

Folkebibliotekerne i vidensamfundet

Rapport fra Udvalget om folkebibliotekerne
i vidensamfundet

Folkebibliotekerne i vidensamfundet

Rapport fra Udvalget om
folkebibliotekerne i vidensamfundet

Folkebibliotekerne i vidensamfundet

Rapport fra Udvalget om folkebibliotekerne i vidensamfundet

Udgivet i 2010 af
Styrelsen for Bibliotek og Medier
H. C. Andersens Boulevard 2
1553 København V

Tel. +45 33 73 33 73
post@bibliotekogmedier.dk
www.bibliotekogmedier.dk

Andre bidragydere:

Kapitlet Det senmoderne samfund er udarbejdet af
Casper Hvenegaard Rasmussen og Henrik Jochumsen

Bilag 1: En ny model for folkebiblioteket

i viden- og oplevelsessamfundet er udarbejdet af

Dorthe Skot-Hansen, Casper Hvenegaard Rasmussen og Henrik Jochumsen

Layout: Stæhr Grafisk
Tryk: C.S. Grafisk A/S
Oplag: 2.000

Fotos:

Nils Lund Pedersen

Tobias Toyberg

Bjarke Ørsted

Laura Stamer

Martin Dam Kristensen

ISBN: 978-87-92057-91-4

Elektronisk ISBN: 978-87-92057-89-1

Publikationen kan hentes på
www.bibliotekogmedier.dk

INDHOLD

I	BAGGRUNDEN FOR UDVALGETS ARBEJDE OG SAMMENFATNING	5
	1. Bibliotekerne under forandring	6
	2. Det politiske grundlag for udvalgets arbejde	7
	3. Udvalgets opgave: Kommissorium for Udvalget om folkebibliotekerne i videnssamfundet	7
	4. Udvalgets medlemmer	8
	5. Rammerne for udvalgets arbejde	8
	6. Udvalgets sammenfatning	9
	7. Opsummering af udvalgets anbefalinger	12
	Åbne biblioteker	12
	Inspiration og læring	13
	Danskernes Digitale Bibliotek	13
	Partnerskaber	15
	Professionel udvikling	15
II	SAMFUNDSUDVIKLING OG RAMMEBETINGELSER	17
	1. Videnssamfundet - globaliseringens udfordringer	18
	2. Det senmoderne samfund	22
	3. Digitale medier og udviklingen på internettet	27
	4. Folkebibliotekernes brugere og ikke-brugere	33
	5. Folkebibliotekernes økonomiske og juridiske rammer	40
	6. Videnssamfundets bibliotek	45
III	UDVALGETS HOVEDANBEFALINGER	49
	1. Generelle overvejelser	50
	2. Åbne biblioteker	51
	3. Inspiration og læring	56
	4. Danskernes Digitale Bibliotek	61
	5. Partnerskaber	70
	6. Professionel udvikling	77
	7. Folkebibliotekernes samarbejde med forsknings- og uddannelsesbiblioteker	80
IV	LITTERATUR	83
V	BILAG	89
	Bilag 1: En ny model for folkebiblioteket i viden- og oplevelsessamfundet	91
	Bilag 2: Folkebibliotekernes infrastruktur	95
	Bilag 3: Dansk folkebiblioteksudvikling: historisk perspektiv	106
	Bilag 4: Den internationale biblioteksudvikling	110
	Bilag 5: Det lokale bibliotek – nye bibliotekskoncepter, gode eksempler og forslag til udvikling	116
	Litteratur	123

BAGGRUNDEN FOR UDVALGETS ARBEJDE OG SAMMENFATNING

Folkebibliotekerne i vidensamfundet

1. Bibliotekerne under forandring

Kommunalreformen i 2007 havde store konsekvenser på biblioteksområdet. Der blev færre og større biblioteker, og dermed synliggjorde og forstærkede reformen en række tendenser fra de sidste mange års biblioteksudvikling. Folkebiblioteket er under forandring. Denne rapport bygger videre på en tidligere rapport, *Fremtidens biblioteksbetjening af børn*, fra 2008. Rapporten om biblioteksbetjening af børn tog udgangspunkt i ændringer af børns benyttelse af biblioteket. Dermed fik denne rapport en stærk fokusering på én målgruppe og på, hvordan biblioteket kan udvikle nye tilbud til målgruppen.

Nærværende rapport fokuserer også på målgruppen, men det er i lidt højere grad institutionen – folkebiblioteket – der er i fokus. Med udgangspunkt i en række samfundsmæssige behov og nye muligheder ser rapporten også på, hvordan biblioteket kan udvikles som institution.

Bibliotekstilbuddet er under hastig forandring, men det er fortsat et meget benyttet tilbud. To ud af tre danskere bruger folkebiblioteket, og 29 % af den voksne befolkning kommer på biblioteket mindst én gang om måneden. I 2008 registrerede folkebibliotekerne mere end 34 mio. besøg. Dermed er biblioteket et af vores mest populære, offentlige kulturtilbud. Sådan har det været gennem mange år. Men måden, vi bruger biblioteket på, er i forandring.

På den ene side falder udlånet af fysiske materialer – bøger, cd'er mv. I perioden 2000-2008 er folkebibliotekernes udlån af fysiske materialer således faldet med 22 %, fra ca. 62 mio. til ca. 48 mio. materialer.

På den anden side vokser benyttelsen af digitale tilbud, som spænder fra download af musik og e-bøger til fornyelser af lån via bibliotekets hjemmeside. For eksempel havde Bibliotekernes Netmusik, hvor man som biblioteksbruger via sin hjemkommune gratis kan downloade musik, mere end 2,5 mio. download i 2008 – en stigning på 48 % i forhold til 2007.

En forklaring på de ændrede lånemønstre kan være, at teknologi- og medieudviklingen har givet biblioteksbrugerne nye medievaner. Samtidig viser bibliotekernes stabilt høje besøgstal, at det er lykkedes bibliotekerne at omstille og forny sig, så de fortsat er attraktive. Det sker ved at udvikle nye bibliotekstilbud, især digitale, men også ved at gøre biblioteket til mere end en materialesamling, så der stadig er meget at komme efter på det fysiske bibliotek. I dag er biblioteket også et være- og mødested, hvor man f.eks. går til undervisning, bruger internettet eller får hjælp på det lokale borgerservicecenter.

Bogudlån er dog stadig hovedårsagen til, at danskerne kommer på biblioteket. Den seneste kulturva-neundersøgelse fra 2004 viser, at 85 % af de voksne biblioteksbrugere kommer der for at låne bøger og blade. Samme tendens ses i nyere undersøgelser. I en Gallupundersøgelse, foretaget for Danmarks Biblioteksforening, Bibliotekarforbundet og HK Kommunal i 2009, er "låne bøger" den hyppigste årsag til at gå på biblioteket, efterfulgt af "låne elektroniske medier", "tage børnene med på biblioteket" og "gå til arrangementer".

Der er dog også en stigende interesse for bibliotekets ikke-brugere. Det kan dels ses i de mange nye initiativer, som bibliotekerne deltager i på kommunalt niveau. Disse har i mange tilfælde et socialt aspekt, og biblioteket bruges her som medspiller i en målrettet indsats over for bestemte målgrupper. Denne indsats er særlig relevant i lyset af de udfordringer, som globaliseringen medfører for mindre ressourcestærke borgere.

Fokuseringen på ikke-brugere har også en anden vinkel, som bl.a. er markant i tidligere kulturminister Carina Christensens strategi *Kultur for alle* fra 2009. Her er der fokus på værdien af at deltage i et kulturelt fællesskab og den enkelte borgers udbytte af kulturelle tilbud. Strategien lægger op til, at alle borgere bør nyde godt af de kulturelle tilbud og dermed, at kulturinstitutionerne mere målrettet fokuserer på ikke-brugere.

2. Det politiske grundlag for udvalgets arbejde

Nedsættelsen af Udvalget om folkebibliotekerne i vidensamfundet er besluttet af kulturministeren i forbindelse med flere samråd i Folketingets Kulturudvalg, der fandt sted i kølvandet på et stort antal lukninger af folkebiblioteksfilialer i kommunalreformens første år. Diskussionen herom inddrog naturligt medie- og teknologiudviklingen. Et ønske om et mere omfattende, tværministerielt udvalgsarbejde blev afvist af ministeren med henvisning til det arbejde, der allerede er udført af Globaliseringsrådet.

Udvalgsarbejdet bygger videre på rapporten *Fremtidens biblioteksbetjening af børn* fra 2008. Rapporten indeholder en række anbefalinger til, hvordan der fortsat kan sikres et stærkt bibliotekstilbud til alle danske børn.

I 2008 udgav Styrelsen for Bibliotek og Medier endvidere rapporten *Folkebibliotekerne efter kommunalreformen* fra 2008, som analyserede udviklingen på folkebiblioteksområdet med særligt fokus på evt. afledte konsekvenser af kommunalreformen. Rapporten konkluderede, at filialnedlæggelserne i 2006-2007 var en naturlig tilpasning af biblioteksbetjeningen, og at de samtidig var udtryk for behovet for en prioritering for at kunne levere et mere tidssvarende og værdiskabende bibliotekstilbud.

Med rapporten fra Udvalget om folkebibliotekerne i vidensamfundet foreligger der nu en række anbefalinger til, hvordan denne prioritering kan foretages, så folkebibliotekerne også fremover imødekommer borgernes behov for oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet.

Udvalget fremsætter sine anbefalinger inden for en udgiftsneutral ramme med det perspektiv, at det både kan være nødvendigt og rigtigt med lokale omprioriteringer inden for biblioteksområdet for at fremme folkebiblioteket i vidensamfundet.

3. Udvalgets opgave: Kommissorium for Udvalget om folkebibliotekerne i vidensamfundet

Udvalget skal fokusere på fortsat udvikling af folkebibliotekerne i Danmark. Heri skal også indgå folkebibliotekernes samspil med øvrige biblioteker og relevante institutioner. Fokus skal være på bibliotekerne som et let tilgængeligt tilbud for alle.

Udvalget skal bygge videre på rapporten *Fremtidens biblioteksbetjening af børn* og især beskæftige sig med betjening af unge og voksne.

Udvalget skal vurdere folkebibliotekernes rolle i forhold til vidensamfundets udfordringer, globaliseringsstrategiens fokus på uddannelser, livslang læring og den samfundsmæssige sammenhængskraft.

Udvalget skal vurdere i hvilket omfang, der er basis for at etablere nye koncepter for en biblioteksbetjening, der imødekommer borgernes behov for oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet tæt på borgerne.

Udvalget skal ligeledes vurdere mulighederne for fortsat udvikling af traditionelle kerneydelser som litteraturformidling.

Specifikt skal udvalget vurdere behovet for yderligere udvikling af bibliotekernes digitale infrastruktur og samspillet mellem digitale og traditionelle ydelser. Udvalget skal endvidere beskrive modeller for formidling af digital kulturarv og licensbelagte digitale medier og modeller for forskellige former for lærings- og inspirationsaktiviteter (f.eks. i forhold til læse- og it-svage borgere) i biblioteket. Udvalget skal ligeledes give eksempler på nye partnerskaber, herunder tværinstitutionelle samarbejder og forpligtende netværksdannelse. Endelig skal udvalget vurdere behovet for kompetenceudvikling hos bibliotekernes personale.

Udvalget skal på baggrund af sine analyser fremsætte anbefalinger og forslag til, hvordan strategiens mål kan realiseres inden for den gældende lovgivning og eksisterende arbejdsdeling mellem stat og kommuner. Udvalgets forslag skal være udgiftsneutrale. Udvalget sammensættes efter udpegning, således at kulturministeren udpeger tre medlemmer, mens KL, Danmarks Biblioteksforening, Bibliotekschefforeningen, Danmarks Forskningsbiblioteksforening, Centralbibliotekerne, Bibliotekarforbundet og Børne- og Kulturchefforeningen hver udpeger et medlem.

Styrelsen for Bibliotek og Mediers direktør er formand for udvalget, og styrelsen er udvalgets sekretariat. Udvalget skal have afsluttet sit arbejde primo 2010.

4. Udvalgets medlemmer

Udvalgets medlemmer er for størstpartens vedkommende udpeget af biblioteksorganisationer.

Udvalget består af følgende:

- Direktør Jens Thorhauge, Styrelsen for Bibliotek og Medier (formand)
- Chefkonsulent Helle Kolind Mikkelsen, KL
- Direktør Michel Steen-Hansen, Danmarks Biblioteksforening
- Bibliotekschef Mogens Vestergaard, Bibliotekschefforeningen
- Overbibliotekar Ditte Jessing, Danmarks Forskningsbiblioteksforening
- Bibliotekschef Bodil Have, Centralbibliotekerne
- Formand Pernille Drost, Bibliotekarforbundet
- Børne- og Kulturdirektør Flemming Olsen, Børne- og Kulturchefforeningen
- Direktør Michael Wright, Nota
- Lektor Henrik Jochumsen, Danmarks Biblioteksskole
- Direktør Gitte Rabøl, DR.

Sekretærer:

- Kontorchef Jakob Heide Petersen, Styrelsen for Bibliotek og Medier
- Chefkonsulent Jonna Holmgaard Larsen.

Udvalget har holdt ni møder i perioden april 2009 til marts 2010. Dertil kommer to åbne dialogmøder i september 2009.

5. Rammerne for udvalgets arbejde

Udvalget om folkebibliotekerne i vidensamfundet skal komme med anbefalinger og forslag til, hvordan de danske folkebiblioteker kan udvikles, så de fortsat er et let tilgængeligt tilbud til alle. Udvalget skal både arbejde med en række generelle problemstillinger, men også levere konkrete forslag inden for mere afgrænsede emneområder. I den forbindelse har udvalget nedsat seks arbejdsgrupper, der har bidraget med idéer til udviklingen af folkebibliotekerne inden for konkrete områder.

Arbejdsgrupperne har beskæftiget sig med følgende områder:

1. Traditionelle ydelser – eksempelvis litteraturformidling
2. Den digitale infrastruktur og samspillet med traditionelle ydelser
3. Den digitale formidling af kulturarv og licensbelagte informationsressourcer
4. Modeller for forskellige former for lærings- og inspirationsaktiviteter
5. Nye partnerskaber
6. Kompetenceudvikling af bibliotekets personale.

Det ligger i udvalgets opdrag at inddrage såvel biblioteksorganisationer som statslige og kommunale aktører. Arbejdsgrupperne har givet mulighed for, at en bredere kreds af interessenter har kunnet give input til udvalgsarbejdet. Udvalget har endvidere fået inspiration på to dialogmøder i henholdsvis Skanderborg og Roskilde. Udvalget har lagt vægt på at skabe så stor gennemsigtighed i sit arbejde som muligt. Derfor har alle interesserede haft mulighed for at stille forslag til og drøfte idéer med udvalget på bloggen bibliotekogviden.dk. Referater og oplæg fra udvalgmøderne er løbende blevet offentliggjort på Styrelsen for Bibliotek og Mediers hjemmeside.

6. Udvalgets sammenfatning

Vidensamfundets og globaliseringens hastige fremmarch forandrer borgernes livsvilkår såvel som medievaner. Nye digitale medier vokser frem, og de traditionelle medier er under pres. På biblioteksområdet fører det til nye netbaserede ydelser, men også til lukning af filialer. Biblioteket skifter karakter, idet der sker både en fortsat udvidelse af bibliotekets tilbud på internettet og en udvikling af nye lærings- og inspirationsformer i det fysiske bibliotek. Denne udvikling danner baggrund for det udvalgsarbejde, der præsenteres med denne rapport.

Udvalget analyserer i hovedafsnit II vidensamfundets og globaliseringens udfordringer og i hovedafsnit III bibliotekernes udvikling og muligheder under de nye eksistensvilkår. Konklusionen i analyserne er, at viden, innovation og samfundsmæssig sammenhængskraft er afgørende faktorer i den fremtidige samfundsudvikling. Livslang læring bliver en strategisk afgørende faktor, som biblioteket kan bidrage til på nye måder. Biblioteket kan understøtte en positiv samfundsudvikling ved på den ene side at medvirke til, at de digitale informationsressourcer udnyttes optimalt, og ved på den anden side at skabe et uformelt, åbent lærings-, inspirations- og mødested, der motiverer borgerne til personlig udvikling og samfundsmæssigt engagement.

I vidensamfundet er folkebibliotekets indsats for at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet vigtigere end nogen sinde før. Samfundets værdiskabelse baseres i stigende grad på borgerens evne til at omsætte information til viden og til at udnytte denne viden til at skabe ny værdi. I kraft af den øgede konkurrence, der er et resultat af globaliseringen, bliver denne værdiskabelse endnu mere central.

Dermed er adgangen til information vigtig, og selvom internettet er en righoldig informationskilde, er borgerens adgang til internettet ikke tilstrækkelig til at sikre en værdiskabende videnudvikling. Bibliotekernes fysiske og digitale samlinger er fortsat en afgørende videnbase.

I vidensamfundet er der bl.a. i kraft af internettet en overflod af information, og bibliotekernes tilbud om materialer konkurrerer derfor med mange andre tilbud om borgernes opmærksomhed. Det indebærer, at det er vigtigere end tidligere at gøre bibliotekernes tilbud synlige, attraktive og så vidt muligt tilgængelige via internettet.

Når information findes i overflod, får bibliotekets formidling en anden betydning. Udvælgelsen af materialer til bibliotekets samling baseres med bibliotekslovens ord på kvalitet, alsidighed og aktualitet, men det er ikke længere nok blot at stille en god samling til rådighed for borgerne. Materialerne skal formidles på nye måder, der appellerer til borgerne og motiverer til livslang læring.

Borgerens mulighed for at skabe ny viden er afhængig af evnen til at finde den relevante information og til at udnytte den effektivt. Det er tidskrævende og ineffektivt at basere problemløsning på tilfældig eller ensidig information. I vidensamfundet er selvstændig problemløsning en større del af det daglige arbejde for stadig flere borgere, og udfordringen er ofte, at der er behov for nye løsninger, der ikke alene kan baseres på erfaring. Det er derfor blevet helt afgørende for en stigende del af befolkningen at være i stand til at anvende it til at arbejde med information. Det er derfor også blevet en udfordring at give enhver borger mulighed for at tilegne sig de nødvendige kompetencer på et passende niveau.

Globaliseringsstrategien opererer med ambitiøse mål for dansk uddannelse og forskning, og den opererer med sammenhængskraft i samfundet som forudsætning for at udvikle et velfungerende vidensamfund.

En forudsætning for at omsætte information til viden er grundlæggende læse- og regnefærdigheder. Der er en betydelig del af den danske arbejdsstyrke, som har utilstrækkelige læse- og regnefærdigheder, som det er en udfordring at forbedre.

Vidensamfundet fordrer livslang læring, og her spiller både motivation og helt grundlæggende færdigheder en vigtig rolle. Bibliotekernes læringsaktiviteter er netop kendetegnet ved at lægge vægt på

det uformelle og lystprægede. Bibliotekernes positive erfaringer med at stimulere til læse- og læringsaktiviteter de senere år viser, at biblioteket rummer et stort potentiale for nyudvikling, der kan understøtte både det enkelte individs udvikling og den danske samfundsudvikling positivt. Især er der muligheder i at udnytte bibliotekets uformelle karakter til at nå borgere, der har barrierer i forhold til det formelle undervisningssystem.

For biblioteket er ny viden ikke kun et resultat af mødet mellem borgeren og bibliotekets materialer. På biblioteket skabes der også viden gennem mødet med andre borgere og gennem kulturelle oplevelser. Det er baggrunden for, at biblioteket i højere grad fokuserer på at fremme netværk mellem borgerne både gennem aktiviteter i det fysiske rum og gennem aktiviteter på internettet. Formålet med aktiviteterne er dog fortsat at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet.

Kulturen i vidensamfundet

Folkebibliotekets sammenkobling af viden og kultur er en mangeårig tradition. Denne sammenkobling har i takt med samfundsudviklingen og globaliseringen fået en ny betydning, fordi kulturen spiller en vigtig rolle for borgerens mulighed for at navigere i et samfund, som er stadigt mere komplekst, mere uigennemskueligt og mere retningsløst, og hvor stadige forandringer er et grundvilkår. Kompetenceudvikling i vidensamfundet er dermed også et personligt dannelsesprojekt. Når samfundet ansues fra dette perspektiv, taler man om det senmoderne samfund. Det senmoderne samfund er kendetegnet ved, at der sættes spørgsmålstejn ved alt. Det åbner på den ene side for en kulturel frisættelse, som fremmer både nytænkning og innovation, men på den anden side bliver det vanskeligt at definere en stabil identitet. Dannelse og identitetsudvikling bliver et stadigt pågående projekt, der finder sted i mere flygtige og flydende fællesskaber og ofte gennem kulturelle oplevelser. Kultur bliver dermed et vigtigt omdrejningspunkt for identitetsdannelse.

Biblioteket bidrager til kulturelle aktiviteter af høj kvalitet og stor bredde, og det danner ramme om meningsfulde møder mellem brugerne. Biblioteket er samfundets sidste ikke-kommercielle mødested, som et flertal af befolkningen er brugere af.

Folkebibliotekerne lægger vægt på at være til for enhver og har dermed en funktion, der bidrager til, at alle kan blive en del af et kulturelt fællesskab. Det er også baggrunden for bibliotekernes omfattende indsats på integrationsområdet. Et af de tidlige projekter på dette område bar titlen *Biblioteket – en port til det danske samfund*, hvilket er en passende overskrift for bibliotekets indsats på området. I samarbejde med Integrationsministeriet og gennem en lang række lokale projekter udnytter folkebibliotekerne, at mange flygtninge og indvandrere benytter biblioteket, hvilket er et godt afsæt for integrationsaktiviteter.

At biblioteket er for alle, indebærer også at folkebiblioteket har tilbud til alle. Biblioteket varetager sociale opgaver, når det gennem læringsaktiviteter arbejder for, at resourcesvage grupper også kan bruge offentlige digitale selvbetjeningsløsninger, bruge grundlæggende it-værktøjer, få lektiehjælp eller få hjælp til at stimulere deres børns interesse for litteratur. Biblioteket har også en lang række tilbud til mere ressourcerstærke grupper: lige fra mere traditionelle forfatterarrangementer og læseklubber til netværk med andre brugere, podcasting af egne musikprogrammer og arbejde som lektiehjælper. Bibliotekets bidrag til den samfundsmæssige sammenhængskraft illustreres måske allerbedst i det moderne biblioteksrum, hvor borgerne gennem en lang række aktiviteter mødes på tværs af sociale, kulturelle og etniske grupper.

Vidensamfundets bibliotek

Det øgede brugerfokus og de mange meget forskelligartede aktiviteter medfører et behov for en ny model for biblioteket. Vidensamfundets bibliotek omfatter dels et sammenhængende digitalt bibliotek og dels lokale fysiske biblioteker, der spiller en mere aktiv rolle i at sikre, at de danske viden- og oplevelsesressourcer udnyttes bedst muligt, bl.a. gennem læringsaktiviteter. Spørgsmålet er, hvordan oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet bedst fremmes under disse vilkår.

Udvalgets svar på denne udfordring er en ny model for biblioteksbetjening, som vi beskriver som vidensamfundets bibliotek. Modellen beskriver bibliotekets funktioner gennem en opdeling i henholdsvis et inspirationsrum, et læringsrum, et møderum og et performativt rum. Det er især samspillet mellem funktionerne, f.eks. oplevelse og læring, som er interessant. Modellen kan anvendes som udgangspunkt for en diskussion af, hvad bibliotekerne skal prioritere i forhold til brugerne.

Modellen kan også finde anvendelse i bibliotekets digitale formidling. Internettets udbredelse har grundlæggende ændret bibliotekernes rammevilkår. Som formidlingsplatform kan internettet bidrage til at gøre biblioteket lettere tilgængeligt og give mulighed for dannelsen af helt nye bibliotekstilbud. Men det er især vigtigt at fremhæve, at de digitale teknologier gør det muligt at give brugerne adgang til værdiskabende viden fra et hvilket som helst sted og på et hvilket som helst tidspunkt. Det er dette perspektiv, der leder frem til idéen om at skabe et virtuelt bibliotek.

De netbaserede medier og den hårde konkurrence om brugerens opmærksomhed på internettet udfordrer imidlertid også biblioteket og gør det nødvendigt at kunne præsentere brugeren for mere sammenhængende og professionelle digitale tilbud.

De nye medier, ændrede brugerbehov og nye samfundsmæssige krav indebærer, at folkebibliotekerne må udvikle både de nye og de traditionelle tilbud for at kunne appellere til brugerne. Det betyder, at bibliotekerne skal arbejde mere systematisk og professionelt med målgrupper og brugerbehov, og at medarbejderne skal have de nødvendige kompetencer til at udvikle nye tilbud.

Udfordringen i forhold til brugerne er, at der er en relativt stor gruppe ikke-brugere, og at de eksisterende brugere efterspørger mere af det hele. Når brugerne bliver spurgt om, hvad der kunne få dem til at benytte biblioteket mere, peger de på faktorer som flere arrangementer, flere materialer og længere åbningstid. Borgerne er ganske vist generelt meget tilfredse med bibliotekerne, men de efterspørger endnu bedre og mere tilgængelige biblioteker. Imødekommelsen af disse ønsker vil givetvis også kunne bidrage til at reducere antallet af ikke-brugere, men bør suppleres med en målrettet indsats over for ikke-brugere.

7. Opsummering af udvalgets anbefalinger

Udvalget har valgt at adressere både de generelle samfundsmæssige fordringer til biblioteket og brugernes mere konkrete behov ved at opstille en række anbefalinger til den fremtidige biblioteksudvikling. Anbefalingerne er opdelt i fem indsatsområder:

1. Åbne biblioteker
2. Inspiration og læring
3. Danskernes Digitale Bibliotek
4. Partnerskaber
5. Professionel udvikling.

Indsatsområderne og de mere konkrete anbefalinger gennemgås i det følgende. Som led i den generelle indsats for at realisere anbefalingerne vil indsatsområderne blive indarbejdet i Udviklingspuljen for folke- og skolebiblioteker allerede i efteråret 2010.

Desuden kan anbefalingerne danne afsæt for udarbejdelsen af den lokale bibliotekspolitik, som udvalget anbefaler kommunerne at påbegynde.

For at sikre at biblioteksbetjeningen i større omfang baseres på evidensbaseret viden, iværksættes en proces, der skal udbygge den evidensbaserede viden om bibliotekernes effekt og om ønsker og behov hos bibliotekernes brugere og ikke-brugere.

1. Åbne biblioteker

Udvalget anbefaler, at der løbende udvikles nye koncepter for det fysiske biblioteksrum. Derudover bør biblioteket lokalt arbejde systematisk med at etablere alternativer til det traditionelle biblioteksrum, såsom biblioteker, der er integreret med andre typer institutioner, samt nye fleksible bibliotekstilbud.

Begrebet 'åbne biblioteker' bruges til at understrege, at det ny bibliotekskoncept lægger op til, at bibliotekerne i fremtiden øger graden af tilgængelighed og mere systematisk arbejder på at sikre, at biblioteket er et tilbud til hele befolkningen. Her tænkes både på lange åbningstider, gerne med differentieret betjening, og på en indbydende indretning af biblioteksrummet. Denne anbefaling sigter også mod, at biblioteket bevares som frirum, samtidig med at der arbejdes med en målsætning om at appellere til flere målgrupper end i dag med differentierede tilbud og en bredere vifte af ydelser.

Ønsket om adgang til flere materialer kan bl.a. imødekommes gennem en bedre formidling af materialerne og gennem bedre digitale biblioteker.

Brugernes efterspørgsel efter flere arrangementer kan bl.a. imødekommes ved, at bibliotekerne i højere grad samarbejder om fælles koncepter for arrangementer og aktiviteter, som gennemføres lokalt enten som konkrete rejsende arrangementer eller som koncepter for programsatte aktiviteter. Disse aktiviteter kan så vidt muligt også kobles til bibliotekets digitale tilbud, som det f.eks. sker med aktiviteter for børn.

Der kan i højere grad arbejdes med brugerstyrede aktiviteter, debatfora og eksponering af partnerskaber. Det kan eksempelvis være partnerskaber med forlæggerne om en præsentation af årets vigtigste værker eller partnerskaber med andre kulturinstitutioner om kulturelle aktiviteter og kreative værksteder. Det kan også være kulturelle aktiviteter i samspil med oplysningsforbund, lokale forfattere og kunstnere, hvor idealet er at gøre biblioteket til et kultur- og medborgerhus.

Åbne biblioteker er også den nye betegnelse for biblioteker, som i en del af åbningstiden er uden personale. Åbne filialer har på kort tid vist sig at være en model, der i en række lokalsamfund kan revitalisere mindre biblioteker og øge brugernes benyttelse.

Udvalget anbefaler:

- At biblioteksrummet ses som et selvstændigt medie, der skal udvikles
- At der udvikles en mere målrettet og offensiv formidling af materialer
- At der etableres partnerskaber om aktiviteter i biblioteksrummet
- At der skabes fælles koncepter for arrangementer
- At de fleksible betjeningsformer videreudvikles.

2. Inspiration og læring

Udvalget anbefaler, at folkebibliotekerne arbejder systematisk på at videreudvikle og forstærke bibliotekets lærings- og inspirationstilbud med udgangspunkt i brugernes behov.

Bibliotekerne har allerede en række nationale samarbejder om lærings- og inspirationsaktiviteter. Samarbejdet med Integrationsministeriet om lektiehjælpscaféer, samarbejdet med IT- og Telestyrelsen om projektet Lær mere om it og samarbejdet med Undervisningsministeriet om kampagnen Læselyst er de mest udbredte blandt bibliotekerne.

Biblioteker er ikke uddannelsesinstitutioner, men kultur- og videninstitutioner. Deres særlige kendetegn er deres åbne og uformelle karakter, der ikke stiller krav om medlemskab, betaling og forkundskaber. Denne position giver bibliotekerne nogle særlige eller unikke muligheder for at nå grupper, der af den ene eller den anden grund har barrierer i forhold til mere formelle institutioner. Der foregår kun i begrænset omfang undervisningsaktiviteter i klassisk forstand på bibliotekerne.

Det er udvalgets opfattelse, at bibliotekerne fortsat bør satse på et bredt spektrum af lærings- og inspirationsaktiviteter, men at de i særlig grad bør fokusere på at hjælpe borgere med at udvikle grundlæggende it- og informationskompetencer samt læsefærdigheder.

Udvalget anbefaler, at der i kommunerne iværksættes et samarbejde mellem folkebiblioteker og oplysningsforbund om sammen at sikre den bedst mulige udnyttelse af kommunens ressourcer til livslang læring. Gennem dialog og konkrete aftaler mellem de to områder kan der opnås en bedre effekt af den fælles læringsindsats.

Udvalget anbefaler:

- At der etableres lokale partnerskaber med oplysningsforbundene
- At der sker en udbygning af den eksisterende indsats for at udvikle danskernes it-færdigheder
- At der etableres en indsats for i partnerskaber at fremme læsning blandt læsesvage befolkningsgrupper
- At der arbejdes målrettet med programsatte aktiviteter i biblioteket.

3. Danskernes Digitale Bibliotek

Udvalget anbefaler etableringen af Danskernes Digitale Bibliotek (DDB) som en fælles digital formidling til danskerne. Dermed vil biblioteket ud over fysiske materialer kunne tilbyde digitale medier som film, spil, musik og litteratur.

Desuden vil brugeren få adgang til nye oplevelser, en digitaliseret kulturarv og netværk med andre brugere via sociale medier. DDB vil både fremstå som en fælles indgang til bibliotekerne på internettet og bidrage til, at borgeren møder biblioteket andre steder på internettet, hvor dette er relevant.

Forudsætningen for at kunne imødekomme brugerens ønsker om flere materialer er, at der etableres en bedre formidling af de digitale materialer, således at disse bliver mere synlige for brugerne. Det er

en udfordring for bibliotekerne at skabe en sammenhængende formidling af både fysiske og digitale materialer.

På kort sigt er det afgørende for bibliotekerne at styrke brugerens adgang til materialerne, herunder også adgangen til forskningsbibliotekernes samlinger.

Der kan i tilknytning til DDB etableres et samarbejde mellem de lokale biblioteker med henblik på at koordinere udviklingen af infrastrukturen, at fremme udbredelsen af fælles løsninger og eventuelt at varetage bestillerrollen i forhold til driftsløsninger, der leveres af eksterne leverandører.

Målet er i første fase at udvikle fælles formidling, som man har gjort med børneportalen, Palles Gavebod. DDB lanceres snarest muligt med en plan for integration af digitale medier som film, spil, musik, litteratur og digitaliseret kulturarv i de følgende år. Det er udvalgets opfattelse, at realiseringen af DDB er den mest hensigtsmæssige måde at udvikle netadgangen til bibliotekernes ressourcer på. Det skal dog anføres, at eksponering af ressourcerne på internettet formodentlig vil føre til øget benyttelse. Da der i høj grad vil være tale om benyttelse af rettighedsbelagte digitale materialer, skal der et latent udgiftspres på kommunerne.

Der er behov for at klarlægge kravene til den fremtidige digitale infrastruktur på biblioteksområdet, som DDB skal være en del af. Der skal udarbejdes forslag til en nærmere udformning af DDB, herunder scenarier for forskellige ambitionsniveauer.

De økonomiske omkostninger med hensyn til etablering, drift og afledte konsekvenser skal analyseres, og der skal opstilles modeller for den organisatoriske forankring af DDB.

Folkebibliotekernes ledere bør i løbet af 2010 tage initiativ til en konsolidering af bibliotekernes licenskøb, som i dag foregår både gennem en licensgruppe og gennem ad hoc-konsortier. Afhængigt af den politiske vilje til at digitalisere kulturarven bør Styrelsen for Bibliotek og Medier støtte folkebibliotekernes formidling af den digitaliserede kulturarv.

Mange borgeres adgang til mere specialiseret faglitteratur eller decideret forskningslitteratur er afhængig af folkebibliotekernes samarbejde med forsknings- og uddannelsesbibliotekerne. Folkebibliotekerne bør tage initiativ til at udvikle mulighederne for digital dokumentlevering og så vidt muligt etablere søgeadgang til forskningsbibliotekernes betalingsbelagte digitale ressourcer.

Folkebibliotekerne bør desuden støtte forskningsbibliotekernes bestræbelser på at fremme den frie adgang til offentlig finansieret forskning og arbejde på at gøre det indhold, som folkebibliotekerne og deres brugere selv producerer, offentligt og vederlagsfrit tilgængeligt, f.eks. gennem anvendelse af creative commons-licenser.

Udvalget anbefaler:

- At DDB hurtigst muligt etableres som en fælles organisation for alle nationale biblioteksservices med udgangspunkt i et tæt samarbejde om fælles data, fælles arkitektur og koordineret formidling
- At de relevante interessenter aftaler de organisatoriske rammer for DDB
- At folkebibliotekerne skaber en endnu tættere koordinering af indkøbet af digitale materialer
- At formidling af digitaliseret kulturarv etableres som indsatsområde
- At folkebibliotekerne udvider lånesamarbejdet med forskningsbibliotekerne til også at omfatte digitale materialer, hvor dette er muligt
- At folkebibliotekerne styrker den frie adgang til information ved at understøtte creative commons og open access.

4. Partnerskaber

Udvalget anbefaler, at biblioteket arbejder systematisk med at etablere forpligtende partnerskaber til at skabe en mangfoldighed af tilbud på tværs af den offentlige sektor, erhvervslivet og civilsamfundet.

Dette skifte indebærer både en anden prioritering og en ændret organisering af arbejdet i biblioteket. Det er lige præcis her, det er muligt at ændre det samlings- og produktorienterede bibliotek til en innovativ og fællesskabsbyggende kraft, der bruger viden- og kulturressourcer som byggemateriale.

Partnerskaber er et centralt indsatsområde for det enkelte folkebibliotek. De kan bl.a. bidrage til, at biblioteket bliver mere tilgængeligt ved at borgerne møder biblioteket i nye sammenhænge. Det er særligt oplagt for bibliotekerne at drage nytte af netværkseffekter på det digitale område ved at indgå partnerskaber med andre kulturinstitutioner.

Partnerskaber kan generelt skabe grundlag for mere velfungerende og sammenhængende offentlige ydelser med udgangspunkt i borgerens behov. Derudover kan partnerskaber udvikle og udfordre biblioteket og dermed danne udgangspunkt for innovation og nye tilbud.

Folkebibliotekerne er attraktive partnere, fordi biblioteket har en lang tradition for åbenhed og fungerer som omdrejningspunkt for mange aktiviteter i lokalsamfundet. Desuden har biblioteket – som den største kulturinstitution i de fleste kommuner – mange steder gode, centralt beliggende lokalfaciliteter med lange åbningstider. Særligt attraktiv er også adgangen til bibliotekets brede brugerkreds.

Endelig varetager biblioteket en række særlige kommunale opgaver, bl.a. i form af borgerservice, og har dermed også mulighed for at udvikle sin rolle som et af bindeleddene mellem den kommunale forvaltning og det øvrige lokalsamfund.

Partnerskaberne giver mulighed for at nytænke biblioteksbetjeningen både i det fysiske rum og på internettet. I forhold til den nye model for biblioteksbetjening giver partnerskaber nye perspektiver for at udfolde modellens forskellige aspekter og f.eks. styrke det performative aspekt via samarbejde med andre kunst- og kulturinstitutioner, som det især er set på børneområdet.

Udvalget anbefaler:

- At bibliotekerne tilbyder sig som partner og indgår i partnerskaber med henblik på at styrke og udvikle biblioteket og dets tilbud til borgerne, herunder relationen mellem biblioteket, borgerne og det omgivende samfund
- At bibliotekerne tænker i partnerskaber på tværs af den offentlige sektor, den private sektor og civilsamfundet
- At bibliotekerne indgår i partnerskaber, der afsøger og udnytter nye digitale platforme i formidlingsammenhænge
- At Styrelsen for Bibliotek og Medier og Kulturministeriet i fællesskab arbejder langsigtet på at styrke bibliotekernes motivation og evne til at indgå i partnerskaber.

5. Professionel udvikling

Udvalget anbefaler et forstærket fokus på kompetence- og organisationsudviklingen på bibliotekerne samt en mere strategisk og systematisk tilrettelæggelse af bibliotekets tilbud med udgangspunkt i brugeren.

Bibliotekerne har en vigtig rolle i vidensamfundet, og der stilles en række krav til bibliotekerne for at de kan udfylde rollen. Medarbejderne på bibliotekerne har i mange år arbejdet med omstilling og udvikling som et vilkår, men der er behov for en yderligere styrkelse af kompetenceudviklingen og den strategiske planlægning af bibliotekets opgavevaretagelse.

Informationsteknologi og digitalisering sætter rammerne for en stor del af den faglige udvikling i folkebibliotekerne. Gode it-kundskaber er derfor en basal medarbejderkompetence, og det er afgørende, at alle medarbejdere har mulighed for løbende opdatering af disse kompetencer. Det øgede brugerfokus og de nye opgaver betyder, at biblioteket i højere grad skal inddrage brugere og eksterne samarbejdspartnere i tilrettelæggelsen af nye bibliotekstilbud.

På den baggrund anbefaler udvalget, at bibliotekernes medarbejdere ud over faglige kompetencer får kompetencer på metaniveau: lærings- og forandringskompetencer, relationskompetencer samt dialog- og meningskompetencer. Aktuelt er der behov for at satse på kompetencebehovene inden for formidling, herunder markedsføringskompetencer, undervisningskompetencer og kompetencer inden for informationsteknologi.

Udvalget anbefaler:

- At de enkelte biblioteker lægger en plan for, hvordan de kan understøtte medarbejdernes kompetenceudvikling gennem en bred vifte af muligheder, f.eks. rekruttering, efteruddannelse, organisationsform og sidemandsoplæring
- At den fælles kompetenceudvikling, der i dag organiseres i centralbiblioteksregi, udvides og intensiveres
- At der som led i den offentlige lederuddannelse etableres skræddersyede moduler rettet mod ledere i kultursektoren.

**SAMFUNDSUDVIKLING
OG RAMMEBETINGELSER**

Folkebibliotekerne i vidensamfundet

1. Vidensamfundet - globaliseringens udfordringer

I 2005 nedsatte regeringen et globaliseringsråd, der skulle analysere, hvordan Danmark rustes til at klare sig i den internationale økonomi. Rådets arbejde indledtes med drøftelser af Danmarks udfordringer i forbindelse med globaliseringen. Disse blev præsenteret i debatoplægget *Danmark i den globale økonomi* fra 2006. Efterfølgende afholdtes i perioden 2005-2006 en række temamøder, og rådets arbejde afsluttedes med globaliseringsstrategien *Fremgang, fornyelse og tryghed* fra 2006.

Rådet fokuserede hovedsageligt på globalisering som et økonomisk fænomen, men arbejdede også med globaliseringens sociale konsekvenser, især i form af risikoen for social ulighed som trussel mod samfundets 'sammenhængskraft'.

Globaliseringens konkurrencepres

Globalisering er ikke noget entydigt begreb, og det refererer ikke nødvendigvis specifikt til økonomiske og sociale problemstillinger. Begrebet anvendes dog typisk til at beskrive en meget generel proces, der indebærer øget samarbejde, samhandel og investeringer på tværs af landegrænser – og dermed øget afhængighed mellem lande. Den geografiske afstand får mindre betydning for udvekslingen af produkter, tjenesteydelser, kapital, arbejdskraft og idéer.

De væsentlige årsager til den øgede internationale handel i de sidste tyve år er liberalisering af markeder, udvikling af kommunikationsteknologi, billigere transport og væksten i økonomier som Kina, Brasilien og Indien. Globaliseringen har vidtrækkende konsekvenser for det danske samfund, men i Globaliseringsrådets strategi fokuseres særligt på det øgede konkurrencepres. Det vil sige den stigende konkurrence, som danske medarbejdere og virksomheder oplever i kraft af Danmarks øgede integration i en global økonomi.

De reducerede transportomkostninger gør det muligt at flytte produktion til de lande, hvor produktionsomkostningerne er lavest. Da lønudgiften er en væsentlig omkostning ved produktion af mange varer, flytter firmaer deres produktion af bestemte varer til lande med et lavt lønniveau. For Danmark betyder det, at man må satse på at fremstille varer og levere tjenesteydelser, som kan konkurrere på andet end prisen, og at det er viden og kunnen, der afgør, hvordan personer, firmaer og nationer klarer sig i den globale konkurrence.

Vidensamfund

Dermed bliver globalisering i en dansk sammenhæng tæt koblet til begrebet vidensamfund. Det er et samfund, hvor viden er den største enkelte bidragsyder til frembringelse af værdi.

I vidensamfundet kan værdi eksempelvis skabes ved at anvende viden til at organisere produktion af varer og tjenesteydelser på nye måder. Virksomheder og offentlige institutioner kan ved at betragte produktionsprocessen som en værdikæde anlægge et mere strategisk fokus på virksomheden. I dette perspektiv er det produkt eller den serviceydelse, som kunden køber, resultatet af en proces, hvor hvert led bidrager med værdi. Omvendt bidrager hvert led også til de samlede omkostninger.

Perspektivet giver virksomhedens ledelse mulighed for at vælge, hvem der skal producere dele af det færdige produkt, og hvor det skal ske. Det er ikke længere givet, at eksisterende afdelinger i virksomheden skal bidrage til det, som virksomheden tilbyder kunden.

Dermed kan udlicitering, almindeligt indkøb fra leverandører eller udflytning af produktion anvendes til at effektivisere produktionen af tjenesteydelser eller det færdige produkt. Udviklingen af it- og kommunikationsteknologi har øget mulighederne for at betragte og opdele produktionsprocessen på denne måde.

Det strategiske fokus indebærer også overvejelser om, hvad det er, virksomheden eller institutionen selv er særligt god til. Virksomheder og institutioner forholder sig dermed mere bevidst til, hvilke kompetencer, der er nødvendige for at fastholde og udvikle placeringen i værdikæden. I vidensamfundet anvendes viden også til at skabe produkter og tjenesteydelser, som er unikke i kraft af deres kvalitet, design, funktionalitet, nyhedsværdi eller andre særlige aspekter, der medfører, at man ikke primært konkurrerer på varens pris og dermed omkostningsniveau.

Globaliseringen forstærker denne udvikling. Viden bliver en endnu vigtigere ressource for at udvikle produkter, der kan give en særlig markedsposition og gøre det muligt at konkurrere globalt. De enkelte funktioner i virksomheden kommer som led i værdikæden til at konkurrere globalt: Det kan blive den enkelte medarbejdergruppes kombination af kompetencer, der er afgørende for, om virksomheden vælger at anvende en anden leverandør eller selv at producere ydelsen i udlandet.

I vidensamfundet er kompetence et centralt begreb, fordi det ikke er viden alene, som skaber værdi - det er også afgørende, hvordan viden bringes i anvendelse. Det er ikke tilstrækkeligt, at medarbejderen kan finde og tilegne sig viden, den skal også kunne omsættes i konkret produktion. Kompetence er her summen af viden om, hvad der skal gøres, og hvordan det skal gøres.

Konkurrencen er også et kapløb om at finde på nye produkter eller tjenesteydelser, som er bedre end de andre virksomheders. Det betyder, at innovation er et vigtigt begreb. Det beskriver den proces, som skaber nye idéer, der omsættes til værdiskabende aktiviteter f.eks. i form af nye produkter eller tjenesteydelser.

Den globale konkurrence indebærer, at kompetencer og innovation er forudsætningen for at kunne konkurrere med lavtlønslande. Hvis Danmark skal bevare et højt lønniveau, skal danske virksomheder og medarbejdere kunne noget mere end medarbejdere og virksomheder i lavtlønslande, og der skal konstant udvikles nye produkter og tjenesteydelser. Globaliseringen giver også store muligheder for et højt udviklet vidensamfund, fordi der bliver adgang til både et globalt produktionsapparat og et globalt marked.

Globaliseringsstrategi

Globaliseringsrådet identificerede en række specifikke danske udfordringer i forhold til globaliseringen. De blev grupperet inden for forskning, uddannelse, iværksætteri og innovation.

Globaliseringsudfordringen og arbejdsmarkedet

I globaliseringsstrategien blev fokus bl.a. rettet mod arbejdsmarkedet og behovet for kompetenceudvikling og jobskabelse.

”I fremtiden bliver der også flere højtuddannede og færre ufaglærte. Men virksomhedernes behov for højtuddannet arbejdskraft kan vokse hurtigere end antallet af unge, der tager en videregående uddannelse. Og formentlig vil antallet af ufaglærte i de kommende år ikke falde lige så hurtigt som antallet af job, der ikke stiller krav til formel uddannelse. Der er ca. 750.000 på det danske arbejdsmarked, der ikke har anden uddannelse end folkeskolen. Hvis vi ikke gør noget, risikerer de at komme under pres – enten i form af stigende ledighed eller lavere lønfremgang.

Det danske arbejdsmarked er præget af en hurtig jobomsætning. Hvert år skifter ca. 600.000 danskere job. Hvert år bliver der oprettet ca. 250.000 arbejdspladser i nye virksomheder eller i virksomheder med stor vækst. Og et tilsvarende antal job bliver nedlagt, fordi virksomhederne lukker, rationaliserer eller indskrænker produktionen væsentligt.”

Kilde: *Danmark i den globale økonomi*, side 15.

Udfordringerne blev adresseret med i alt 350 konkrete initiativer og en række anbefalinger under fire overskrifter: Uddannelser i verdensklasse, Danmark som førende vidensamfund, Danmark som førende iværksættersamfund og Danmark som et førende innovativt samfund. Anbefalingerne og initiativerne skal sikre, at Danmark bevarer en stærk konkurrencekraft og en stærk sammenhængskraft.

Strategiens generelle satsning på udviklingen af vidensamfundet er naturligvis relevant for bibliotekerne. Forudsætningen for at udvikle vidensamfundet er, at danskerne kan finde den relevante information og omsætte den til ny viden. Bibliotekerne har traditionelt spillet en vigtig rolle ved at give adgang til viden. Derudover er der en række konkrete initiativer og anbefalinger, som er særligt relevante for bibliotekerne.

Bibliotekerne og vidensamfundet

Strategiens initiativer på uddannelsesområdet er særligt relevante for folkebibliotekerne, fordi det er en del af folkebibliotekets formål at bidrage til at fremme oplysning og uddannelse.

Når strategien anbefaler en øget satsning på læsning for folkeskoleelever, kan bibliotekernes program for læselyst eksempelvis bidrage til at realisere denne anbefaling. Bibliotekets rolle i den sammenhæng er ikke at lære børnene at læse, men at give dem lyst til at læse mere og dermed gøre dem til bedre og rutinerede læsere.

Den tidlige indsats for at skabe lyst og motivation i uformelle rammer kan muligvis også bidrage til at forøge mulighederne for, at flere borgere gennemfører en ungdomsuddannelse, hvilket var et andet af strategiens vigtige mål.

På gymnasieniveau lægger strategien op til, at gymnasiet skal forberede de unge til at tage en videregående uddannelse. Gymnasireformens vægtning af en progression i studiekompetencer og evnen til selvstændig problemdefinition og -løsning bringer folkebiblioteket i hyppigere kontakt med eleverne, som supplerer tilbuddet fra deres egne gymnasiebiblioteker med benyttelse af folkebiblioteket. I takt med at læringen bliver mere selvstændig og problembaseret, spiller bibliotekets samlinger og evnen til at finde og arbejde med information en stadig større rolle.

Behovet for at styrke borgernes informations- og it-kompetencer fremhæves også i rapporten om Danmark som højhastighedssamfund¹. Under overskriften: Fremme af den brede befolknings it-kompetencer, hedder det: "Der bør ske en styrkelse af det eksisterende "Lær Mere"-netværk samt informeres og vejledes i brugen af it via borgernære kanaler, herunder biblioteker."

Biblioteksbetjeningen af studerende, forskere mv. på de videregående uddannelser varetages af uddannelses- og forskningsbibliotekerne, men folkebibliotekerne har et tæt samarbejde med disse biblioteker, fordi de studeredes biblioteksbenyttelse er meget tværgående.

Et andet oplagt område for samarbejde mellem folkebibliotekerne og uddannelses- og forskningsbibliotekerne er livslang læring. I strategien formulerer Globaliseringsrådet en anbefaling om, at alle skal uddanne sig hele livet. På strategiens side 123 uddybes baggrunden for anbefalingen: "Motivation hos både den enkelte medarbejder og virksomhed for at deltage i voksen- og efteruddannelse er en grundlæggende forudsætning for en velfungerende indsats. De fleste medarbejdere er opmærksomme på, at det er nødvendigt hele tiden at lære nyt og udvikle sine kompetencer. Det gælder også en stor del af de ufaglærte og læse- og skrivesvage. Alligevel er der mange, der ikke deltager. Der er derfor behov for at styrke den enkeltes lyst til og muligheder for at lære hele livet."

Citatet fremhæver de ufaglærte som en særlig målgruppe. Det skyldes bl.a., at de ufaglærtes arbejdsplader er særligt truede af globaliseringen. Uddannelse bliver i stigende grad en forudsætning for, at de ufaglærte kan skifte job, og dermed er læse- og skrivefærdigheder vigtige. Bibliotekerne har ikke et læselyst-program for voksne, men en række biblioteker arrangerer dog læseaktiviteter på arbejdspladserne.

¹ IT- og Telestyrelsen (2010). *Danmark som højhastighedssamfund*, side 41.

Globalisering og vidensamfund kan være anledning til, at biblioteket udvikler nye initiativer for særlige målgrupper. Folkebibliotekerne i vidensamfundet indebærer en videreførelse af bibliotekets traditionelle opgave med at give adgang til information, men også en videreudvikling, hvor biblioteket bidrager til, at alle har forudsætningerne for at udnytte information og at skabe ny viden.

Det er ikke alle borgere, der har disse forudsætninger. Biblioteket kan ved at fokusere på bestemte indsats og målgrupper give flere muligheden for at klare sig bedre i vidensamfundet. Indsatsområderne læsning samt it- og informationskompetencer er for bibliotekerne vigtige bidrag til udvikling af vidensamfundet. Bogstart, Lektiecaféer, Lær Mere om it og Læselyst er konkrete eksempler på sådanne indsats.

Samtidig skal biblioteket udvikle den traditionelle opgave med at give alle borgere adgang til relevant information. Det indebærer, at alle skal have mulighed for at få adgang til de informationsressourcer, som er betalingsbelagte (databaser, e-bøger og betalingsbelagte digitale tidsskrifter), og samtidig en indsats for at øge opmærksomheden på, at bibliotekerne råder over faglitteratur, som ikke findes frit tilgængelig på internettet, og som kan kvalificere skabelse af ny viden i erhvervslivet og offentlige institutioner.

Det betyder, at biblioteket skal være mere synligt og lettere tilgængeligt både på internettet og i lokalsamfundet, og at der skal arbejdes endnu mere systematisk med målrettede tilbud til bestemte brugergrupper.

2. Det senmoderne samfund

I sidste afsnit blev det beskrevet, hvilke store udfordringer globaliseringen og udviklingen af viden-samfundet i dag stiller biblioteket overfor. Globaliseringen og udviklingen af videnssamfundet er begge væsentlige elementer i de samfundsforandringer, der har karakteriseret de seneste årtier, og som flere samfundsforskere har betegnet som 'senmoderne'. Det senmoderne samfund kan i udgangspunktet beskrives på mange måder, men helt centralt står, at det er uhyre komplekst, svært gennemskueligt og i første instans retningsløst.

For folkebibliotekets vedkommende kommer kompleksiteten, uigennemskueligheden og det retningsløse først og fremmest til udtryk ved den grundlæggende tvivl om institutionens rolle og opgaver, der har præget biblioteksdebatten i disse år. Ikke at det skorter på bud, men disse peger ofte i meget forskellig retning: Nogle argumenterer for, at bogen skal genvinde tidligere tiders dominerende status, mens andre tværtimod påpeger bibliotekets exceptionelle mulighed for at markere sig i et mangfoldigt kultur- og medielandskab. Nogle ser helst bibliotekets vægge opløse sig i cyberspace, mens andre modsat lægger vægt på bibliotekets betydning som fysisk offentligt rum. Den samme tvivl kan, om end mere indirekte, også aflæses i det forhold, at mange biblioteksledere i disse år finder det væsentligt at udtrykke bibliotekets identitet gennem formuleringen af missioner og visioner. Dette var for ganske få årtier siden ikke nødvendigt.

Tvivlen relaterer sig til to væsentlige forhold ved det senmoderne samfund: For det første en 'kulturel frisættelse', der danner udgangspunkt for nytænkning og innovation, men som samtidig modsvares af vanskeligheder ved at definere en klar identitet. For det andet, at det senmoderne samfunds grundpræmis er konstante og hastige 'forandringer'. I dette afsnit vil der indledningsvis blive fokuseret på disse to forhold og deres betydning for bibliotekerne. Herefter vil tre andre aktuelle tendenser, der knytter sig til det senmoderne samfund, og som på forskellig vis udfordrer biblioteket, blive fremhævet. Det gælder udviklingen af 'oplevelsessamfundet', 'kundesamfundet' og 'det multikulturelle samfund'.

Kulturel frisættelse

Folkebiblioteket er barn af det moderne samfund, der følger i kølvandet på industrialismen, urbaniseringen og de folkelige bevægelser. Samtidig har folkebiblioteket i sig selv været med til at befordre opbygningen og udviklingen af dette samfund ved at understøtte dannelse, myndiggørelse, demokrati og social mobilitet. Dannelse og myndiggørelse af befolkningen i bred forstand er relevante for et dynamisk samfund, der bygger på forandringer og en forestilling om, at disse forandringer peger frem mod noget, der er bedre end udgangspunktet. Folkelige bevægelser og social mobilitet udtrykker på hver sin måde disse forhold. Nogle har på denne baggrund beskrevet det moderne samfund som 'et projekt'. Bibliotekets særlige bidrag til det moderne projekt var først og fremmest at 'læse befolkningen op' ved hjælp af 'den gode bog'. Grundlæggende var dette ikke til diskussion, og der var derfor hverken tvivl om bibliotekets institutionelle identitet eller samfundsmæssige legitimitet.

Den franske filosof Jean-Francois Lyotard har beskrevet, hvordan det moderne samfund har været båret af, hvad han betegner som 'store fortællinger'². Udover 'oplysning' har disse fortællinger haft overskrifter som f.eks. 'socialisme' eller 'liberalisme'. Det karakteristiske ved udviklingen fra sidste halvdel af det 20. århundrede og frem er, at der er blevet sat afgørende spørgsmålstejn ved de store fortællingers gyldighed, og hermed også ved de forestillinger om ubetinget fremskridt, som disse indbefatter. Industriens konsekvenser for klimaet, Murens fald og den internationale finanskrise er blot nogle få eksempler på forhold, der konfronterer forskellige moderne fortællinger.

Hovedpointen i denne sammenhæng er, at man kan spørge, om der stadig findes sandheder, som i sig selv kan retfærdiggøre én bestemt måde at tænke og tilrettelægge biblioteket på, eller sagt med andre ord: Hverken oplysning, dannelse eller 'den gode bog' er længere entydige begreber. Biblioteket er som alle andre – både enkeltindivider og samfundsinstitutioner – blevet kulturelt frisat i det senmoderne samfund.

² Lyotard, Jean Francios. (1996). *Viden og det postmoderne samfund*. Århus: Slagmarks Skyttegravsserie.

Den engelske sociolog Anthony Giddens beskriver med begrebet 'det aftraditionaliserede samfund'³ væsentlige konsekvenser af denne udvikling. For Giddens er de traditioner, der tidligere blev båret af først religionen og senere af videnskaben, i dag blevet undermineret. Tidligere gav religionen os et sikkert fundament at handle ud fra, og siden postulerede videnskaben at kunne det samme. I dag må vi dog erkende, at situationen er langt mere kompleks og usikker. Religionen har for længst mistet sin generelle forklaringskraft, og for videnskabens vedkommende ved vi nu, at mere viden ikke nødvendigvis er lig med mere sikker viden. Et aktuelt eksempel på det sidste er den store usikkerhed, der knytter sig til teorierne om global opvarmning. Eksperters er som bekendt uenige om både årsager og virkning i relation til klimaforandringerne – eller hvorvidt der overhovedet er tale om sådanne.

Vi kan med andre ord ikke længere lade vores handlinger basere sig på traditionen, uanset om denne er religiøs eller videnskabeligt funderet. Det skaber grundlaget for den eksistentielle tvivl, der i dag karakteriserer både individer og institutioner. For det enkelte individ drejer det sig om at finde sit eget handlingsgrundlag, når tidligere tiders praksis i forhold til bl.a. køn, ægteskab og opdragelse er antastet og undermineret. For institutioner handler det ligeledes om, at forhold som identitet, roller og opgaver er blevet problematiseret. Det er ikke længere givet, hvad et folkebibliotek er, hvilke tilbud det skal indeholde og formidle, eller hvad der overhovedet skal legitimere det over for omverdenen.

Foranderlighed

Den tvivl, der er del af det senmoderne samfund, stimuleres også af, at forandringshastigheden accelereres. Ingen stiller i dag spørgsmål ved, at vi lever i et samfund under hastig og kontinuerlig forandring, ligesom vi på godt og ondt konstant bliver stillet over for nye udfordringer, muligheder – og risici. Dette er, lige som det var tilfældet med den kulturelle frisættelse, et grundlæggende eksistensvilkår. Og som den danske filosof Steen Wackerhausen påpeger, drejer det sig ikke blot om, at forandringshastigheden er steget, men også om at de mekanismer og forhold, som formgiver og retningsbestemmer udviklingen, selv er under forandring⁴. Det handler med andre ord om, at helt nye og afgørende forandringsagenter (her er internettet et oplagt eksempel) er kommet på banen, ligesom gamle og velkendte forandringskilder (det kunne f.eks. gælde biblioteket) har fået ændrede roller og opgaver.

Den polsk/engelske sociolog Zygmunt Bauman har forsøgt at indfange det senmoderne samfunds foranderlighed med det maleriske begreb 'flydende modernitet'⁵, som beskriver modsætningen til tidligere tiders mere faste eller solide modernitet. Flydende skal forstås som en væske, der hele tiden kan skifte form og retning. En væske kan tilpasse sig til de forhold, den støder på, men samtidig lader den sig kun vanskeligt fastholde. På denne måde flyder vi fra det ene til det andet, skifter mellem forskellige sammenhænge og er selv under konstant forandring. Som det var tilfældet med den kulturelle frisættelse, bliver den centrale pointe vedrørende det senmoderne samfunds forandringshastighed således, at gårsdagens sædvane og praksis ikke nødvendigvis er til megen hjælp – hverken i dag eller i morgen.

Vi må acceptere og forlige os med det senmoderne samfunds opløsning af traditioner, ligesom vi også må acceptere og forlige os med, at kontinuerlig forandring er blevet et eksistensvilkår, om end begge dele kan forekomme urovækkende. For biblioteket betyder det, at dets rolle og opgaver hele tiden vil være til diskussion, da hverken identitet eller legitimitet altså er givet på forhånd. Det er et forhold, som den voldsomme debat – den såkaldte biblioteksfejde – der for ikke længe siden udspillede sig på Københavns Hovedbibliotek i forbindelse med en mindre reduktion i de boglige materialer med al tydelighed var med til at understrege. Et andet eksempel er den seneste tids helt usædvanlig store interesse i medierne for folkebiblioteket og dets fremtid. Begge eksempler viser samtidig, at biblioteker selv er villige til at sætte bibliotekets rolle og opgaver til diskussion.

³ Giddens, Anthony. (1996). *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzels Forlag.

⁴ Wackerhausen, Steen. (2008). *Videnssamfundet og dets fordringer*. Slagmark 52, side 51-65.

⁵ Bauman, Zygmunt (2006). *Flydende modernitet*. Hans Reitzels forlag.

Oplevelsessamfundet

Oplevelsessamfundet refererer til, at 'oplevelsesdimensionen' fylder stadig mere i hverdagen. Oplevelser, og søgen efter oplevelser, er i dag blevet en meget væsentlig komponent i mange menneskers liv, i deres identitetsdannelse og ikke mindst i deres kulturforbrug. Dette hænger sammen med den frisættelse fra overleverede livsmønstre, faste traditioner, normer og værdier, som blev beskrevet ovenfor. Sammen med ændringer i købekraften – og forandringer i urbanitet og uddannelsesniveau – er der skabt grundlag for nye forbrugsmønstre, der er væsentligt mere oplevelsesorienterede end tidligere, og forbruget henviser i stigende grad til, hvem vi er, og hvem vi gerne vil være.

Inden for de seneste år er der derfor kommet særlig fokus på oplevelse fra mange sider. Det knytter sig ikke mindst til den såkaldt 'oplevelsesøkonomiske' tankegang, der i korte træk forudsætter, at virksomheder, som vil overleve på et globaliseret marked, hvor konkurrencen om kundernes opmærksomhed er hård, og mulighederne for at forbruge uendelige, ikke længere kan leve af blot at tilbyde varer og serviceydelser. I stedet må den enkelte virksomhed være en aktiv iscenesætter af oplevelser, og det enkelte produkt skal kunne fortælle en historie, der afsætter følelsesmæssige spor. Denne tankegang har forplantet sig fra erhvervsliv til andre sfærer, og begreber som 'oplevelse', 'storytelling' og 'branding' præger i dag også dagligdagen i de mange kulturinstitutioner, der er begyndt at medtænke oplevelser i udviklingsstrategier, indhold og formidling.

Der er ingen tvivl om, at dette udfordrer bibliotekerne. Oplevelsessamfundet stiller nye krav til både indhold og formidling – og herunder ikke mindst formidlingsmæssige kompetencer hos personalet. Men samtidig har biblioteket gode muligheder for at agere i oplevelsessamfundet. Det gælder bl.a. gennem udstillinger og arrangementer, gennem arkitektur og indretning og gennem digital teknologi og nye medieplatforme.

Oplevelse er altså blevet en vigtig del af det senmoderne liv, som bibliotekerne kan forholde sig til gennem både formidlingen af forskellige medier og ved at gøre biblioteksbesøget til en oplevelse i sig selv. Oplysning og oplevelse må gå hånd i hånd, men det enkelte bibliotek har muligheden for at vælge sin egen tilgang til dette.

Kundesamfundet

'Kundesamfundet' tematiserer en anden væsentlig side af det senmoderne samfund. Begrebet indikerer, at vi i stadigt flere sammenhænge opfatter os selv som 'kunder'. Dette gælder også for sammenhænge, der traditionelt ligger uden for de kommercielle sfærer, herunder f.eks. daginstitutioner, skoler eller sundhedsvæsen. Nogle samfundsforskere ser denne nye selvopfattelse som en modsætning til andre kulturelle orienteringer: Hvis man opfatter sig selv som 'borger', er udgangspunktet ligeværdig dialog og balance mellem rettigheder og pligter. Opfatter man sig som 'klient' er fokus først og fremmest på rettigheder, men til gengæld er man underlagt 'eksperten' (f.eks. lægen, læreren eller bibliotekaren). Tanken er, at disse orienteringer har efterfulgt hinanden, således at klienten først har erstattet borgeren, og kunden siden har erstattet klienten som dominerende orientering, og at ekspertens autoritet hermed er blevet undergravet.

Det kræver ikke megen fantasi at relatere rollen som henholdsvis borger og klient til folkebibliotekets udvikling fra begyndelsen af forrige århundrede og frem, men det er ikke ærindet her. I stedet er fokus på kunderollen, der inden for de seneste år har udviklet sig med flere dimensioner: For det første er det i dag andre generationer end tidligere, der kan betragtes som forbrugere. Således er børn og unge i dag også en del af denne gruppe og identificerer sig derfor i lighed med voksne med kunderollen. For det andet opfatter vi, som tidligere nævnt, os selv som kunder i stadig flere og nye sammenhænge, og for det tredje er udbuddet af både kommercielle og ikke-kommercielle varer og tjenesteydelser steget eksplosivt.

Socialiseringen til kunderollen lægger pres på bibliotekerne, da brugerne i højere grad end tidligere forventer, at lige præcis deres behov bliver opfyldt. På den anden side understøtter biblioteket selv dette ved at fokusere på efterspørgselsstyring og gennem den stigende mængde af lokale bruger-

undersøgelser, der måler brugernes tilfredshed med de forskellige bibliotekstilbud. Hertil kommer, at flere biblioteker nu også refererer til deres brugere som netop 'kunder'. Overordnet kan det konstateres, at relationen mellem brugerne og biblioteket har ændret sig. Tidligere var det bibliotekarerne, der havde magten til at definere biblioteket og brugerne. Men i takt med kunderollens tiltagende dominans vendes magtrelationen mellem bibliotek og bruger, så det i dag i højere grad er brugerne og deres behov, der definerer biblioteket.

Kundesamfundet stiller nye krav til biblioteket om serviceniveau, der kan modsvare – eller ligefrem er bedre – end det niveau, som brugerne kan opleve andre steder. Det er en udvikling, der i dag er accepteret i store dele af biblioteksverdenen, og som henleder opmærksomheden på, at evnen og lysten til at servicere brugeren i dag også må betragtes som en væsentlig kompetence for bibliotekets personale.

Et andet og ikke mindre væsentligt aspekt af kundesamfundet er den selvbevidsthed, der følger dette. Brugeren er i dag ikke bare en krævende kunde, men også en ressource, som biblioteket kan trække på. Væsentlige elementer i den aktuelle biblioteksudvikling som brugerinddragelse og brugerdreven innovation kræver selvstændige og kompetente brugere, der ikke blot opfatter sig som passive lånere. På denne baggrund kan udviklingen af kundesamfundet i bedste fald være med til at understøtte den bevægelse fra samling til bruger, der karakteriserer bibliotekerne i disse år.

Det multikulturelle samfund

Et sidste aspekt af det senmoderne samfund, der skal fremhæves her, er udviklingen af det 'multikulturelle' samfund. Det er et begreb, der ikke er uproblematisk: Kan samfundet betegnes som multikulturelt, når alle uanset etnisk, religiøs og kulturel baggrund ikke har samme muligheder for at udfolde sig? Eller er det multikulturelle samfund overhovedet efterstræbelsesværdigt, hvis fred og fordragelighed erstattes af konflikt og kriminalitet? Det er ikke hensigten her at diskutere dette, men blot at konstatere, at vi lever i et stadigt mere kulturelt mangfoldigt samfund. Dette hænger naturligt sammen med globaliseringen, den voksende migration og udviklingen i kommunikation og transport. Hertil kommer andre vigtige faktorer som krig, fattigdom og naturkatastrofer rundt om i verden.

Det multikulturelle handler dog ikke kun om globalisering og migration, men også om den kulturelle mangfoldighed, der relaterer sig til f.eks. uddannelsesniveau, generation og køn. Igen handler det om det kulturelle opbrud og den frisættelse, der er beskrevet ovenfor. I sidste halvdel af forrige århundrede begyndte forskellige samfundsgrupper at udvikle og institutionalisere sig med forskellige nye og uafhængige kulturelle udtryksformer. For bibliotekets vedkommende blev der sat spørgsmålstejn ved, om der eksisterede en kultur, som havde samme relevans for alle, og som det var bibliotekets opgave at formidle. Svaret var nej, for hvad der er sandt og falsk, eller hvad der er god og dårlig kultur, var ikke længere entydigt.

Men som den norske biblioteksforsker Ragnar Audunsson påpeger, har immigrationen fra ikke-vestlige kulturer, accelereret denne proces, ligesom den har givet processen ny retning og dybde⁶. Således har den bidraget med at sætte fokus på afgørende spørgsmål i forhold til demokrati og tolerance: På den ene side må det være vigtigt at give sproglige og kulturelle minoriteter så gode betingelser som muligt for at dyrke og udvikle deres egen kultur, men på den anden side må det også være vigtigt at understøtte et fælles udgangspunkt eller en fælles forståelse af, hvad tolerance og demokrati er som samfundsgrundlag.

På denne baggrund identificerer Audunsson en af de væsentlige udfordringer for folkebiblioteket i det senmoderne samfund: På én gang at skabe fælles forståelse og sammenhængskraft, og samtidig promovere og stimulere forskelligheden og det flerkulturelle. Biblioteket kan i bedste fald både være et instrument til at søge det fælles, og samtidig værne om og formidle forskelligheden. Med dette dobbelte udgangspunkt bliver det en udfordring for biblioteket at understøtte forståelse, tolerance og dialog, og lade dette afspejle sig i materialerne, i formidlingen og i biblioteksrummet som sådant, og

⁶ Audunsson, Ragnar (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context – the necessity of low-intensive meeting-places. In: *Journal of Documentation*, Vol. 61, No. 3.

samtidig styrke bibliotekets potentiale som mødested på tværs af kulturer, etnicitet, religion, køn og generationer. Som åbent og frit tilgængeligt offentligt rum, har biblioteket et godt udgangspunkt for at være et konstruktivt element i forhold til den multikulturelle udvikling.

Afslutning

De forskellige senmoderne betingelser, som er blevet berørt i dette afsnit, danner nye overordnede rammer for både brugerne og bibliotekerne. Opgaven i forhold til brugerne bliver at understøtte dem i forhold til de nye vilkår. Det vil sige, at biblioteket skal give brugerne mulighed for at kunne agere og skabe deres egen identitet med udgangspunkt i globaliseringen, videnssamfundet, aftraditionaliseringen, den kulturelle frisættelse gennem oplevelse, læring og møder på tværs af kulturer, etnicitet og generationer.

Dette kræver både ressourcer og en række nye kompetencer. Foranderlighed og aftraditionalisering understreger således, hvor vigtig evnen og kapaciteten til læring og forandring fremover vil være, ligesom det også understreger betydningen af fleksibilitet og mobilitet. På denne baggrund bliver relationelle kompetencer, i forhold til netværkspleje og indgåelse af partnerskaber, også helt centrale. Såvel fraværet af store sandheder som udviklingen af det multikulturelle samfund betyder, at biblioteket og dets medarbejdere fremover skal kunne skabe mening mellem en mangfoldighed af værdier og forståelser. Og endelig bidrager udviklingen i retning af oplevelsessamfund og kundesamfund til i endnu højere grad at rette fokus mod både formidling og brugerorientering.

3. Digitale medier og udviklingen på internettet

Generelle udviklingstendenser

Det er vanskeligt at identificere de vigtigste udviklingstendenser, når man befinder sig midt i dem. It-firmaet Gartner Group har udarbejdet en såkaldt 'hype cycle', der er baseret på denne erkendelse og på antagelsen om, at man ofte overvurderer en teknologi eller innovations betydning på kort sigt og undervurderer den på langt sigt. En sådan begejstringscyklus viser, hvordan ny teknologi typisk gennemgår en periode med begejstring fulgt af skuffelse, inden den viser sin sande værdi.

E-bogslæsere er et godt eksempel på en teknologi, der har fulgt dette mønster, siden de blev introduceret for mere end ti år siden. I juli 2009 vurderede Gartner Group, at de endnu ikke er nået gennem perioden med skuffelse, og at der ville gå to til fem år, inden de når 'produktivitetsplateauet', der er defineret som det udviklingsstadium, hvor 20-30 % af den potentielle målgruppe anvender teknologien. Når det drejer sig om e-bogslæsere skal man dog naturligvis være opmærksom på, at den potentielle målgruppe er temmelig stor.

Det kan således være vanskeligt at vurdere effekten af en konkret teknologi, men det er endnu sværere at vurdere mere generelle tendenser, mens man befinder sig midt i dem. Med disse forbehold er der i det følgende valgt at fokusere på generelle udviklingstendenser under overskrifterne: Internettet overalt, Alt på nettet og Nyt på nettet. Som det fremgår lægges der i fremstillingen i høj grad vægt på internettet som omdrejningspunkt.

Opdelingen og beskrivelsen i det følgende er bl.a. inspireret af et oplæg, som journalisten Henrik Føhns fra radioprogrammet Harddisken afholdt i forbindelse med udvalgets arbejde. Han fremhævede følgende tendenser som vigtige for biblioteket:

- Teknologi bliver mindre og bedre
- IT i alt
- Real Time Web
- Fællesskab bliver referenceramme
- Brugerskabt indhold
- Gratis
- Opmærksomhed bliver mangelvare
- Klarhed og forståelse er udfordringen.

Oplægget havde titlen *Den globale puls*, hvilket også er det perspektiv, som beskrives med betegnelsen 'real time web'. Det er internettet som dynamisk kommunikationsmedie og dialogforum snarere end en mere statisk informationsplatform, der anvendes til at formidle andre medier. Det er naturligvis et perspektiv med en tæt kobling til sociale medier, men perspektivet er relevant i flere sammenhænge.

Internettet overalt - nye platforme

Det er efterhånden mange år siden, at internettet var noget, man skulle logge sig ind på, og hvor man skulle slukke sit modem, når man loggede af igen. Dengang ledte man efter information og var ofte temmelig frustreret over hastigheden. Det lykkedes at forbedre hastigheder på kommunikation over telefonnettet, og det blev efterhånden afløst af bredbånd. I takt med at pc'en blev hurtigere, mindre og billigere, udskiftede mange den stationære pc med en bærbar pc. Den bærbare pc var en velegnet partner til det trådløse netværk, som gjorde det muligt at flytte internettet ud i hele huset og efterhånden også ud i det offentlige rum.

Sideløbende udviklede mobiltelefonen sig fra at være en bærbar telefon til at blive en håndholdt computer, der både kan bruge trådløse netværk og mobilnettet til datatrafik. Introduktionen af Apples iPhone viste, at de såkaldte smart phones også havde potentiale uden for segmentet af forretnings-

folk. Med udviklingen af tredjegerations mobilnetværk kunne man være på internettet helt uafhængigt af placering. Den bærbare pc blev i 2007 suppleret af netbook'en – en lille, men ikke særlig kraftfuld computer udviklet specifikt til at være på internettet.

Denne udvikling har medført, at Bill Gates' vision fra 1994 om "Information at your fingertips" i dag er en realitet for de fleste borgere. Nu er det imidlertid ikke længere kun information, der skal være inden for rækkevidde, men også kommunikation, oplevelser og medier. Internettet skal gøre mere for brugeren end blot at levere information.

Internettet udnyttes som platform for andre kommunikationsformer såsom telefoni (Skype), radio (internetradio) og tv (webtv) for blot at nævne et par eksempler. På den måde udvikles internettet konstant til at koble computer og mennesker på nye måder. Det er imidlertid mulighederne for at koble mennesker med andre mennesker f.eks. gennem sociale netværk og at koble computere med hinanden, der har domineret de seneste års udvikling på nettet.

Computer til computer interaktionen er kernen i en serviceorienteret it-arkitektur, hvor applikationer (programmer) kan kobles med mange forskellige hjemmesider. En forespørgsel fra en bruger på en given hjemmeside kan igangsætte kommunikation mellem hjemmesiden og en applikation – f.eks. en såkaldt webservice – der som svar leverer den ønskede information i en form, der kan fortolkes af hjemmesiden og præsenteres på en måde, der kan forstås af brugeren. Forudsætningen for, at dette kan fungere, er, at man overholder standarder for kommunikation således at systemerne kan 'tale' sammen og 'forstå' hinanden.

Et kendt eksempel på denne type computer til computer interaktion er syndikering af indhold mellem flere hjemmesider. Det sker, når man f.eks. via sin browser abonnerer på nyheder via rss (really simple syndication). Et andet eksempel kunne være anvendelsen af klip fra videotjenesten Youtube på mange forskellige hjemmesider. De indlejrer ('embed') det samme videoklip fra Youtube. Når brugeren klikker på klippet, afspiller Youtube videoen på den pågældende hjemmeside.

Denne udvikling indebærer naturligvis, at hjemmesider bliver tættere forbundne og mere indbyrdes afhængige. Det medfører også, at hjemmesider og portaler ikke længere fremstår som informations-siloer, men i højere grad som knudepunkter, der præsenterer indhold og funktionalitet fra andre hjemmesider.

Dele af denne teknologiske udvikling er beskrevet med begrebet web 2.0. De øvrige mere omtalte dele af web 2.0 – de sociale medier – beskrives i næste afsnit. Videreudviklingen af web 2.0 har naturligt nok fået betegnelsen web 3.0 og forbindes i høj grad med begrebet semantisk web. Som navnet antyder, dækker begrebet over en bestræbelse på at tilføre internettet en semantik (betydning), der kan forstås af computere. Idéen er, at hjemmesider beriges med information og data på en måde, som kan forstås af computere.

En stor del af internettet er i dag opbygget med henblik på direkte kommunikation med mennesker. Den grundlæggende kode er baseret på HTML, som fokuserer på, hvordan tekst og billeder skal vises for mennesker. Med et mere veludviklet fælles programsprog og mere udbyggede beskrivelser af elementerne vil det være muligt for computere at analysere sammenhænge og at formidle indhold afhængigt af konteksten – man kan designe mere intelligente systemer. Det kræver dog en betydelig indsats, før den semantiske web bliver en realitet. Det rummer mange spændende perspektiver både for at skabe bedre services gennem mere intelligente systemer og for at forbedre koblingen til apparater i det fysiske rum.

Koblingen mellem internettet og det fysiske rum sker i mange former. 'Pervasive computing' – allestedsnærværende it – er en efterhånden klassisk betegnelse for, hvordan man ved at indbygge computerchips i dagligdagsprodukter som fødevareremballage og bøger kan sætte dem i stand til at kommunikere med køleskabet eller mobiltelefonen. Det intelligente hjem, smart boards i klasseværelser og interaktive borde er eksempler på, hvordan adgangen til internettet bliver tættere koblet til det fysiske miljø.

To af de teknologiske landvindinger, som kan få stor betydning for bibliotekernes formidling, er udbredelsen af GPS-enheder og nye skærmt teknologier. GPS er et system, der ved hjælp af signaler fra satellitter kan bestemme en GPS-enheds position på kloden med få meters nøjagtighed. De fleste mobiltelefoner har efterhånden GPS og kan derfor anvendes til at søge efter relevant information i nærheden af brugeren. Det forudsætter dog, at informationen er beskrevet med koordinater. Nogle telefoner påfører automatisk koordinater til et billede, når det tages, og giver mulighed for direkte upload til en billedtjeneste som Flickr. På den måde kan man på internettet se, hvad der findes af billeder f.eks. fra en bestemt by.

Det betyder naturligvis også, at man kan bruge teknologien til at informere brugeren om, hvad der findes af interesse i nærheden og eventuelt supplere det med oplysninger af historisk interesse, beskrivelser fra bøger og lignende. Google har med Google maps og tilhørende 'street view' taget et skridt, der også bidrager til koblingen mellem nettet og den fysiske dagligdag.

Augmented reality

En måde at koble den fysiske verden og computeren har fået betegnelsen 'augmented reality' eller 'forstærket virkelighed'. Man kan ved hjælp af f.eks. strekkoder eller chips på genstande vise yderligere information på skærme. Et eksempel på denne anvendelse kan ses på Youtube ved at søge på lego og augmented reality. En anden mulighed er at vise anmeldelser af nærmeste restaurant, når man kigger på den gennem mobiltelefonen. Et eksempel på denne type anvendelse er tjenesten Yelps applikation til Apples iPhone 3gs.

GPS-teknologien vil give bibliotekerne nye muligheder for at formidle information, der er relevant i netop den kontekst, som brugeren befinder sig i på et givent tidspunkt. Udviklingen inden for skærmt teknologi med nye projektionsskærme, skærme baseret på e-papir, 3D-skærme og skærme med bedre opløsning vil give endnu bedre mulighed for at bringe digital formidling ud i det fysiske rum.

De seneste års udvikling af applikationer på tværs af hjemmesider har betydet, at nettet et blevet mere finmasket. Den teknologiske udvikling har medført, at nettet er bredt ud, så der er adgang overalt, og internettet er på vej til at blive en endnu mere integreret del af det fysiske rum. Dermed giver den digitale formidling helt nye muligheder for at nå ud til brugeren og for at udvikle nye formidlingsformer. Det kræver dog betydelige it- og formidlingsmæssige kompetencer at udnytte mulighederne.

Nyt på nettet - sociale medier og skyen

Sociale medier er ikke nogen nyhed på nettet, men de udgør muligvis et afgørende nyt skifte i bibliotekets rolle som udbyder af medier og dermed mellemlid mellem forfatter og læser. Sociale medier eller web 2.0 er nemlig mere end nye teknologier, der giver mulighed for at udnytte indhold på tværs af hjemmesider; begrebet forbindes oftest med interaktion mellem brugere. De mere åbne hjemmesider suppleret med ny funktionalitet giver brugerne mulighed for at anvende internettet som platform til selv at skabe indhold, bidrage til eksisterende indhold og kommunikere med andre brugere.

De fleste hjemmesider har indarbejdet elementer af web 2.0, idet brugere har mulighed for at kommentere eller vurdere indhold på hjemmesiden. Det er i de fleste tilfælde fortsat hjemmesiden, der er i centrum, og kommunikationen foregår primært mellem brugeren og hjemmesiden. Internetboghandelen Amazon er et godt eksempel på denne type udnyttelse af web 2.0.

En række platforme på internettet er imidlertid direkte fokuseret på, at brugerne er afsendere, og at indholdet skabes af brugerne. De mest succesfulde er Youtube og Wikipedia. På Wikipedia skabes artiklerne gennem en kollaborativ indsats, hvor alle har mulighed for at bidrage. Det er et eksempel på fænomenet 'wisdom of the crowd', hvor en fælles indsats fra mange mennesker kan give meget kvalificeret viden, når gruppen har forskellige synspunkter, kompetencer og mulighed for dialog.

Brugere har også fået lettere adgang til at etablere egne formidlingsplatforme som eksempelvis blogs og wikier eller kanaler på Youtube. Det er kendetegnende for udviklingen, at brugerne faktisk anvender hinandens materiale (wikipedia og Youtube), og at de lægger vægt på andres anbefalinger og kommentarer (Amazon). Det er blevet beskrevet som et skifte i brugernes referenceramme og autoritetstro fra traditionelle institutioner til andre brugere. I det senmoderne samfund er vennernes råd og anbefalinger ligeså vigtige som bibliotekarens. Det er fællesskabet som referenceramme.

Udbredelsen af deciderede sociale netværkstjenester tyder på, at internettet får en stadig vigtigere rolle som direkte kommunikationsplatform. Betegnelsen 'realtime web' refererer til den synkrone kontakt mellem brugerne via tjenester som Twitter og Facebook. Disse sociale netværkstjenester er vokset meget hurtigt i de seneste år. De nyder godt af de såkaldte netværkseffekter. Det gælder ligesom med en telefon, at jo flere, der bruger tjenesten, jo nyttigere er den for den enkelte. Det tog en tjeneste som Facebook fem år at få 150 mio. brugere, men blot otte måneder at få de næste 150 mio. brugere. I januar 2010 havde Facebook 350 mio. brugere, som udsendte 55 mio. updates om dagen og delte 3,5 mia. indholdselementer om ugen. Der uploades eksempelvis 625 mio. billeder til Facebook om ugen.⁷

Mange lokale biblioteker er i færd med at undersøge, hvordan de kan få del i denne globale samtale mellem brugerne og måske i nogle tilfælde blive knudepunkter i samtalen. Som eksemplet med Facebooks vækst viser, bør biblioteket følge med i, hvor samtalen foregår. Desuden er det formentlig vigtigt at overveje, hvordan biblioteket skal deltage i samtalen og ikke mindst, hvordan biblioteket kan blive en interessant samtalepartner.

Forudsætningen for etableringen af en tjeneste som Facebook er, at man har hurtige servere, billig lagerplads og hurtige internetforbindelser. Denne teknologiske kombination er grundlaget for cloud computing eller 'skyen'. Begrebet referer til idéen om 'software som en service' gennem anvendelsen af internettet som platform for e-mail, tekst- og billedbehandling, regneark og alle de øvrige funktioner, der indgår i en kontorpakke til en pc. 'Skyen' kan dog også rumme en virksomheds programmer eller f.eks. sociale netværkstjenester.

Udover Facebook og Google har firmaer som Microsoft, Amazon, Apple og IBM etableret disse net-baserede datacentre. Det umiddelbare perspektiv for den almindelige bruger er, at funktionerne fra den personlige computer flytter på internettet, sådan som det kan opleves med Googles online applikationer f.eks. tekstbehandlingsapplikationen, Google Docs. Det giver nye muligheder for at samarbejde med andre og at koble information fra internettet til selve arbejdsprocessen. Det giver naturligvis også udbydere gode muligheder for at sælge reklameplads i den stadig mere intense konkurrence om brugerens opmærksomhed. For den enkelte bruger betyder det, at man via mobile enheder såsom en Google android telefon, en Microsoft pc, en Amazon e-bogslæser eller en Ipad tablet kan anvende nettet overalt og på nye måder.

Alt på nettet – digitale medier

På baggrund af internettets udbredelse og anvendelse er det næppe overraskende, at mange medier efterhånden flytter på internettet. Udviklingen på musikområdet fra vinylplader og kassettebånd over cd'er til mp3-filer på internettet er det mest oplagte eksempel. Udviklingen på filmområdet vil formentlig også flytte film på internettet. Man har længe kunnet se film online til visning på pc'en, og med de nye digitale tv-bokse kan brugeren leje film online, og dermed kan film lejes direkte fra tv'ets fjernbetjening.

Radio er allerede flyttet på internettet, og tv kan også ses via internettet både fra traditionelle udbydere som DR og fra nye aktører som banker og aviser. På spilområdet har online rollespil (Massively multiplayer online role-playing game - MMORPG) som World of Warcraft og småspil på f.eks. Facebook i mange år suppleret pc- og konsolspil.

⁷ A Special Report on Social Networking. In: *The Economist* (2010, 30. januar), side 3-5.

På bibliotekerne er man naturligt nok især optaget af, hvad der sker på bogområdet. Det skyldes formentlig, at bogsamlingen fortsat er omdrejningspunktet for mange bibliotekers virksomhed. Når den bliver digital, er der derfor behov for en reorganisering af bibliotekets virksomhed. Som det fremgik af indledningen, er e-bogslæserne endnu ikke nået ud til den almindelige forbruger. Det synes dog i øjeblikket kun at være et spørgsmål om få år.

Udover Amazons Kindle og Sony's e-readere er der en lang række e-bogslæsere, der ligeledes er baseret på elektronisk blæk (i øjeblikket f.eks. bee-book, Nook og Que). Det er dog ikke givet, at e-bogens udbredelse er afhængig af dedikerede læseenheder. Apples iPhone og iPad og de mange netbooks (nogle med aftagelige skærme) kan vise sig at være ligeså vigtige for udbredelsen af e-bøger.

Udbuddet af e-bøger er hastigt stigende. Amazon udbyder 420.000 bøger til sin Kindle, og Sony har gennem et samarbejde med Google Books mulighed for at tilbyde 1 mio. bøger til sin e-reader. Derudover er der mulighed for at læse aviser og tidsskrifter på enhederne. Udbuddet af dansksprogede e-bøger er særdeles begrænset, så den brede udbredelse af e-bøger i Danmark vil formentlig være et par år forsinket i forhold til engelsktalende lande.

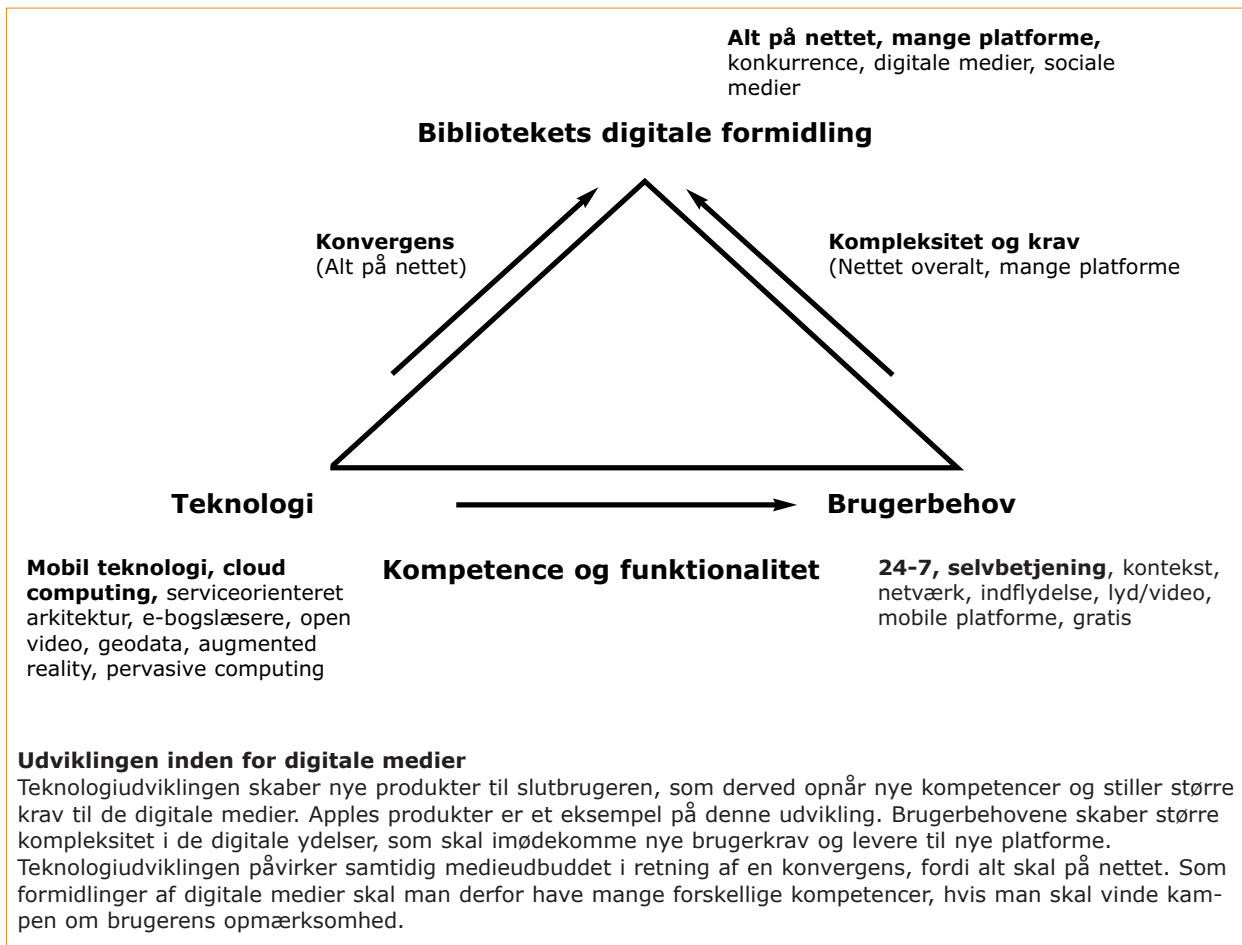
Googles meget omtalte digitaliseringsprojekt Google Books, har indtil videre forholdsvis begrænset udbredelse blandt danske forlag. Der synes ikke umiddelbart at være mulighed for offentlig finansieret digitalisering af bøger. Kulturministeriets rapport om digitalisering af kulturarven indeholder tre scenarier med forslag om digitalisering af kulturarven: et scenario uden nye midler, et scenario med investeringer på 300 mio. kr. over 10 år og et scenario med investeringer på 570 mio. kr. over 10 år. Der er foreløbig afsat syv mio. kr. pr. år til digitalisering over de kommende tre år. Det kan betyde, at digitaliseringen i givet fald må ske i samarbejde med kommercielle partnere, hvilket vil indebære et krav om eksklusivitet og dermed en form for betaling for adgang til den digitaliserede kulturarv. Det Kongelige Bibliotek er i dialog med Google om mulighederne for digitalisering af bibliotekets samlinger.

En væsentlig årsag til den noget tøvende tilgang til e-bøger er bekymringen for piratkopiering og mulighederne for at finde bæredygtige forretningsmodeller. Brugere har i mange sammenhænge vænnet sig til, at indhold på internettet er gratis.

Udviklingen inden for musikbranchen bekymrer mange forlag. Efter en periode med omfattende piratkopiering, der på nettet startede omkring år 2000 med fildelingstjenesten Napster, lykkedes det med Apples iTunes at finde en forretningsmodel, hvor brugerne betaler for indholdet. I de seneste år er der kommet nye forretningsmodeller, hvor brugeren har fri adgang til musik som f.eks. Spotify (reklamefinansieret) og Yousee Play (indirekte abonnementsbetaling). Det har imidlertid ikke givet musikbranchen de ønskede indtægter. Derudover er der fortsat fildelingstjenester med musik på internettet, og både film- og forlagsbranchen er bekymrede for dette perspektiv.

Forventningen om, at indhold på internettet er gratis, udgør både en mulighed og en udfordring for bibliotekerne. Det vil næppe være så relevant for bibliotekerne at opbygge samlinger af digitale medier, som i forvejen er frit tilgængelige, fordi de f.eks. er reklamefinansierede. På musikområdet bruger bibliotekerne en del ressourcer på at indkøbe og formidle netbaseret musik via Bibliotekernes Netmusik. Hvis alle borgere fik adgang til gratis musik via Spotify, kunne det blive vanskeligt for bibliotekerne at tiltrække brugere med tilbuddet om udlån af musik. På den anden side ville biblioteket kunne anvende ressourcerne på formidlingen af musik og relationer til brugeren på dette område frem for indkøb af licenser og de transaktioner, der er forbundet med dette.

I forbindelse med udvalgsarbejdet blev udvalget præsenteret for DRs syn på medieudviklingen. Det overordnede budskab var her, at den stigende benyttelse af nye medier og af internettet supplerer benyttelsen af mere traditionelle broadcast medier som eksempelvis tv. I et public service perspektiv bliver udfordringen dermed fortsat at udvikle massemedier samtidig med, at man tilbyder en masse medier. Der skal være mange varer på hylden og noget for enhver smag og enhver platform.

Ovenstående figur er et forsøg på at sammenfatte en række af tendenserne og konsekvenserne for bibliotekerne. Teknologiudviklingen skaber nye produkter og dermed nye muligheder for at udnytte medierne. Samtidig giver udviklingen mulighed for at anvende internettet til at formidle mange nye services. Det samlede medieudbud er således præget af konvergens ved, at alt kommer på nettet, men også af konkurrence om at tilfredsstille nye former for brugerbehov og levere på nye platforme.

Når sådanne overvejelser er relevante i bibliotekssammenhæng skyldes det, at bibliotekernes formidling på internettet foregår i en hård konkurrence om brugerens opmærksomhed.

På Foreningen af Danske Interaktive Mediers (FDIM) statistik har DRs hjemmeside en placering blandt de mest benyttede tilbud. Når DR imidlertid vender perspektivet og betragter internetbenyttelsen fra brugerens perspektiv, er internetbenyttelsen meget fragmenteret og spredt mellem mange hjemmesider. Kun Google, Facebook og Youtube rager op. Brugen af DRs hjemmeside fylder her under 5 % af den tid, som brugeren anvender på internettet. Samtidig er benyttelsen af DRs hjemmeside 5-10 gange så stor som alle bibliotekernes internettilbud tilsammen.

Det illustrerer, at når bibliotekerne skal fremme uddannelse, oplysning og kulturel aktivitet via formidling på internettet, er der behov for et tæt samarbejde og konstant udvikling af nye tilbud. Som anført i indledningen er en af tendenserne, at udviklingen skaber et behov hos brugerne for klarhed og forståelse. Dette behov ligger tæt på bibliotekets traditionelle kerneopgave, men opgaven skal formentlig løses på helt nye måder.

4. Folkebibliotekernes brugere og ikke-brugere

Folkebiblioteket er for alle, og der er derfor som udgangspunkt mange muligheder for at opdele og beskrive målgruppen. Det gælder også, når målgruppen opdeles i brugere og ikke-brugere. Der er ikke tale om homogene grupper, og der er f.eks. blandt ikke-brugerne både meget ressourcestærke og meget ressource svage borgere. Det betyder dog ikke, at man ikke kan finde fællestræk blandt både brugere og ikke-brugere.

Den brede målgruppe indebærer ikke, at folkebiblioteket skal levere et ensartet tilbud til alle brugere. Der er behov for at tilbyde noget til alle, men ikke nødvendigvis det samme. Et fuldstændig konsekvent brugerfokus indebærer, at biblioteket skal vide næsten ligeså meget om brugerne, som man i dag ved om samlingen - og at denne viden skal være systematisk. Det er en viden, som biblioteket kan få gennem undersøgelser og dialog med brugeren. Biblioteket skal samtidig være tilbageholdende med at sætte brugeren i bås eller at antage, at hun går rundt med veldefinerede præferencer, der er rangordnede og sat i system. Ofte skabes og præciseres præferencerne gennem dialog eller i mødet med nye muligheder. Det er baggrunden for, at stadig flere biblioteker anvender nye metoder til brugerinvolvering og produktudvikling.

Bibliotekernes brugerfokus

De lokale brugerundersøgelser af tilfredsheden med biblioteket eller specifikke services suppleres på mange biblioteker med brugerinddragelse. Projektet *www.brugbrugerne.dk* har samlet et væld af metoder til at få input til biblioteksudviklingen. De omfatter metoder som observationsstudier, fokusgrupper og personas. I Roskilde bibliotekerne har man arbejdet meget fokuseret med netop personas både i form af udformningen af konkrete personas og i udarbejdelsen af en metodevejledning.

Læs mere:

<http://www.roskildebib.dk/om%20bibliotekerne/cb/biblioteksudvikling/metode%20og%20analyse/personasprofiler.aspx>.

Kulturministeriets publikation om brugerinddragelse, *Reach Out*, indeholder gode eksempler på brugerinddragelse også fra bibliotekerne:

http://www.kum.dk/graphics/kum/Netpub/Reach%20Out/Reach_Out/pdf/ReachOut_Web.pdf.

Kontakten med brugerne finder primært sted på det lokale bibliotek. Folkebibliotekerne er kommunale, og det giver dem rigtig gode muligheder for at komme tæt på brugerne. Det betyder dog også, at mange af brugerundersøgelserne er lokale, og at de nationale undersøgelser ikke gennemføres med samme hyppighed som de lokale brugerundersøgelser.

Der bør dog i bibliotekssektoren arbejdes mere systematisk med at tilvejebringe aktuel evidensbaseret viden gennem undersøgelse af brugere, ikke-brugere og forskellige segmenters interesser og behov. Mange af de tilgængelige undersøgelser giver desværre ikke et fuldt og tilfredsstillende billede af målgrupperne.

I det følgende gennemgås brugerne med udgangspunkt i beskrivelsen af folkebibliotekerne i videnssamfundet. Det medfører, at der fokuseres på folkebibliotekernes og på videnssamfundets udfordringer i relation til brugerne. Beskrivelsen indledes med et biblioteksperspektiv og giver dernæst et mere samfundsmæssigt perspektiv på brugerne.

Folkebibliotekets brugere

Den seneste meget omfattende undersøgelse af befolkningens benyttelse af folkebibliotekerne var kulturvaneundersøgelsen: *Danskernes kultur- og fritidsaktiviteter 2004* – med udviklingslinjer tilbage til 1964. En del af beskrivelsen af brugerne i det følgende er baseret på denne undersøgelse. Der er ganske vist tale om en ældre undersøgelse, men en række nyere undersøgelser tyder på, at resultaterne fortsat er relevante og anvendelige.

Kulturvaneundersøgelsen konkluderede, at befolkningen i forhold til folkebibliotekerne kan opdeles i tre grupper: 1/3 hyppige brugere, 1/3 lejlighedsvis brugere og 1/3 ikke-brugere. En mindre undersøgelse foretaget af *Berlingske Tidende* i december 2008 nåede frem til samme billede.

Folkebibliotekets brugere – december 2008

I en undersøgelse foretaget for *Berlingske Tidende* i december 2008 stillede Gallup et repræsentativt udsnit af befolkningen spørgsmålet: Hvor mange gange var du på et folkebibliotek i 2008? Her svarede 68 %, at de havde benyttet biblioteket i større eller mindre grad. Ved en tilsvarende Gallupundersøgelse i marts 2007 stilledes det samme spørgsmål, og her var resultatet også 68 %. Af disse havde 17 % været på biblioteket 1-2 gange i løbet af det forgangne år, 12 % havde været det 3-5 gange og 39 % mere end 5 gange.

I kulturvaneundersøgelsen blev befolkningen inddelt ved hjælp af Gallup Kompas. Her foretages inddelingen efter to dimensioner: individorientering vs. fællesskabsorientering og moderne vs. traditionel. Det giver fire hovedgrupper af brugere:

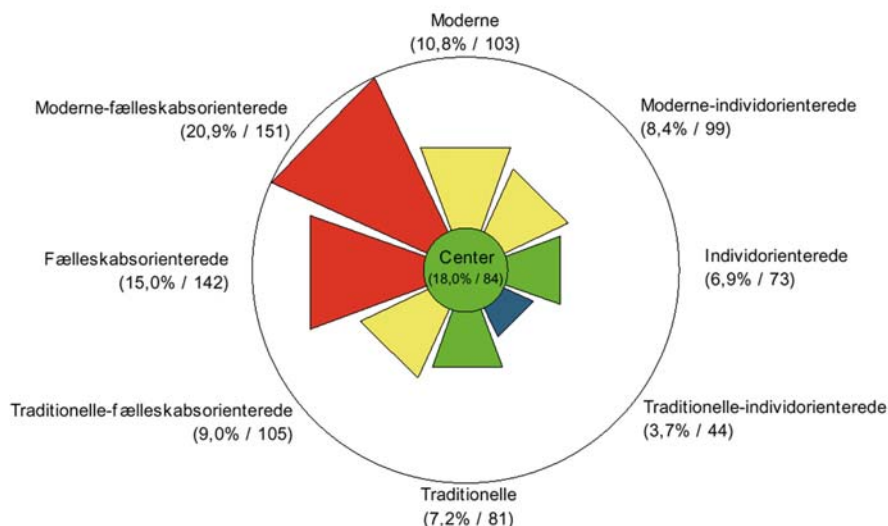
Det moderne-fællesskabsorienterede segment kaldes også 'kulturkonsumenterne', fordi dette livsstilssegment har en omfattende benyttelse af mange kulturtilbud. De er typisk akademikere, samfundsengagerede og bosat i byerne.

Der er også en hyppig biblioteksbenyttelse blandt det traditionelle-fællesskabsorienterede segment. De er også typisk bosat i byerne, støtter velfærdsstaten, men er skeptiske over for den teknologiske udvikling. Denne skepsis deles af det traditionelle individorienterede segment. Det er hovedsageligt folk, der bor i provinsen eller på landet, som lægger vægt på mere traditionelle familieværdier og på fædrelandskærlighed. De er i reglen skeptiske over for samfundsmæssige ændringer. Det moderne-individorienterede segment omfatter personer, der lægger vægt på det personlige ansvar og er positivt indstillede over for både teknologi og den samfundsmæssige udvikling.

Selv om folkebiblioteket er et af de mest benyttede kulturtilbud, viser kulturvaneundersøgelsen, at det ikke i tilstrækkelig grad er lykkedes bibliotekerne at skabe relevante tilbud til alle disse brugergrupper. Bibliotekerne skal formentlig i endnu højere grad arbejde systematisk med udgangspunkt i målgrupperne.

Kulturvaneundersøgelsen 2004

Respondenterne blev spurgt, om de kommer på biblioteket "næsten en gang om ugen" eller "næsten en gang om måneden". Som det fremgår, findes bibliotekets kernebrugere i det moderne-fællesskabsorienterede segment. 20,9 % af bibliotekets hyppige brugere er i dette segment. Omvendt tilhører blot 3,7 % af bibliotekets hyppige brugere det traditionelle-individorienterede segment (figur 7.1, side 175). På side 321-332 i kulturvaneundersøgelsen findes en mere detaljeret beskrivelse af segmenterne.

Kulturvaneundersøgelsen anlægger dette brugerrettede perspektiv i et selvstændigt afsnit med beskrivelsen af segmenterne (side 340-348). Når dette sammenholdes med den øvrige undersøgelse, fremgår det, at de individorienterede segmenter ikke har samme interesse for bøger som de fællesskabsorienterede segmenter. Til gengæld har det moderne-individorienterede segment en stor interesse for sport, teknologi og for musik.

I det traditionelle-individorienterede segment interesserer man sig meget for det lokale, hører meget radio og ser meget tv. Kortlægning af sådanne præferencer hos målgrupperne er et godt udgangspunkt for udvikling af nye bibliotekstilbud og markedsføringen af dem. Interessen for radio kunne f.eks. indikere, at lydbøger kunne være et interessant tilbud til målgruppen. På samme måde kunne Bibliotekernes Netmusik måske bruges til at markedsføre biblioteket over for det moderne-individorienterede segment. Derudover deler alle segmenterne en interesse for film. En mere strategisk udvikling af nye tilbud til specifikke målgrupper kunne med fordel kombineres med en mere målrettet og koordineret markedsføringsindsats. Biblioteket ville endvidere med fordel kunne udvikle nye tilbud til målgruppen i partnerskab med andre institutioner inden for idræts- og kulturlivet.

Brugerens benyttelse af biblioteket

Folkebibliotekerne udlåner ca. 48 mio. materialer om året og har 34 mio. årlige besøg. Derudover er der en omfattende benyttelse af bibliotekerne på internettet. I kulturvaneundersøgelsen kunne man konstatere, at den væsentligste årsag til at komme på biblioteket var for at låne bøger eller ledsage børn. En undersøgelse fra 2009 bekræftede, at bogen fortsat er bibliotekets kerneydelse.

Benyttelsen af biblioteket

En mindre undersøgelse fra juni 2009 bekræftede kulturvaneundersøgelsens konklusion om, at den væsentligste grund til at opsøge biblioteket er at låne bøger. Undersøgelsen gav respondenten mulighed for at vælge flere svarmuligheder, og 80 % af mændene og 92 % af kvinderne svarede, at de går på biblioteket for at låne bøger.

Hvorfor går du på biblioteket? Er det for at ...	Mand	Kvinde
Låne bøger	80%	92%
Låne elektroniske medier (musik, lydbøger, videoer, spil mm)	34%	32%
Tage børnene med på børnebiblioteket	18%	16%
Gå til arrangementer (forfatterforedrag, undervisning mm)	10%	17%
Gå på internettet (surfe/chatte/læse mail mm)	6%	3%
Søge i databaser (Infomedia mm)	7%	4%
Læse dagens aviser/magasiner	11%	5%
Lave lektier	3%	1%
Benytte borgerservice / få kontakt med kommunen	4%	6%
Mødes med andre du kender	2%	3%
Andet	7%	6%

Gallup i juni 2009 for Danmarks Biblioteksforening, Bibliotekarforbundet og HK Kommunals Biblioteksudvalg, <http://www.dbf.dk/Default.aspx?ID=5913>.

Det kan give anledning til bekymring, idet antallet af udlån er faldet med 22 % fra år 2000 til 2008. Der har imidlertid ikke været et fald i besøgstallet, hvilket indikerer, at brugerne også opsøger biblioteket af andre grunde. I 2008 havde bibliotekerne således i alt ca. 10.000 arrangementer, hvilket givetvis er et væsentligt middel til at fastholde brugerne.

Udvikling af biblioteket

I undersøgelsen fra sommeren 2009 blev respondenterne spurgt om deres ønsker til biblioteket. Brugerne efterspurgte især et større udbud af materialer, flere arrangementer, adgang til en café og udvidede åbningstider.

Hvilke ændringer kunne få dig til at bruge biblioteket mere om 2 år end i dag?	Mand	Kvinde
Flere arrangementer (foredrag, undervisning mm)	15%	27%
Café på biblioteket	19%	28%
Udvidet udbud af elektroniske medier (musik, lydbøger, video, spil)	23%	19%
Udvidet udbud af bøger	25%	30%
Længere åbent på hverdagsaftener	21%	24%
Længere/andre åbningstider i weekenden	18%	30%
Mere personale på det fysiske bibliotek	3%	4%
Mere adgang til vejledning over nettet	5%	7%
Flere borgerservicetilbud	13%	10%
Flere pc'er med internetadgang	4%	3%
Udvidet databaseadgang	13%	8%
Flere gratis tilbud om undervisning i form af internet/elektroniske medier	8%	9%
Kortere transporttid til biblioteket	4%	10%
Nyt eller renoveret bibliotek	5%	9%
Bedre børnebibliotek	6%	8%
Bedre mulighed for at lave lektier	4%	4%
Ingen af disse	36%	26%

Gallup i juni 2009 for Danmarks Biblioteksforening, Bibliotekarforbundet og HK Kommunals Biblioteksudvalg, <http://www.dbf.dk/Default.aspx?ID=5913>.

Adspurgt om udviklingen af biblioteket efterspørger brugerne en udvidelse af eksisterende tilbud: flere arrangementer, flere materialer og længere åbningstid. Resultaterne fra spørgeskemaundersøgelser er væsentlige bidrag i forbindelse med den generelle udvikling af biblioteket, men det er næppe en velegnet metode til at udvikle nye tilbud.

Benyttelsen af det fysiske bibliotek suppleres af en omfattende benyttelse af bibliotekerne på internettet. Bibliotekerne har i fællesskab etableret en ensartet og retvisende måling af benyttelsen af bibliotekernes hjemmesider. Det er et væsentligt redskab til at udvikle de enkelte tilbud på grundlag af brugerens adfærd. Desuden giver det mulighed for at sammenligne bibliotekerne indbyrdes og at sammenholde benyttelsen med opgørelsen fra Foreningen af Danske Interaktive Medier (FDIM).

Benyttelse af bibliotekerne på internettet

I 2008 var der 24 mio. besøg på bibliotekerne hjemmesider og netbiblioteker.

Nedenstående tal viser aktiviteterne på en række bibliotekshjemmesider. Tallene fra DR og dagbladet *Information* er taget med som sammenligningsgrundlag.

Besøgsstatistik uge 39, antal besøg:

- Dr.dk – 3.700.000
- *Information* – 135.000
- Bibliotek.dk – 79.000
- Århus Kommunes biblioteker – 53.000
- Litteratursiden – 40.000
- Bibliotekernes Netguide – 10.000
- Roskilde bibliotek – 14.000

I alt bibliotekshjemmesider – 593.000

Kilde: <http://www.fdim.dk/?pageid=84> og <http://bib.kpiindex.dk/>.

Benyttelsen af bibliotekerne på internettet er kendetegnet ved at være spredt over et stort antal tjenester og hjemmesider. Dog står de 10 mest benyttede tjenester for over halvdelen af den samlede benyttelse. Den nationale tjeneste, bibliotek.dk, gennemfører årlige brugerundersøgelser. Disse undersøgelser viser, at tjenesten benyttes af et bredt udsnit af befolkningen. Der er imidlertid en svag overrepræsentation af kvindelige brugere og brugere fra hovedstadsområdet. Det er dog en skævhed, der også genfindes i anden biblioteksbenyttelse.

Biblioteksbenyttelse og vidensamfundet

Folkebibliotekets traditionelle opgave med at stille materialer til rådighed er fortsat efterspurgt blandt brugerne. I forhold til vidensamfundets udfordringer fokuserer folkebibliotekerne i stigende grad på brugerens kompetencer i forhold til at anvende materialerne. Der arbejdes ikke kun med udvikling af bibliotekernes tilbud, men mere generelt på at udvikle de kompetencer hos brugerne, der er en forudsætning for at skabe værdi i vidensamfundet.

Bibliotekerne fokuserer særligt på tre områder: læsefærdigheder, it-kompetencer og informationskompetencer.

De to første begreber er velkendte, men informationskompetence er et begreb, der især anvendes inden for biblioteksområdet. Her defineres det bl.a. som: "den enkeltes evne til i en lærende proces at kunne søge, evaluere og anvende information med den hensigt at kunne skabe viden."⁸ Læse- og it-færdigheder er således nødvendige, men ikke tilstrækkelige forudsætninger for at være produktiv i vidensamfundet – der er også behov for informationskompetencer.

Læsevaner og læsefærdigheder

Læsning er et centralt fokusområde for bibliotekerne både i forhold til litteraturformidlingen, tilbud til børn og i relation til bibliotekernes læringsaktiviteter. Kulturvaneundersøgelsen fra 2004 viste, at de borgere, der læser bøger, bruger gennemsnitligt ca. 1/2 time på hverdage på at læse bøger for fornøjelsens skyld, og i gennemsnit samlet ca. 40 minutter i weekenden. Til sammenligning brugte danskerne i 2004 i gennemsnit 2 1/2 time på at se tv⁹ på hverdage og 3 timer og 21 minutter pr. dag i weekenden. Tv-forbruget er steget en smule siden, men der er ikke nyere tal for tidsforbruget på læsning. Der er også meget stor forskel på, hvor populære de to kulturaktiviteter er blandt danskerne. I 2004 svarede 24 %, at de overhovedet ikke læser skønlitteratur og 10 %, at de aldrig læser hverken skønlitteratur eller faglitteratur.

Hele 44 % svarede i kulturvaneundersøgelsen, at de sjældent læser bøger. Til sammenligning er der blot 5 % af danskerne, der angiver, at de sjældent ser tv. Som årsag til at bøgerne fravælges, anføres oftest manglende tid. Undersøgelsen identificerede en række variable, som kan forklare præferencer for læsning af bøger. Disse er: køn, alder, antal børn i familien, livsstilstype, uddannelse, beskæftigelse og indkomst.

Folkebibliotekerne har i særlig grad fokuseret på læsekompetencer. Der gøres især en stor indsats for børn, men i forhold til livslang læring synes der at være behov for en større indsats over for en ret stor gruppe voksne danskere. I 2000 gennemførte OECD en omfattende undersøgelse af læsefærdigheder i en række lande. Undersøgelsen, *SIALS, Second International Adult Literacy Survey*, viste, at manglende læsefærdigheder udgør et stort problem i Danmark.

En rapport om de danske resultater konkluderede:

"Ganske mange danskere har læse-regne-færdigheder, som er utilstrækkelige vurderet ud fra den standard, som er fastlagt i SIALS. Mellem 28 og 46 % af befolkningen i alderen 16 til 66 år – alt efter, hvilket færdighedsområde der er tale om – har på denne måde utilstrækkelige læse-regne-færdigheder i forhold til de krav, der stilles på arbejde og i dagligdagen.

⁸ Rose Nielsen, Susanne (2009). *Informationskompetence i gymnasiet*. Delrapport, side 6.

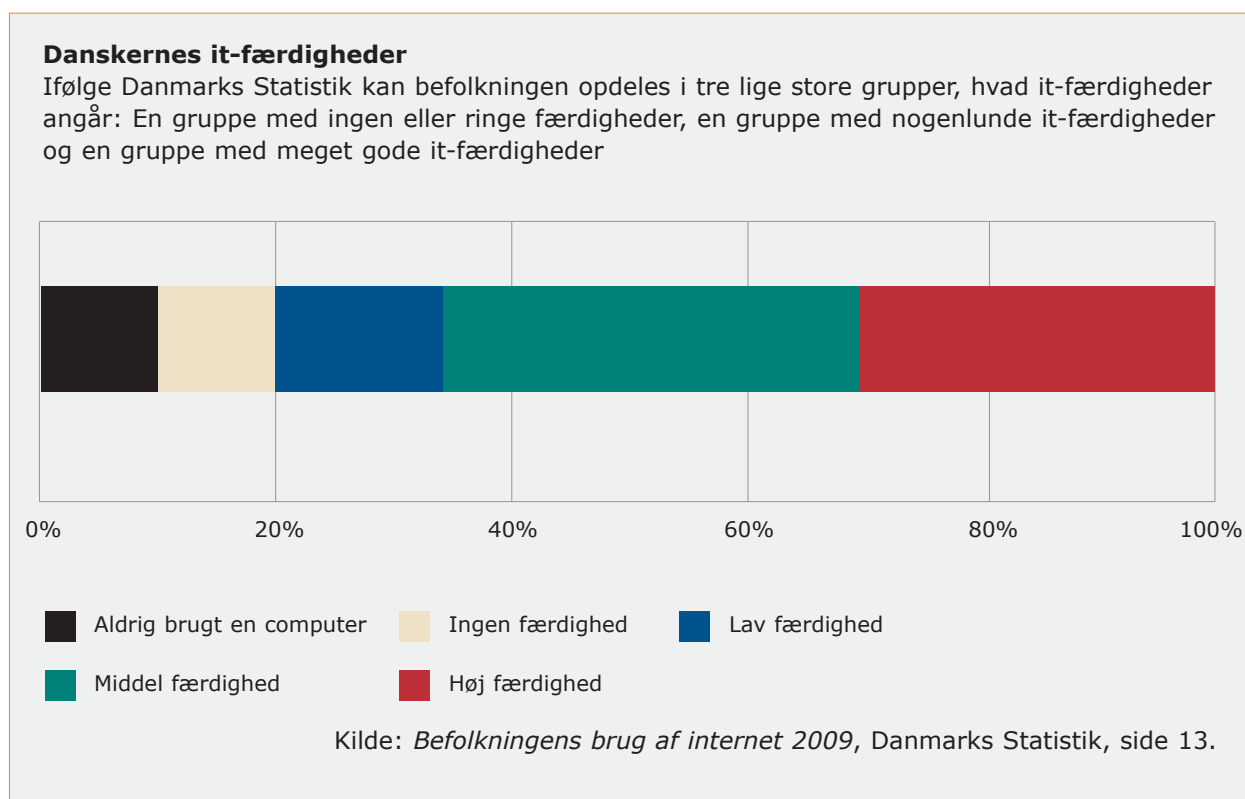
⁹ *Kulturvaneundersøgelsen* (2004) side 50, 142 -143.

Ses der bort fra de pensionerede og de hjemmegående, hvis svage læse-regne-færdigheder ikke kan siges at udgøre et problem ud fra en arbejdsmarkedspolitisk synsvinkel, befinder mellem 150.000 og 200.000 danskere sig på det laveste færdighedsniveau, mens mellem 0,8 og 1,3 mio. er på de to laveste færdighedsniveauer.¹⁰

I forhold til globaliseringsstrategiens målsætninger og vidensamfundets fordringer synes der her at være en meget stor opgave i forhold til livslang læring.

It-vaner og færdigheder

Danmark opnår ofte en flot placering ved internationale sammenligninger af samfundets it-anvendelse. Der er en meget velfungerende it-infrastruktur, og alle har mulighed for at få adgang til internettet. Ifølge Danmarks Statistik har 19 % af danskerne imidlertid aldrig brugt computer (9 %) eller har meget ringe computerfærdigheder (10 %).

It-færdighederne er målt ved at stille befolkningen spørgsmål om seks forskellige computeraktiviteter fra at kopiere og flytte filer over at have prøvet at komprimere filer til at have skrevet et computerprogram.

Dette billede bekræftes af undersøgelsen, *Borgernes IKT-færdigheder i Danmark*, gennemført af Teknologisk Institut i 2007. Her konkluderedes det, at:

”Samlet er der derfor næsten 40 % af befolkningen, som enten slet ingen IKT-færdigheder har, eller som kun har svage IKT-færdigheder. Betragtet som samlet gruppe er danskerne bedst til at skaffe information ved hjælp af IKT, men de har lidt sværere ved at evaluere, håndtere og integrere informationerne. Som helhed betragtet har borgerne sværest ved at skabe ny information ved hjælp af IKT. Laboratorieforsøg viser, at blandt borgere med svage eller moderate IKT-færdigheder (niveau 1 og 2) er informationssøgning præget af tilfældigheder og ineffektivitet.”¹¹

¹⁰ Jensen, Torben Pilegaard et al. (2000). *Danskernes læse-regne-færdigheder – udvalgte resultater*, side 8.

¹¹ Teknologisk Institut (2007). *Borgernes IKT-færdigheder i Danmark*, side 3.

De IKT-færdighedsniveauer, der henvises til, er de næstlaveste niveauer på skalaen. Det laveste niveau – 0 – omfatter de borgere, der aldrig har anvendt en computer. Begrebet IKT-færdigheder er inspireret af det internationale 'digital literacy' og omfatter også, som det fremgår ovenfor, det bibliotekerne betegner som informationskompetence.

Rapporten estimerer endvidere, at man vil kunne få en samlet årlig gevinst på 79 mia. kr., hvis man havde en optimal anvendelse af it i produktion og service. I tillæg til kompetenceudvikling inden for de konkrete it-færdigheder påpeger rapporten, at der er behov for en indsats for at forbedre danskernes informationskompetence, hvis de skal kunne omsætte information til viden.

Informationskompetence

Arbejdet med informationskompetence har altid været en integreret del af bibliotekets opgave. Biblioteket har traditionelt afholdt introduktioner og undervist i, hvordan brugeren anvender bibliotekets systemer. I takt med internettets udbredelse begyndte undervisningen i stigende grad at omfatte informationskilder og materialer uden for bibliotekets samling. Det gav også øget fokus på andre dele af informationssøgningen, herunder særligt evnen til at evaluere information.

Bibliotekernes indsats i relation til informationskompetence er i mange tilfælde knyttet til uddannelsessystemet. Fra gymnasieniveau over professionsuddannelserne og til de lange videregående uddannelser arbejder bibliotekerne med at supplere uddannelsessystemets progression i studiekompetencer med en tilsvarende progression i informationskompetencer.

Undersøgelser viser, at de studerendes informationskompetencer ikke er så gode, som man kunne forvente. De synes at bekræfte resultaterne fra undersøgelsen fra Teknologisk Institut, idet de studerende har vanskeligt ved at blive 'kompetente informationsskabere'.¹²

En engelsk undersøgelse af unges informationsadfærd konkluderer, at: "The information literacy of young people, has not improved with the widening access to technology: in fact, their apparent facility with computers disguises some worrying problems".¹³

Udover problemerne med at finde relevant information, tyder problemer med plagiering også på, at der ofte er vanskeligheder med korrekt anvendelse af det, som de studerende finder på internettet. Folkebibliotekerne har en lang række initiativer på området, men der er ikke en samlet koordineret indsats på området.

¹² Friedrichsen, A. & Hvid Tønnesen, P. (2009). *Informationskompetence i gymnasiet: Delrapport*, side 3. Rapporten giver et udmærket overblik over litteratur vedrørende informationskompetence.

¹³ UCL (2008). *Information behaviour of the researcher of the future: A Ciber Briefing Paper*, side 12.

5. Folkebibliotekernes økonomiske og juridiske rammer

Lov om Biblioteksvirksomhed fra maj 2000 udgør den centrale ramme om bibliotekernes virksomhed. Loven fastslår, at der skal være et bibliotekstilbud i hver kommune, og at der skal være gratis adgang til bibliotekets ydelser.

I lovens § 1 beskrives folkebibliotekernes formål:

“Folkebibliotekernes formål er at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger, tidsskrifter, lydbøger og andre egnede materialer til rådighed såsom musikbærende materialer og elektroniske informationsressourcer, herunder internet og multimedier.

Stk. 2. Folkebibliotekerne skal bestræbe sig på at stille videogrammer til rådighed.

Stk. 3. Folkebibliotekerne formidler kommunal og statslig information og information om samfundsforhold i øvrigt.”

Den overordnede formulering af formålet fortolkes bredt, således at det ikke kun handler om at stille materialer til rådighed, men også om at fremme befolkningens forudsætninger for at anvende materialerne. Lovens bestemmelser afspejler bibliotekernes traditionelle kobling til materialerne. Den regulerer bibliotekernes lånesamarbejde og fastslår bl.a., at forskningsbibliotekerne også står til rådighed for offentligheden og deltager i det almindelige lånesamarbejde.

Selvom bibliotekernes virksomhed har udviklet sig meget i forhold til lovens materialefokusering, er lovens beskrivelse af formål og reguleringen af størstedelen af bibliotekernes virksomhed fortsat relevant. Desuden udgør loven ikke nogen barriere for biblioteksudviklingen på nye områder.

Som noget nyt introducerede loven den udvidede materialeforpligtelse. Den indebærer, at folkebibliotekernes materialeforpligtelse blev udvidet til - ud over bøger og andet trykt materiale - også at omfatte de nye medier som internet, databaser, musikbærende materialer og digitale multimedier. Introduktionen af musikcd'er, multimedie cd-rom'er, spil og film på biblioteket blev ledsaget af en økonomisk kompensation til kommunerne. Dermed fik kommunerne en mulighed for at give bibliotekerne bedre økonomiske rammer i forbindelse med overgangen til de nye digitale medier.

Medierne var det første par år efter lovens vedtagelse fortsat fastformsmedier - det vil sige, at indholdet var bundet til et fysisk medie som en cd. Dermed skulle medierne i juridisk forstand håndteres på samme måde som de traditionelle bøger og tidsskrifter. Allerede omkring år 2000 var de første biblioteker begyndt at købe adgang til netbaserede medier. At medierne er netbaserede vil sige, at e-bøger, musikfiler, og film ligger på en server på internettet og formidles til brugeren via download fra internettet.

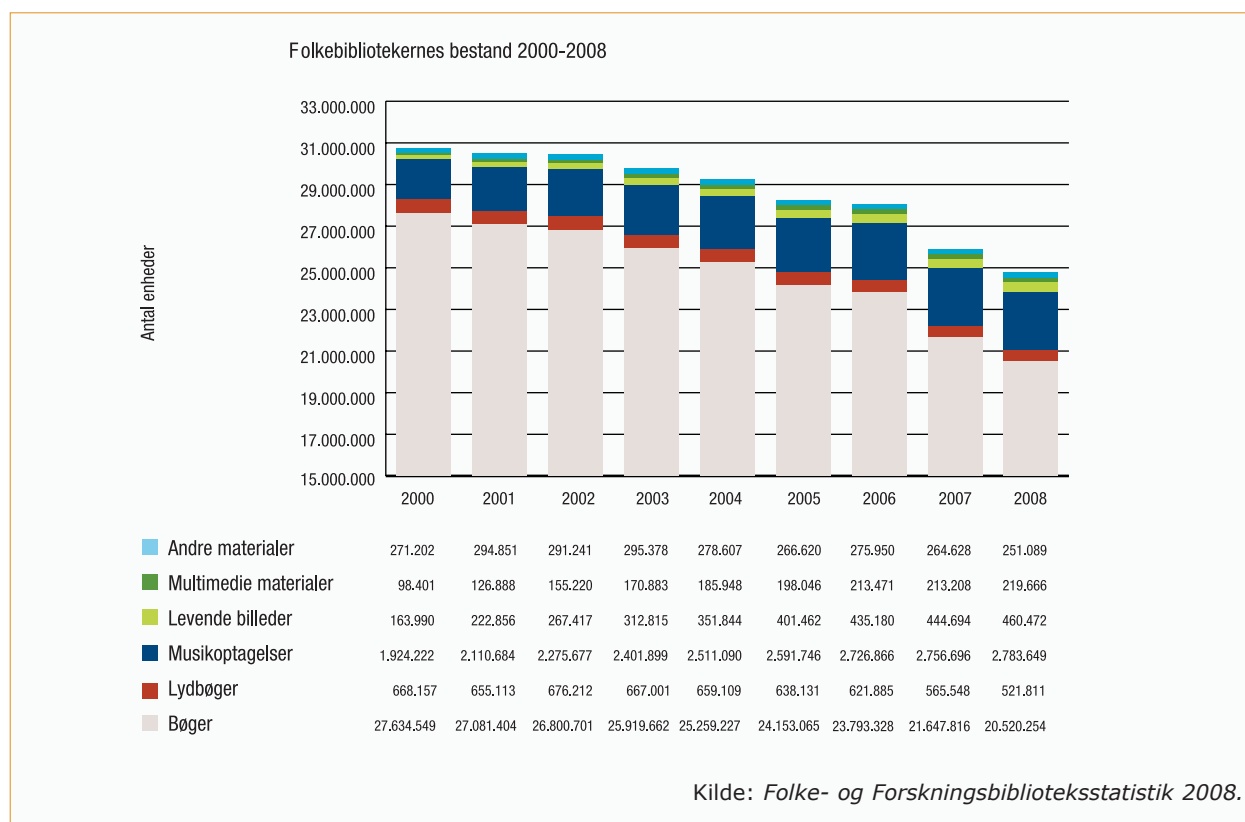
Bibliotekets formidling af disse medier er i ophavsretsloven reguleret anderledes end udlånet af de traditionelle materialer. Desuden giver bibliotekets formidling på internettet helt nye udfordringer.

Bevillingsmæssige rammer

Der er 97 biblioteksvæsener i Danmark. Når antallet ikke er sammenfaldende med antallet af kommuner, skyldes det, at Esbjerg kommunes biblioteker gennem en såkaldt betjeningsoverenskomst betjener Fanø kommune.

Biblioteksloven er en rammelov, hvilket indebærer, at den enkelte kommune beslutter, hvor mange penge, den ønsker at bruge på biblioteker. I 2008 udgjorde folkebibliotekernes samlede nettodriftsudgifter i alt 2.534,4 mio. kr., omfattede i alt 4608,5 årsværk med en samlet lønudgift på 1.723,1 mio. kr. Til sammenligning havde DR i 2008 licensindtægter på 3.343,4 mio. kr. og beskæftigede 3.074 årsværk. Folkebibliotekerne er som nævnt spredt over 97 kommuner og et helt anderledes kulturtilbud end DR, men en sammenligning med et andet landsdækkende kulturtilbud kan være relevant i forhold til nogle tilbud.

Den største udgiftspost for det enkelte bibliotek er personaleudgifterne. Dernæst følger materialeudgifterne. Folkebibliotekernes samlede materialeudgifter udgjorde 282,6 mio. kr. i 2008. Materialebestanden har ændret sig kraftigt siden 2000, både hvad angår størrelse og sammensætning.

Den samlede bestand af fysiske materialer faldt med 19,5 % fra 2000 til 2008. Det skyldes bl.a., at der i perioden er nedlagt ca. 300 filialer, og at der derfor er mindre behov for parallelle materialsamlinger. Derudover har bibliotekerne fokuseret mere på kassation af materialer og ændret formidlingen af materialerne. Sammensætningen af bestanden er ligeledes ændret, således at bogen fortsat er langt det mest dominerende medie, men bibliotekerne indkøber i stigende omfang film, musik og multimediematerialer.

Den kommunale indsats på biblioteksområdet suppleres af en række statslige initiativer. Statens udgifter til folkebibliotekerne udgjorde 132,5 mio. kr. i 2008 fordelt på følgende poster:

- Udviklingspuljen for folke- og skolebiblioteker 16,9 mio. kr.
- Tilskud til centralbiblioteksvirksomhed 74 mio. kr.
- Tilskud til det tyske mindretals biblioteksvæsen 3,5 mio. kr.
- Tilskud til udarbejdelse af Nationalbibliografien 19,7 mio. kr.
- Tilskud til bibliotek.dk og DanBib 18,4 mio. kr.

Nationalbibliografien, bibliotek.dk og centralbibliotekerne udgør sammen med den nationale kørselsordning væsentlige elementer i den fælles infrastruktur. Bilag 2 indeholder en nærmere beskrivelse af infrastrukturen. Udviklingspuljen for folke- og skolebiblioteker anvendes til at støtte udviklingsprojekter på de lokale folke- og skolebiblioteker. I forbindelse med en reform af centralbibliotekerne er der frigjort yderligere midler til at støtte udviklingsinitiativer. Disse midler anvendes dog hovedsageligt på at støtte nationale projekter, særligt på det digitale område.

Netbaserede materialer – økonomiske og juridiske aspekter

Udlån er bibliotekets traditionelle kerneydelse, og det medfører naturligvis, at ophavsretten er meget central for bibliotekernes virksomhed. Ophavsretten er ophavsmandens 'ejendomsret' til de værker, han har frembragt. Den fastslår dermed ophavsmandens ret til at disponere over værket og bestemme, hvordan det spredes. Derved får han mulighed for at opnå vederlag for enhver senere brug af værket.

Den ophavsretlige beskyttelse giver på den måde et incitament til at skabe værker, og der skabes et marked for rettigheder. Det betyder, at udgangspunktet for bibliotekets anvendelse af materialer og indhold fra internettet er, at det er ophavsretligt beskyttet, og at man derfor skal have tilladelse fra ophavsmanden for at benytte værket.

Et udlån er defineret som en midlertidig vederlagsfri tilrådighedsstillelse, og ophavsretsloven indeholder en undtagelse, der begunstiger biblioteket i forhold til udlån af traditionelle materialer. I henhold til ophavsretslovens § 19 har bibliotekerne mulighed for at udlåne fastformsmaterialer såsom bøger, tidsskrifter, cd'er uden tilladelse fra ophavsmanden. Det betyder, at biblioteket eksempelvis kan indkøbe en bog og udlåne den frit. Desuden kan bogen anvendes i bibliotekernes lånesamarbejde og dermed udlånes til andre biblioteker.

Denne undtagelse gælder imidlertid ikke for de netbaserede medier såsom musik, e-bøger og film på nettet. Her har biblioteker ingen særstatus i forhold til ophavsretsloven. Det indebærer, at enhver benyttelse af et digitalt værk skal være aftalt med rettighedshaveren.

Bibliotekernes anvendelse af værker er underlagt den aftale, som biblioteket har indgået med rettighedshaveren og reguleres typisk af en kontrakt, der specificerer bibliotekets tilladelse (licens) til at anvende et givent værk. Her er bibliotekets forhold altså reguleret af aftaleretten, og det betyder som udgangspunkt, at enhver benyttelse, som ikke er angivet i aftalen, ikke er tilladt. Det forudsætter i mange tilfælde betydelige juridiske, it-mæssige, økonomiske og forhandlingsmæssige kompetencer at indgå disse aftaler. Det har i praksis den konsekvens, at bibliotekernes indkøb på dette område for det meste foregår i fællesskab f.eks. gennem folkebibliotekernes licensgruppe.

Ophavsretten regulerer bibliotekets brug af materiale fra internettet, hvad enten der er tale om videoklip på Youtube, en anmeldelse skrevet af en bruger eller indhold fra andre bibliotekers hjemmesider.

På dette område udgør ophavsrettens formodning om beskyttelse en udfordring, fordi en helt stringent efterlevelse af lovgivningen vil give høje transaktionsomkostninger for bibliotekerne. De ville i princippet i hvert enkelt tilfælde skulle indhente tilladelse fra ophavsmanden, når biblioteket anvender materiale til digital formidling. Rettighederne er ofte mange, spredte og vanskelige at identificere, og den ophavsretlige beskyttelse omfatter her ofte værker uden kommerciel værdi. Man har en situation, hvor værker, der ikke ønskes beskyttet, er det alligevel.

Man kan derved risikere at få en underudnyttelse af viden og kulturelle udtryk eller at acceptere krænkelse af ophavsretsloven. Folkebibliotekerne er i disse tilfælde interesserede i, at ophavsmænd tager stilling til, hvorvidt de ønsker at give mulighed for, at andre frit kan anvende værket, og at de eksplicit gør opmærksom på dette. Folkebibliotekerne kan fremme fri adgang til denne type værker ved at benytte og at udbrede kendskabet til Creative Commons og Open Access. Førstnævnte er en række standardlicenser, som man kan benytte sig af som ophavsmand. På www.creativecommons.dk kan man se vilkårene i de forskellige aftaler. Som ophavsmand eller indehaver af en hjemmeside eller blog, kan man på den måde let give andre tilladelse til at bruge værket på de vilkår, som man ønsker.

Open access er officiel dansk politik på forskningsområdet. Betegnelsen referer til målsætningen om, at offentlig finansieret forskning skal være frit tilgængelig. Det indebærer, at forskeren ikke skal afgive alle rettigheder til kommercielle forlag ved publicering af en videnskabelig artikel. Forskeren skal forbeholde sig ret til, at publikationen også kan formidles vederlagsfrit gennem institutionens

hjemmeside. Næsten alle forlag accepterer denne dobbelte publicering, og den kan blive vigtig for folkebibliotekerne og for livslang læring, fordi der på den måde er nem adgang til en type publikationer, som ellers er dyre.

Aftaler med forlag

Det er en stor udfordring at finde velegnede forretningsmodeller for udlån af digitale medier. Det hænger sammen med, at der er tale om en digital eksemplar fremstilling, hvor udlånet ikke er forbundet med besvær eller tidsforbrug for brugeren, og hvor eksemplaret som udgangspunkt er identisk med et købt eksemplar. Det betyder, at det vil være meget vanskeligt at sælge en netbaseret digital lydbog til en bruger, hvis den samme bruger har fri og ubegrænset adgang til at låne bogen på internettet via biblioteket. Man forsøger at løse dette ved at lægge forskellige begrænsninger på brugerens anvendelse af det digitale materiale, der lånes via biblioteket. Man kan eksempelvis have mulighed for at printe og kopiere fra en e-bog indkøbt af brugeren selv, mens den samme bog udlånt via biblioteket kun kan læses på en skærm.

Udlånet skal enten kunne differentieres i forhold til kommercielt salg, eller også skal forlaget være villig til at opgive salg til private. I de eksisterende aftaler om digitalt udlån har man indtil videre foresøgt forskellige modeller.

Hos Bibliotekernes Netmusik kan man således kun låne musikken en uge ad gangen. Derefter virker musikfilen ikke længere. Det medfører naturligvis, at brugeren i mange tilfælde bevarer et ønske om selv at købe musikken. I forbindelse med bibliotekernes udlån af lydbøger forsøgte man en anden model, idet biblioteket betalte en ret høj pris for lydbøgerne (37 kr. pr. stk.). Det afspejlede nok i nogen grad, at man næppe vil købe en lydbog, når man har hørt den via udlån fra biblioteket.

En anden løsning, som er anvendt i forbindelse med udlån af e-bøger, er en karenstid på genlån. Det betyder, at brugeren f.eks. ikke kan genlåne en bog inden for tre måneder efter lånetidens udløb. Hvis man ikke nåede at læse bogen i lånetiden, har brugeren således et incitament til at købe bogen. En ubegrænset mulighed for genlån ville kraftigt reducere dette incitament.

En yderligere mulighed er en begrænsning på, hvor mange eksemplarer en enkelt bruger kan låne inden for en given tidsperiode. Det er en løsning, nogle biblioteker har overvejet, og den giver mulighed for kommercielt salg ved siden af bibliotekernes udlånsvirksomhed.

På filmområdet har løsningen indtil videre været via tjenesten Filmstriben at tilbyde materiale, som typisk ikke har så stor kommerciel interesse. Det kunne også være perspektivet i formidling af digitaliseret kulturarv. Der er i nogle sammenhænge store forhåbninger til, at man vil kunne give fri adgang til digitale medier ved at supplere formidlingen med reklamer, som man f.eks. kender det fra *Den Store Danske Encyklopædi* på internettet. Det er dog ikke givet, at provenuet fra reklamer udgør en tilstrækkelig kilde til at finansiere fri adgang til eksempelvis e-bøger.

I nogle sammenhænge udviser repræsentanter fra bibliotekerne skepsis over for både den juridiske regulering af de digitale materialer og betalingsmodellerne for disse materialer. Med udgangspunkt i et ideal om at information skal være tilgængelig for alle og en ofte presset økonomisk situation for det enkelte bibliotek, kan det være vanskeligt at skulle betale mange penge for en adgang til digitale materialer på internettet. I det perspektiv ses materialernes kopibeskyttelse (Digital Rights Management – DRM) som en unødigt foranstaltning, der strider imod bibliotekets ånd. Bibliotekerne efterspørger fleksibel og platformuafhængig DRM, således at eksempelvis en musikfil eller en e-bog kan bruges på forskellige afspillere eller læseenheder. Desuden foretrækker bibliotekerne blød eller social DRM, hvor barrieren for kopiering ikke er en teknisk foranstaltning, men en respekt for ophavsmanden og et socialt pres baseret på, at eksemplaret har vandmærker eller ordnummer, og at misbrug dermed både kan blive kendt af myndigheder og omgangskreds.

Kopibeskyttelsen er et nødvendigt vilkår, fordi alternativet ikke ville være fri og uhindret adgang, men ingen adgang. Det kan også forekomme dyrt at skulle betale 15-20 kr. hver gang en e-bog udlånes, hvis man sammenholder dette med, at en traditionel bog kan udlånes gratis, når først den er indkøbt.

På den anden side har det digitale format en række fordele, og biblioteket slipper bl.a. for en lang række håndteringsomkostninger, ligesom der ligger en væsentlig tidsbesparelse hos brugeren. Det kræver naturligvis en omstilling hos det lokale bibliotek, og man ved fra forskningsbibliotekerne, der har været igennem denne omstilling, at det er temmelig krævende. Her efterspørger bibliotekerne simple rammeaftaler med enkle vilkår for værksudnyttelsen. Det kan gøre det lettere for bibliotekerne at håndtere og formidle de digitale materialer og at hjælpe brugeren med anvendelsen af dem.

6. Vidensamfundets bibliotek

Det svar på vidensamfundets udfordringer til det klassiske folkebibliotek, der er beskrevet i de foregående afsnit, sammenfattes her i en samlet vision for 'vidensamfundets bibliotek'.

Udfordringerne

Biblioteket er drevet af vidensamfundets udfordringer: Hvordan mobiliserer vi menneskers initiativkraft? Hvordan stimulerer vi nysgerrighed og videbegær? Hvordan understøtter vi social innovation, forstået som nye idéer, der sigter mod at nå sociale mål? Hvordan kanaliserer vi meget forskellige gruppers lyst og vilje til at medvirke til det samfundsmæssige fællesskab?

Hvordan gør vi dette i et samfund, der er præget af globaliseringens jobflytninger fra vest til øst, af en kultur, der er præget af stadige brud med traditionerne, opsplittning i grupper, som skaber deres egen virkelighed og individualisering, der ofte vender fællesskabet ryggen? Et samfund der er præget af demografiske ændringer - især i aldersfordelingen med et skrumpende antal ydende samfundsborgere og et stærkt voksende kontingent af nydende. Af livsstilssygdomme, der truer med at sprænge sundhedsbudgetterne endnu mere, af en klimadagsorden, der efterspørger ekstremt bæredygtige løsninger, af den digitale kløft i befolkningen, der allerede er en social kløft med øget ulighed til følge?

Vores bud er, at det kræver innovation og livsstilsændringer. Det indebærer på den ene side, at de eksisterende løsningsmetoder ikke slår til og på den anden side i princippet involvering af hele befolkningen. Det er en udfordring at bevare velfærdssamfundet og eksempelvis at bevare et frit og kvalitetsbaseret sundhedssystem, sikre en stabil identitetsdannelse i hele befolkningen, sikre en bæredygtig udvikling og undgå digitale og andre sociale kløfter.

Flere EU-programmer (og bl.a. 'Reinvent Europe Through Innovation' indsatsen) sigter klart mod en langt større folkelig inddragelse bl.a. i social innovationssammenhæng (social innovation betegner nyskabende måder at løse sociale problemer og udfordringer på). Det står klart, at den innovation, samfundet efterspørger, ikke (kun) drives frem af mænd i hvide kitler i laboratorier, men er hele folkets anliggende.

Vi kan karakterisere den indsats, vi står overfor, som vidensamfundets oplysningsarbejde. Én forudsætning for dette arbejde er at skabe rum til det. Her har folkebiblioteket en mulighed for at udvikle en ny arbejdsform, der er defineret af bibliotekets service og aktiviteter og ikke af dets institutionskarakter. Denne virksomhed sammenfatter vi under betegnelsen: Vidensamfundets bibliotek.

Vidensamfundets bibliotek fungerer under den samme formålsparagraf som hidtil: Biblioteket skal fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet, men arbejdet organiseres på vidensamfundets teknologiske præmisser, under hensyntagen til de ændringer i befolkningens kulturelle adfærd, vi karakteriserer som 'senmoderne' og under hensyntagen til globaliseringsdagordenen og de udfordringer, der er skitseret ovenfor.

Vidensamfundets bibliotek er fortsat et frirum, hvor alle borgere kan komme. Biblioteket tilbyder adgang til materialerne og kan fortsat benyttes, som biblioteker har været benyttet i de sidste halvtreds år. Men vidensamfundets bibliotek tager højde for det ændrede mediebillede og den ændrede brugeradfærd i store og voksende dele af befolkningen og udvikler nye ydelser i takt med de ændrede og forskellige behov.

Vidensamfundets bibliotek har to hovedindgange: danskernes digitale bibliotek og det lokale bibliotek.

Det åbne lokale bibliotek

Det lokale bibliotek karakteriserer vi som åbent. Det har en høj tilgængelighed i form af lang åbningstid, hvor det er muligt også gerne med selvbetjeningsadgang. Biblioteket vil ofte fungere sammen med andre services, det har karakter af medborgercenter og kulturhus. Det kan være under tag med og arbejde tæt sammen med andre (kultur)virksomheder. Dets virksomhed bygger på partnerskaber med en bred vifte af nationale og lokale aktører. Det kan være boligforeninger, arbejdspladser, uddannelsesinstitutioner og oplysningsvirksomheder, idræts- og andre fritidsorganisationer, kulturinstitutioner. Internt i kommunen arbejdes der med at skabe synergier i opgaveløsningen – også til det sociale område.

Vidensamfundets biblioteks åbenhed ligger også i dets store rummelighed: fra borgerservice og borgerlæring over alskens interessegrupper til præsentation af avantgardekunsten. Biblioteket stiller alle former for medier til rådighed og hjælper borgerne med at finde det, de søger og at bruge medierne. Medierne præsenteres aktivt, ofte i temasammenhæng og med det mål at stimulere borgernes nysgerrighed og understøtte deres personlige udvikling og oplysning.

Biblioteket er åbent til at benytte rummet og materialerne. Man kan fortsat læse aviser, blade og bøger, se en film, bruge internettet, kigge på en udstilling – og måske oven i købet låne noget.

Den ny åbenhed er imidlertid også samtidig karakteriseret ved, at der i vid udstrækning arbejdes med ydelser målrettede forskellige grupperes behov. Der arbejdes systematisk med målgrupper eller segmenter baseret på en public service-inspireret tankegang om at tilbyde noget til alle. Dermed videreudvikles de seneste års positive erfaringer med at drive mere målgruppeorienterede bibliotekstilbud. Det handler f.eks. om børnehavebiblioteker, om at tænke i særlige tilbud til småbørnsfamilier, samarbejde med skolen om at stimulere de mindre børns læselyst og mediekompetencer, tilbyde lektiecaféer, drive læringsvirksomhed inden for informations- og medieområdet til forskellige målgrupper, drive fleksibel og mobil biblioteksservice på virksomheder, hvis personaleprofiler er kendte, udbyde romanlæseklubber og studiekredse.

Vidensamfundets bibliotek er også et kulturhus. Traditioner som forfatteraftener udvikles til også at omfatte læsekredse og måske skriveværksteder og for så vidt også kreative workshops af enhver art. Der kan tænkes i huskunstnerordninger og i skiftende fokus på alle kunstarter.

National støtte til det lokale bibliotek

Nationalt understøttes det lokale bibliotek af samarbejdsaftaler med relevante indholdsproducenter eller andre partnere, der kan berige og fremme det lokale arbejde. Det kan være aftaler med DR, forlæggere og andre indholdsvirksomheder, Statens Kunstråd, Det Danske Filminstitut, de kunstneriske og kreative skoler og uddannelser, de nationale kulturinstitutioner, oplysningsforbund osv.

En model for samarbejdsaftaler kan ses i den nye aftale med DR om at samarbejde om udsendelsesrækken 'Danskernes Akademi'. Her er idéen, at bibliotekerne på mange forskellige måder kan følge op på udsendelserne med alt fra at fremlægge materialer eller links til mere viden om emnerne på nettet til at igangsætte og facilitere interessegrupper.

Arbejdet i vidensamfundets bibliotek organiseres mindre omkring opbygning og vedligeholdelse af en samling af bøger og materialer og mere mod at udvikle services og aktiviteter i samarbejde med de mange partnere på grundlag af brugernes forskelligartede behov.

Det lokale bibliotek eksponerer Danskernes Digitale Bibliotek på dets hjemmeside. Danskernes Digitale Bibliotek er baseret på en trelags-arkitektur, hvor de to nederste lag, datalag og applikationer er fælles, mens det tredje lag, præsentationsfladen, kan tilpasses lokale ønsker og for eksempel promovere lokale aktiviteter og arrangementer.

Danskernes Digitale Bibliotek

Danskernes Digitale Bibliotek har én indgang til mange forskellige ydelser, der tilbydes som webservicer, og som kan tilgås af alle biblioteker. Det giver adgang til og præsenterer aktivt alle typer digitale medier, både dem der findes i bibliotekerne og relevante netressourcer fra kultur- og videninstitutioner, der hentes fra databrønde. Det har dermed nye søgetjenester, der går på tværs af de institutioner, vi har i dag (såkaldt 'integrated' eller 'federated search'). Det tilbyder spørgetjenester og rådgivning, det understøtter læring, og det har mange communities og arbejder offensivt med sociale teknologier, herunder også med at understøtte det indhold, brugerne skaber. Der er adgang til Danskernes Digitale Bibliotek 24/7, og biblioteket er overalt på stationære og mobile grænseflader, læringsplatforme, infostandere, storskærme, smartboards, og det kan på sigt integreres i 3D-miljøer.

Danskernes Digitale Bibliotek bygger på serviceorienteret arkitektur, databrønde, open source og den såkaldte 'open library strategy'. Der arbejdes med fælles partnerdrevet udvikling, man kan integrere services i lokale grænseflader og hos samarbejdspartnere - for eksempel public service-virksomheder samt universitetsbibliotekers, fagbibliotekers og skolebibliotekers hjemmesider og portaler. Danskernes Digitale Bibliotek vil være et centralt element i danskernes daglige benyttelse af information på internettet.

Hvad har vi allerede gjort?

Vidensamfundets bibliotek er allerede godt på vej. Ser vi på den lokale indgang, er biblioteksrummet mange steder i forvandling og på vej til i sin indretning at blive mere fleksibelt orienteret mod borgernes behov end mod at rumme en systematisk opstillet bogsamling. Der er entydigt positive erfaringer med de uformelle læringstilbud - frem for alt it-læring og integrationsorienterede aktiviteter - og med en lang række af målrettede services. Der er en markant vækst i programsatte arrangementer, for eksempel afholdt bibliotekerne i Århus sidste år 1100 arrangementer og leverede 1600 lokale-udlån til andre organisationers og foreningers aktiviteter.

I forhold til den anden indgang, Danskernes Digitale Bibliotek, har vi en række elementer: bibliotek.dk, det ny børnesite pallesgavebod.dk, der kan ses som en slags prototype på Danskernes Digitale Bibliotek. Vi har en række digitale indholdstjenester, Filmstriben, Netmusikken og e-lydbøger, som i øjeblikket befinder sig på asynkrone platforme. Vi er på vej mod en serviceorienteret arkitektur og har en lang række støttende webservicer, der kan udvikles og konsolideres.

Der skal for at realisere visionen om Danskernes Digitale Bibliotek arbejdes intensivt med serviceorienteret arkitektur som fælles arkitektur, med metadata og databrønde, der skal sikre adgang til alle relevante digitale ressourcer, der skal etableres 'single sign on', der skal iværksættes en udbygning af en række services og spørgetjenester og arbejdet med brugerskabt indhold og brugernes egne communities skal konsolideres.

Ny model

Styrelsen for Bibliotek og Medier har bedt en række forskere ved Danmarks Biblioteksskole om at udvikle en ny model for folkebiblioteket i vidensamfundet. Modellen er tænkt som en idealmode, der kortlægger bibliotekets virkeområde.

Modellen beskriver fire forskellige 'rum' eller universer, som biblioteket kan rumme:

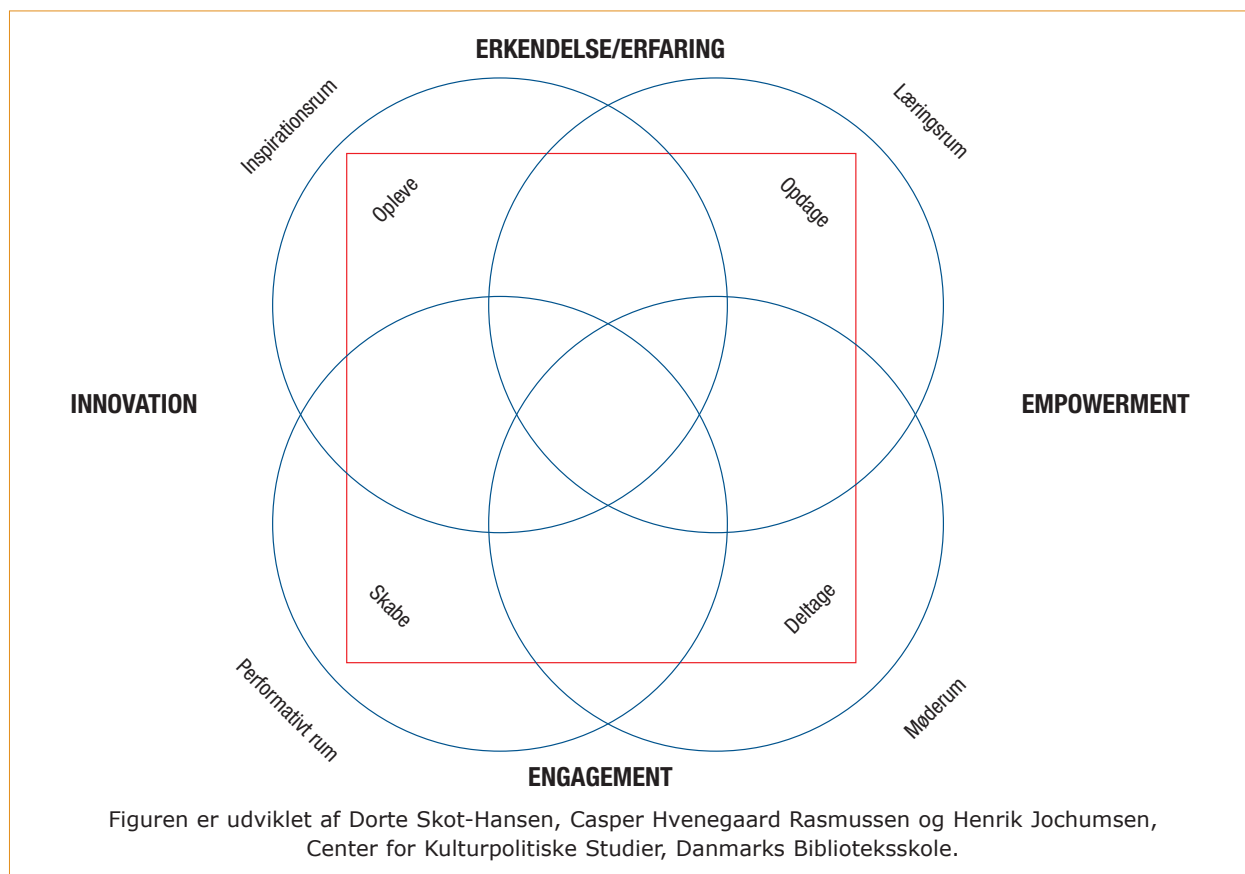
- **Læringsrummet** som er baseret på at opdage og lære nyt. Det indeholder f.eks. uformelle læringskurser, e-læringsfaciliteter, foredrag, adgang til videnressourcer og spørgetjenester.
- **Inspirationsrummet** er baseret på oplevelser. Det vil typisk indeholde adgang til materialer med litteratur, kunst, film, musik, underholdning og spil, til arrangementer med kunstnere og lignende.

- **Møderummet** er baseret på deltagelse. Det spænder fra at deltage i arrangementer om (lokal)politiske spørgsmål eller aktuelle problemer over læse- og studiekredse til facilitering af communities og netværk.
- **Det performative rum** er betegnelsen for kreativt skabende aktiviteter, der udfoldes af brugerne. Det sigter således mod aktiv skabelse, men er også et kreativt og æstetisk læringsrum. Her er der tale om workshops af forskellig art: skrivesteder, aktiviteter med huskunstnere, innovationsworkshops, filmværksteder mv.

De fire rum lapper naturligvis ind over hinanden - og det er underforstået, at de både er på nettet og i det lokale bibliotek. Rummene bevæger sig om to akser, der kan karakteriseres som bibliotekets mål: Den ene akse handler om at understøtte en udvikling, der hos den enkelte skaber erkendelse, indsigt, forståelse på den ene side og engagement, involvering på den anden. Den anden akse har et mere samfundsmæssigt mål. Den skaber i den ene ende af skalaen 'empowerment' hos borgerne, det vil sige gør dem mere selvhjulpne og i stand til at tage vare på sig selv under de stadigt ændrede forhold. I den anden ende af skalaen kan indsatsen medvirke til den innovation, de løsninger på samfundsmæssige udfordringer, som står højt på vidensamfundets dagsorden.

Vidensamfundets bibliotek er her beskrevet som en vision og et koncept, der både har en digital og en fysisk dimension. En række aktiviteter understreger, at vi allerede er på vej mod en realisering af konceptet. Udviklingen kan kort beskrives som en bevægelse fra folkebiblioteket som institutionsdefineret til servicedefineret, fra samlingsorientering til fokus på læring og inspiration og med udvikling af partnerskabsbaserede aktiviteter til et spektrum af forskellige målgrupper.

Konceptet kan ses som et kontinuum af muligheder. I de større bybiblioteker vil vi se konceptet fuldt udfoldet. I mindre byer tages der udgangspunkt i lokale prioriteringer og samarbejder for realisering af en model. Endelig vil der i tyndt befolkede områder skulle tænkes i biblioteksbus eller forskellige typer husfællesskaber for at kunne realisere den fysiske side af tilbuddet.

**UDVALGETS
HOVEDANBEFALINGER**

Folkebibliotekerne i vidensamfundet

1. Generelle overvejelser

I henhold til kommissoriet skal udvalget vurdere folkebibliotekernes rolle i forhold til vidensamfundets udfordringer, globaliseringsstrategiens fokus på uddannelser, livslang læring og den samfundsmæssige sammenhængskraft.

Udvalget skal forholde sig til i hvilket omfang, der er basis for at etablere nye koncepter for en biblioteksbetjening, der imødekommer borgernes behov for oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet tæt på borgerne. Samtidig hermed skal udvalget vurdere mulighederne for fortsat udvikling af traditionelle kerneydelser som litteraturformidling.

Det følgende kapitel diskuterer folkebibliotekets rolle i vidensamfundet ud fra problemstillinger, der er belyst i hovedafsnit II og peger på nye koncepter inden for en ny model for folkebiblioteket, som er introduceret i kapitlet om vidensamfundets bibliotek. Der er især lagt vægt på de nye muligheder, der er for at etablere nye borgerindragende aktiviteter og uformelle læringstilbud i samspil med partnere af vidt forskellig art.

En stor del af rapporten kredser om netop spørgsmålet om udvikling af de traditionelle kerneydelser både inden for rammerne af det digitale og det fysiske bibliotek, men udvalget lægger også vægt på, at den traditionelle benyttelse i form af lån og benyttelse af bibliotekets materialer på biblioteket kan fortsætte – også inden for rammerne af 'det ny bibliotek' samtidig med, at der udvikles helt nye ydelser og arbejdes på at nå nye målgrupper.

Selve anbefalingerne er inddelt i fem kapitler med udgangspunktet i de specifikke opgaver, der er opregnet i kommissoriet:

- Åbne biblioteker adresserer primært ydelser i det fysiske bibliotek, herunder de traditionelle ydelser, f.eks. litteraturformidling
- Præsenterer nye lærings og inspirationsaktiviteter - herunder en opstilling af forskellige modeller for arbejdet med lærings- og inspirationsaktiviteter
- Præsenterer visionen om at etablere 'Danskernes Digitale Bibliotek' og dermed adressere kommissoriets ønske om at vurdere behovet for yderligere udvikling af bibliotekernes digitale infrastruktur og samspillet mellem digitale og traditionelle ydelser. Også ønsket om at udvalget beskriver modeller for formidling af digital kulturarv og licensbelagte digitale medier adresseres her
- Diskuterer partnerskaber og eksempler på nye partnerskaber
- Vurderer behovet for professionel udvikling.

Det skal bemærkes, at udvalgets anbefalinger i de fleste tilfælde har en generel karakter og derfor præsenteres i en diskuterende form, der mod slutningen af hvert afsnit leder frem mod anbefalinger.

Kommissoriet gør det klart, at anbefalingerne ikke bør lægge op til lovændringer eller øgede bevilninger, ligesom der ikke bør ændres på den grundlæggende arbejdsdeling mellem kommunerne og staten på folkebiblioteksområdet. Det er udvalgets opfattelse, at anbefalingerne kan gennemføres uden lovændringer, og at den investering, nye tiltag vil kræve, må findes ved hjælp af rationaliseringer i driftmiljøerne og muligvis gennem tilførelse af nye ressourcer fra partnerskaber.

Udvalget har taget udgangspunkt i, at kommunerne har ansvaret for folkebibliotekerne, og at dette forhold ikke ønskes ændret. Forslag om national koordinering er derfor baseret på frivillighed og etablering af styregrupper.

2. Åbne biblioteker

I hovedafsnit II er der redegjort for en række udviklingstendenser og udfordringer for biblioteket. De handler overordnet om globaliseringens og vidensamfundets dagsordener med et voldsomt pres for innovation, udvikling af danske uddannelser og forskning til at være blandt verdens bedste, større kulturel og social sammenhængskraft i samfundet og styrkelse af livslang læring.

Der er også redegjort for det ændrede medielandskab og befolkningens ændrede benyttelsesmønstre i forhold til medier og biblioteker.

Disse forhold danner også baggrund for to af kommissoriets specifikationer, som i særlig grad vedrører biblioteket som et fysisk rum.

Udvalget skal ifølge kommissoriet vurdere mulighederne for udvikling af de traditionelle kerneydelser, som f.eks. litteraturformidling og beskrive modeller for lærings- og inspirationsaktiviteter i biblioteket.

Bibliotekerne bruges i dag af langt de fleste borgere. Det lægger på den ene side op til at bevare og udvikle de kendte bibliotekstilbud. På den anden side lægger innovationspresset og vidensamfundsdagsordenen i samspil med de nye teknologiske muligheder op til, at bibliotekerne udvikler nye koncepter, der mere aktivt understøtter social innovation, borgerlæring og sammenhængskraft.

Udfordringen for folkebiblioteket er dermed dobbelt: Det er både at skabe balance imellem udvikling af traditionelle og nye ydelser i biblioteksrummet og at skabe samspil mellem dette nye rum og det digitale bibliotekstilbud.

I den følgende fremstilling lægges der især vægt på aktiviteter, der vedrører udvikling af de traditionelle ydelser og på de nye ydelser, der kan ses i lyset af globaliseringsstrategiens påpegning af behov for livslang læring, social sammenhængskraft og støtte til uddannelser.

Udvikling af de traditionelle ydelser

Folkebibliotekets traditionelle kerneydelser er knyttet til de fysiske materialer og det fysiske bibliotek. Ydelserne er primært præsentation og udlån af bøger, men også af andre medier samt brug af biblioteksrummets medier og aktiviteter på stedet.

Formidling af medier er en helt central ydelse. Formidling skal her forstås som et samlebegreb for de mange forskellige aktiviteter, der udfoldes i biblioteket for at bringe medierne i spil hos borgerne. I forhold til borgerne er der flere udfordringer for biblioteket. Udfordringen er for det første at fastholde de traditionelle bibliotekslånere og give dem nye tilbud i takt med, at dette er relevant. Den er for det andet at udnytte teknologiens muligheder for at nå nye brugergrupper og fastholde de brugere, der efterspørger mere interaktive og webbaserede produkter. Og den er for det tredje at udvikle formidlingsformer, der er mere relationelle, som inddrager og aktiverer brugerne.

Disse udfordringer skal ses i lyset af kommissoriets understregning af biblioteket som et lettilgængeligt tilbud til alle.

Baggrund og problemstilling

Udvikling af bibliotekets traditionelle kerneydelser er en vigtig opgave for folkebibliotekerne. Som det er påpeget tidligere i rapporten, ændrer teknologien grundlæggende præmisserne for det traditionelle bibliotek. En stadig voksende del af de traditionelle ydelser bliver netbaseret, og den traditionelle håndtering af udlån er automatiseret og i stigende grad baseret på borgernes selvbetjening.

De anbefalinger, der fremlægges i denne rapport, vil ikke begrænse den traditionelle udlånsvirksomhed eller den traditionelle benyttelse af biblioteksrummet. Tværtimod giver den teknologiske udvikling

mulighed for at fokusere på udvikling af nye, mere inddragende og aktiverende tilbud. Denne mulighed har bibliotekerne allerede i høj grad grebet. Der er således i de sidste ti år sket en markant udvikling i bibliotekernes praksis for formidling af litteratur: først og fremmest med udviklingen af Litteratursiden. Men der er også sket en frugtbar udvikling af forfatterarrangementer, læsekredse, 'booktalks', skriveværksteder, arrangementer som 'poetry slam' og 'spoken word', litteraturblogs, -teater, quizzer, konkurrencer mv. Der har formodentlig aldrig før i bibliotekerne været så aktiv og inddragende en litteraturformidling som i dag.

Samtidig er der en klar tendens til mere offensive og spændende præsentationer af materialerne i biblioteksrummet. Her kan der for eksempel arbejdes med at tage udgangspunkt i aktuelle problemer og temaer og vise bibliotekets nye og ældre materialer om emnet samtidig. Der kan arbejdes med at koble udstillinger og andre former for materialepræsentation med små og store arrangementer i biblioteket – lige fra præsentation af en enkelt bog til en gennemgang af sæsonens bøger, spil, film, musik etc. en lørdag eftermiddag.

Bibliotekets rum skal i højere grad benyttes til den overraskende præsentation af bøger og andre medier. Det skal skabe forundring og inspiration og ikke længere være rummet, der er helt domineret af den systematiske og alfabetiske opstilling af bogbestanden. Baggrunden for den forskydning er, at det principielt ikke længere er nødvendigt med en traditionel opstilling af materialerne i det fysiske bibliotek, hvis materialerne er chipmærkede. Søgning og såkaldt 'browsing', hvor man danner sig et overblik over hvilke bøger, der er tilgængelige, foregår i stigende grad på nettet og mindre ved at se på hylderne. Den traditionelle biblioteksindretning udfordres også af de nye medier, som ikke præsenterer deres indhold på de traditionelle hylder. Den fysiske tilstedeværelse af samlingen i det enkelte bibliotek får hermed en ændret betydning med meget større vægt på et stadigt øget inspirationskabende og overraskende formidlingsrum.

Det forunderlige rum, der skabes i det nye bibliotek, skal samtidig ses i balance med de traditionelle ydelser. Tendensen er, at flere og flere kommer på biblioteket for at bruge det til andet end hjemlån af bøger. Biblioteket må dog naturligvis også fremover have en rummelighed, der gør det muligt at komme derhen for at se dagens aviser, læse tidsskrifter, bruge pc'erne eller bede bibliotekaren om hjælp til en søgning.

Den væsentligste formidlingsaktivitet i det traditionelle bibliotek er litteraturformidlingen, der omfatter både skøn- og faglitteratur og alle de litterære mellemformer. De fysiske bøger er og vil i mange år fremover være - den væsentligste ydelse på folkebibliotekerne, også selvom nye e-bogslæsere skulle slå stærkt igennem samtidig med et muligt gennembrud for e-bøger på det danske marked.

Litteraturformidling som kerneydelse kalder i denne nye situation på videreudvikling og nytænkning, der imødekommer borgernes ændrede behov og nye muligheder for anvendelse af digitale og sociale teknologier. Den øjeblikkelige udvikling på bogmarkedet med faldende antal boglader og voksende aktiviteter på Litteratursiden åbner for en mere markant rolle for folkebibliotekerne som 'showroom' for den nye litteratur. Et showroom, der ikke bare har den nye litteratur i fysisk form, men også følger op på den med aktiviteter, der spænder fra det dialogiske forfattermøde til skriveværksteder.

Der er meget klare erfaringer for, at den offensive litteraturformidling er effektiv. Et eksempel er biblioteket i Aalborg. Her formidles 1 % af bibliotekets materialer offensivt i den store bibliotekssal, men udlånet af disse materialer udgør 10 % af det samlede udlån. Her er der masser af nyheder og ofte små arrangementer, men også præsentationer af klassikere og aktuel faglig viden, præsenteret på en udfordrende eller inviterende måde og ikke blot som en ryg-ved-ryg-på-reolen præsentation.

Litteraturformidlingens udvikling

Formidling af bibliotekets værker har altid været en central opgave, men formidlingens midler og mål har forandret sig. Man kan historisk skelne mellem tre faser i formidlingsarbejdet:

Første fase

Fra den første bibliotekslov i 1920 og frem til omkring 1970 var biblioteket præget af en meget stram kvalitetsstyring og med tydelige klassiske dannelsesmål. Her afvistes for eksempel tegneserier og 'triviallitteratur', herunder i vid udstrækning kriminalromaner, der blev opfattet som skadelige. Bibliotekarens tilgang til opgaven blev senere oplevet som formynderisk. Målet var langt hen ad vejen 'at læse folk op'. Biblioteket kunne ses som en bestræbelse på at demokratisere kulturen.

Anden fase

Fra omkring 1970 og frem til de netbaserede mediers gennembrud blev kvalitetsbegrebet i bibliotekerne i vid udstrækning relativiseret og genrebaseret. Alle genrer var repræsenteret, men stadig således at en kvalitetsvurdering blev udøvet.

Bibliotekernes bogvalg var udsat for pres, fordi efterspørgslen i stigende grad rettede sig mod et lille antal titler. Bibliotekarens ideal var i vid udstrækning værdineutralt, opgaven var at finde den rette bog til den rette låner, og biblioteket kunne ses som udtryk for kulturelt demokrati.

Det var i denne periode, bibliotekerne bestræbte sig på et mere relativt kvalitetsbegreb, stærkere låner- og efterspørgselsstyring af bogindkøbet, centralisering af bogvalg, automatisering af udlåns- og afleveringsprocesser og en tendens til mindre låner-personalekontakt. Samtidig nyorienterede offentlig institutionstænkning sig med bl.a. liberalisering og decentralisering af styring og vejledning, og dertil viste sig både biblioteksindskrænkning/filiallukninger, en skrantende nyrekruttering i bibliotekarpersonalet og en nedprioritering af litteraturområdet i bibliotekaruddannelsen inkl. efter- og videreuddannelsen.

1980'erne var præget af stigende bogpriser, øget titelmængde, faldende oplag, mindre forlagsbredde og efterhånden også faldende biblioteksudlån. I dette tiår udviklede litteraturformidlingen sig ikke væsentligt hverken teoretisk eller i praksis, og folkebibliotekernes forhold til skønlitteraturen mødte stærk kritik i den offentlige debat, frem for alt fra forlæggerens side, der så grundlaget for deres forretningsidé, med bibliotekerne som sikre aftagere af første oplag, smuldre.

Tredje fase

Med det nye mediebillets og medieparadigmes gennembrud sker der også en forandring af smagskulturerne, og det er blevet stadig mere vanskeligt at forvalte et æstetisk og fagligt kvalitetsbegreb over for lånerne. Bibliotekerne bestræber sig stadig på det og har nedre kvalitetsgrænser. Men brugerorienteringen sætter sig stærkt igennem og dermed dogmet om, at der er mange veje til den gode oplevelse, og at ingen autoritær formidler skal diktere den.

Med Litteratursiden har biblioteket faktisk udvidet repertoiret og - på trods af ændring af litteraturundervisning og traditionel dannelse - har folkebiblioteket for første gang fået et litterært magasin, *Litteratursider*, med temaartikler, forfatterinterviews, artikler om litteraturhistoriske forfattergrupper, om nationallitteraturer etc.

Status

Formidlingen af bibliotekets fastforms materialer har formodentlig aldrig været mere kreativ og facetteret end tilfældet er nu. I det følgende gennemgås nogle markante eksempler.

Litteratursiden

Litteratursiden.dk er en hjemmeside, hvor der formidles, skrives og debatteres om skønlitteratur. Det sidste år har Litteratursiden haft over 1,2 mio. besøgende - 7 minutter pr. besøg. Siden anvendes af almindeligt læse- og litteraturinteresserede på kig efter inspiration og idéer, undervisere på gymnasi-

er og folkeskoler, der bruger sitet i undervisningen, udlånsbibliotekarer og forfattere, der bl.a. debatterer deres bøger med læserne i de mange virtuelle læseklubber på Litteratursiden.

Litteratursiden har målrettet arbejdet med at udvikle partnerskaber omkring formidlingen af indholdet fra siden. Konkret har det bl.a. udmøntet sig i samarbejde med DR, tv-kanalen dk4 om produktion af videoklip, med det internationale litteratursite *readme.cc* og gratismagasinet *Overgrunden* samt DBC om levering af indhold og dertil *litlive.dk* med hensyn til visning af kalenderfunktion på Litteratursiden.

I februar 2009 blev Litteratursiden relanceret i en web 2.0-version, hvor brugerne har mulighed for at deltage mere aktivt. Således kombinerer Litteratursiden bibliotekets faglige litteraturformidling med brugerskabt indhold. Et brugervenligt design tilgodeser brugere med både høj og lav it- og sproglig kompetence. Dermed er siden kendetegnet ved en høj grad af brugertilgængelighed.

Litteratursiden 2.0 er baseret på sociale medier og rummer overordnet to forskellige, men sammenflettede servicefunktioner: De traditionelle services, hvor videndelingen foregår fra en professionel redaktion til brugerne, f.eks. anbefalinger af nye bøger, temaopstillinger og klassikerportrætter, og de relationelle services, hvor videndelingen sker brugerne imellem.

De relationelle services indbefatter mulighed for at oprette brugerprofiler, skrive anbefalinger og blogs, få læsevenner, vurdere bøger, oprette boghylder, blive ekspert i et forfatterskab og besvare spørgsmål fra andre brugere. Derudover kan brugerne deltage i og producere indhold til de mange og meget aktive online-læseklubber. Læseklubberne faciliteres af bibliotekarer, ligesom alt brugergenere-ret indhold er under redaktionelt opsyn.

Den virtuelle litteraturformidling har bl.a. via storskærme og infogallerier et fint samspil med det fysiske bibliotek. Derudover anvendes Litteratursiden ofte i udlånet, ligesom lister mv. fra Litteratursiden er tilgængelige i trykte versioner. Ved arrangementer på det fysiske bibliotek anvendes Litteratursiden i formidlingen over for brugerne, ligesom den giver mulighed for, at de fysiske læsekredse opretter virtuelle mødeplatforme på Litteratursiden. Læs mere på www.litteratursiden.dk.

Romanlæseklubber og læsekredse

En anden bemærkelsesværdig fornyelse af litteraturformidlingen er romanlæseklubberne, som i lighed med Litteratursiden er læserinddragende. Mange lokalområder har stærke traditioner for læsekredse, hvor biblioteket forsyner deltagerne med de bøger, de skal bruge. I et samarbejde med DR lanceres DR-romanlæseklub som et koncept, hvor der udvælges seks af årets danske romaner, som deltagerne gennemgår med en facilitator på biblioteket, og hvor der bringes uddrag fra diskussioner i DRs litteraturprogrammer. Konceptet har hurtigt bredt sig til de fleste kommuner, og andre DR-læseklubber dukker op med forskellige profiler som klassikerlæseklubben og krimiklubben.

Læseklubberne handler om involvering og om at skabe et fællesskab omkring læsningen. Involveringen af læserne er et klart element i det paradigmeskifte i mediekulturen, der har fundet sted siden årtusindskiftet.

Læs mere på www.dr.dk/Nyheder/Kultur/Laeseclubber/ og www.bibliotekogmedier.dk/genvej/romanklub.

Nye formidlingssamarbejder

Aktive partnerskaber med forfattere ses i flere sammenhænge. Et eksempel er Kolding Krøniken (Kolding Bibliotek 2008-2009), et projekt, hvor 11 forfattere i løbet af et år skabte et værk på biblioteket i samarbejde med brugere og personale. Her er det ikke den færdige litteratur, der formidles, men selve processen. I mødet og dialogen mellem forfattere og biblioteksbrugere formidles en større forståelse for det litterære værks tilblivelse.

Der er også en række enslydende meldinger om positive erfaringer med skriveværksteder, især for unge.

Eksempel: Et forsøg med litteraturformidling på tre forskellige måder

Metode: 100 bøger af samme titel, *Gåden i Paris*, indkøbes. Bogen har ikke mange udlån i forvejen, men har potentiale. Hvad sker der, når bogen eksponeres på forskellige måder? Bogen eksponeres i indgangspartiet på tre hverdage i tidsrummet kl. 14-17. Hver dag eksponeres 40 bøger.

	Beskrivelse	Fakta
Bøger i store stakke	Bogen stables i store stakke på bordet. Plakater hænges op. Mange kigger interesseret på bogen. Flere tror, det er en ny bog.	13.10.09 Kl. 14-17 714 besøg 9 udlån
Bøger i store stakke med smagsprøver og musik	Bøgerne stables og lægges på bord med ternet dug, franske vafler og fransk café-musik. Rigtig mange folk stopper op og spiser kager, og en del kigger på bogen.	14.10.09 Kl. 14-17 847 besøg 8 udlån
Bøger i store stakke, der aktivt formidles af sælger	Bøgerne ligger på bordet som første dag. Bibliotekar i uniform formidler bogen til forbigående. Langt de fleste er positive over for henvendelsen og lytter gerne til, hvad det drejer sig om. Jf. uddybende observationer.	15.10.09 Kl. 14-17 682 besøg 42 udlån

Anbefalinger

Åbne biblioteker

Udvalget anbefaler, at der løbende udvikles nye koncepter for det fysiske biblioteksrum. Derudover bør biblioteket lokalt arbejde systematisk med at etablere alternativer til det traditionelle biblioteksrum, såsom biblioteker, der er integreret med andre typer institutioner, samt nye fleksible bibliotekstilbud.

Begrebet 'åbne biblioteker' bruges til at understrege, at det ny bibliotekskoncept lægger op til, at bibliotekerne i fremtiden øger graden af tilgængelighed og mere systematisk arbejder på at sikre, at biblioteket er et tilbud til hele befolkningen. Her tænkes både på lange åbningstider, gerne med differentieret betjening, og på en indbydende indretning af biblioteksrummet. Denne anbefaling sigter også mod, at biblioteket bevares som frirum, samtidig med at der arbejdes med en målsætning om at appellere til flere målgrupper end i dag med differentierede tilbud og en bredere vifte af ydelser.

Ønsket om adgang til flere materialer kan bl.a. imødekommes gennem en bedre formidling af materialerne og gennem bedre digitale biblioteker.

Brugernes efterspørgsel efter flere arrangementer kan bl.a. imødekommes ved, at bibliotekerne i højere grad samarbejder om fælles koncepter for arrangementer og aktiviteter, som gennemføres lokalt enten som konkrete rejsende arrangementer eller som koncepter for programsatte aktiviteter. Disse aktiviteter kan så vidt muligt også kobles til bibliotekets digitale tilbud, som det f.eks. sker med aktiviteter for børn.

Der kan i højere grad arbejdes med brugerstyrede aktiviteter, med debatfora og med eksponering af partnerskaber. Det kan eksempelvis være partnerskaber med forlæggerne om en præsentation af årets vigtigste værker eller partnerskaber med andre kulturinstitutioner om kulturelle aktiviteter og

kreative værksteder. Det kan også være kulturelle aktiviteter i samspil med oplysningsforbund, lokale forfattere og kunstnere, hvor idealet er at gøre biblioteket til et kultur- og medborgerhus.

Åbne biblioteker er også den nye betegnelse for biblioteker, som i en del af åbningstiden er uden personale. Åbne filialer har på kort tid vist sig at være en model, der i en række lokalsamfund kan revitalisere mindre biblioteker og øge brugernes benyttelse.

Udvalget anbefaler:

- At biblioteksrummet ses som et selvstændigt medie, der skal udvikles
- At der udvikles en mere målrettet og offensiv formidling af materialer
- At der etableres partnerskaber om aktiviteter i biblioteksrummet
- At der skabes fælles koncepter for arrangementer
- At de fleksible betjeningsformer videreudvikles.

3. Inspiration og læring

Når vi vender os mod det andet område af vital betydning for det fysiske biblioteksrum og lærings- og inspirationsaktiviteter, er der to tilgange.

Borgernes behov

Den ene tilgang vedrører de ydelser, der er vokset frem i danske folkebiblioteker i de senere år, fordi nogle biblioteker registrerer et borgerbehov, udvikler nogle tilbud, som virker, hvorefter de spreder sig til andre biblioteker. Et eksempel er brugerundervisning i it og internet. Et andet er de integrationsfremmende tiltag, som typisk finder sted i de biblioteker, der med støtte fra satspuljen er blevet omdannet til medborgercentre med en række borgerservices, der rækker udover det klassiske bibliotekstilbud: jobsøgning, sproglæring og aktiv netværksdannelse.

Samfundets behov

Den anden tilgang udspringer af vidensamfundets dagsorden, hvor antallet af problemstillinger, der på forskellig vis kræver hele befolkningens medvirken, vokser. I store dele af verden, med stor intensitet og systematik i Europa, og særligt EU, og med voldsom aktualitet for Danmark, må spørgsmålet om, hvordan vi involverer befolkningen i løsningen af dens egne problemer, stilles. Det handler om de grundlæggende økonomiske udfordringer og globaliseringsjobflugt fra vest mod øst med det konstant efterfølgende innovationspres for at skaffe nye jobs. Det handler ganske enkelt om en opdatering af den danske arbejdsstyrke og befolkningen som helhed, både generelt og specifikt i forhold til it-kompetencer.

Baggrund og problemstilling

Bibliotekerne har fra første færd været mere end lånecentraler. Aktiv formidling – både i form af kulturelle aktiviteter og læringsaktiviteter – er kendt tilbage til de første folkebiblioteker og har i det seneste halve århundrede været en standardydelse.

De tre elementer, som fremgår af bibliotekernes formålsparagraf: At bibliotekerne skal understøtte oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet afspejler traditioner for det frie oplysningsarbejde, tæt samarbejde med skoler og uddannelsesinstitutioner, og kulturelle aktiviteter igennem hele folkebibliotekernes levetid.

Det frie oplysningsarbejde har fundet mange former; fra foredrag og temaudstillinger, der har perspektiveret aktuelle problemstillinger, til almen og lokal samfundsinformation. Uddannelsesarbejdet

har i de fleste biblioteker været dyrket som et samarbejde med uddannelsesinstitutionerne om undervisning i brug af bibliotekets ressourcer og som den løbende forsyning af materialer, der supplerer lærebøgerne. Undervisning i brug af biblioteket er ikke formaliseret, men beror på lokale aftaler. I nogle kommuner kommer alle klasser en eller flere gange gennem et undervisningsforløb. Nogen steder omfatter samarbejdet gymnasiet, men andre steder tager gymnasiet sig selv af denne undervisning. Undervisningen placeres typisk på et tidspunkt i skoleforløbet, hvor eleverne skal arbejde med en opgave, der kræver informationssøgning og brug af biblioteket.

Kulturelle arrangementer har typisk været forfatteraftener, foredrag, debatarrangementer, udstillinger, børneteater og andre børnekulturelle arrangementer.

Bibliotekernes overordnede projekt op gennem det tyvende århundrede var i høj grad et dannelsesprojekt, med det mål at støtte det enkelte menneskes personlige udvikling. Det er fortsat et helt centralt perspektiv, der i vid udstrækning varetages af de traditionelle ydelser i biblioteket.

Dannelsesprojektets forudsætninger er imidlertid ændret markant med den senmoderne kulturudvikling, som den er beskrevet i det foregående kapitel. Det betyder, at individet konstant må forholde sig reflektivt til og træffe stadige valg til et livslangt udviklingsprojekt. Projektet løber naturligvis i stadig dialog med andre mennesker, men også i en dialog med medier, kunst, ny viden. Bibliotekets traditionelle inspirationsaktiviteter skal tænkes i forhold til borgere, hvis behov for inspiration i høj grad skal ses i den senmoderne sammenhæng.

Vidensamfundet og det senmoderne har således sat en ny dagsorden for biblioteket. Denne dagsorden er særlig tydelig for læringsaktiviteter på to områder: it-læring og integration.

It-læringsaktiviteterne har været et gennembrud for biblioteket som læringssted. Med internettets gennembrud midt i 90'erne voksede meget hurtigt et nyt behov for læring frem, som folkebibliotekerne mødte med en bred vifte af tilbud med introduktion til internettet som det grundlæggende.

Også på integrationsområdet har bibliotekerne hurtigt udviklet nye læringsformer. Undersøgelsen *Frirum til integration* fra 2001 af indvandreres benyttelse af bibliotekerne viste overraskende, at indvandrere er mere flittige biblioteksbrugere end etniske danskere, og at deres vurdering af biblioteket er særdeles positiv. Undersøgelsen førte til idéen om at udnytte denne positive position til en mere udvidet integrationsindsats i bibliotekerne. Det har ført til en række nye læringsformer gennem aktiviteter som f.eks. lektiecaféer, 'Vi læser avisen sammen' og 'Café Dansk'.

Biblioteker er ikke uddannelsesinstitutioner, men kultur- og videninstitutioner. Bibliotekernes særlige karakteristika er deres åbne og uformelle karakter, der ikke stiller krav om medlemskab, betaling eller forkundskaber. Denne position giver nogle særlige muligheder for at nå grupper, der af en eller anden grund har barrierer over for mere formelle institutioner. Der foregår kun i meget begrænset omfang undervisningsaktiviteter i klassisk forstand i bibliotekerne. Ved undervisning forstås her et systematisk tilrettelagt indlæringsforløb med formelle mål. De fleste indlæringsaktiviteter i bibliotekerne har karakter af læring. Læring kan defineres som "tilegnelse og bearbejdelse af informationer, oplevelser og erfaringer, der fører til en fordybelse, forandring og reorganisering af eksisterende færdigheder, handlingsmønstre, indsigter og holdninger".¹⁴

Et eksempel på anerkendelse af bibliotekernes indsats på dette område var tildelingen af Bill & Melinda Gates Foundation Access to Learning pris til Århus Kommunes Biblioteker i 2004.

Bibliotekerne står således med et lærings- og inspirationspotentiale, som med fordel kan tænkes udviklet mere systematisk og i partnerskaber med andre aktører.

Udfordringen er at nå flere grupper med både lærings- og inspirationstilbud. Udfordringen er også at bruge biblioteket som en indgang til mere vidtrækkende lærings- og undervisningsaktiviteter, hvor det er hensigtsmæssigt. Biblioteket skal søge at komme i kontakt med en endnu større del af befolkningen ved at udvikle lærings- og inspirationstilbud, der tager udgangspunkt i de potentielle brugeres behov.

¹⁴ *Viden i dialog. Empowerment i bibliotekets åbne og lukkede læringsrum.* (2006). Biblioteksskolen, side 147.

Samtidig er det klart, at biblioteket som medborgercenter, der ofte også er vært for kommunernes borgerservice, har en rolle som facilitator for nye selvbetjeningsystemer og i det hele taget som hjælper for borgerne i forhold til den offentlige forvaltning.

Status

Der foregår i øjeblikket en omfattende læringsaktiviteter i bibliotekerne, der genereres af både nationale og lokale initiativer. I det følgende gives nogle centrale eksempler.

Den digitale borger

Bibliotekerne har påtaget sig opgaven at informere borgerne om borger.dk, gennemføre kurser i brugen af borger.dk samt at motivere borgerne til at benytte sig af digital selvbetjening. Målet er at understøtte den enkelte borgers forståelse af portalen samt give borgerne redskaber, der kan lette adgangen til de mange selvbetjeningsløsninger, som findes i det offentlige Danmark generelt. Arbejdet omkring borger.dk er organiseret via et formaliseret samarbejde gennem centralbibliotekernes kompetencenetværk. Det er organiseret med kontaktpersoner og tovholdere og med Styrelsen for Bibliotek og Medier som koordinator. Samtlige af landets kommuner er repræsenteret i netværket. Bibliotekerne har gjort en stor indsats for at markedsføre borger.dk og for at styrke borgernes brug af portalen.

Efterfølgende er projektet Lær mere om IT kommet til. Lær mere om IT har til formål at motivere og undervise it-svage borgere i basale it-kompetencer. Lær mere om IT er programsat med fælles undervisningsmaterialer og fælles hjemmeside. Derudover samarbejder bibliotekerne om udbredelse og undervisning i borger.dk. Læs mere på www.it-formidler.dk.

For begge initiativer gælder, at der foreligger en formel samarbejdsaftale mellem Styrelsen for Bibliotek og Medier, IT- og Telestyrelsen og en række kommuner.

Dette har ført til mange forskellige lærings- og inspirationsaktivitetstilbud rundt om på bibliotekerne, som benyttes af de borgere, der bruger bibliotekernes fysiske lokalitet eller de virtuelle tilbud, som bibliotekerne rummer. Tilbuddenes omfang varierer fra sted til sted. Et godt eksempel er Roskilde Bibliotekerne, der i efteråret 2009 løbende udbyder ti forskellige it-relaterede læringstilbud, der er meget praktisk organiseret: Internet for begyndere, chat og Skype, Bliv bedre til at Google, e-mail, nethandel og lignende.

Bogstart

Bogstartprogrammet er en aktivitet under programmet Tidlig indsats i satspuljen. Formålet er at give børn og deres forældre i udsatte boligområder gode fælles oplevelser med bøger. Ved at tilbyde familierne gratis bogpakker er det hensigten at styrke forældrene i at støtte deres børns sproglige udvikling, fremme børns kærlighed til bøger og opmuntre familier med små børn til at benytte sig af bibliotekets tilbud. Intentionen med Bogstartprogrammet er at stimulere børns sproglige udvikling og give dem 'early literacy' – det vil sige, at barnet tidligt får erfaringer med (skrift)sprogets muligheder og et bedre udgangspunkt for at lære at læse.

Det er de enkelte biblioteker, der håndterer programmet, og tilrettelægger den praktiske udførelse. Helt konkret tager bibliotekarerne bogpakkerne under armen og besøger de udvalgte familier, sætter sig sammen med dem og læser. På den måde når man ud til en brugergruppe, som kun sjældent kommer på biblioteket. Initiativet følges op med aktiviteter på biblioteket.

Styrelsen for Bibliotek og Medier har udarbejdet vejledninger, kurser, grafisk værktøjskasse etc. til brug for bibliotekerne. Desuden er der oprettet en blog, hvor bibliotekerne kan dele erfaringer og viden.

Læs mere på www.bibliotekogmedier.dk/biblioteksomraadet/fokusomraader/boern/bogstart/.

Lektiecaféer

Lektiecaféer er primært rettet mod tosprogede børn og har til hensigt at bidrage til at styrke dansk sprog hos tosprogede børn og medvirke til, at flere etniske unge opnår tilfredsstillende skolekundefærdigheder og fuldfører en uddannelse. På den måde får børnene faglige og sociale kompetencer, der i højere grad gør dem i stand til at fungere som aktive medborgere, og som kan danne baggrund for en øget forståelse af den danske demokratimodel.

Bibliotekernes rolle er at give plads til initiativer, der kan understøtte denne indsats ved bl.a. at oprette og lægge hus til lektiecaféer og koordinere indsatsen fra frivillige hjælpere. Lektiehjælpsordningen er et resultat af en samarbejdsaftale mellem Kulturministeriet og Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Læs mere på www.bibliotekogmedier.dk/biblioteksomraadet/fokusomraader/laesning-og-laering/lektiecafeer/.

Forskellige modeller

Lærings- og inspirationsaktiviteterne kan inddeles i følgende modeller:

0. Ad hoc hjælp til informationsøgning eller lignende i biblioteket

Det handler om den grundlæggende demokratiske informationsret. Alle kan kvit og frit henvende sig på biblioteket og maile eller ringe til Biblioteksvagten med i princippet et hvilket som helst spørgsmål. Det er afgørende vigtigt for bibliotekets identitet at fastholde denne service, som er et af de mest konkrete og samtidig symbolske udtryk for det demokratiske velfærdssamfund. Modellen kræver tilstrækkeligt kompetent personale og bemanning.

1. Programsatte læringsaktiviteter i biblioteket

Næsten alle biblioteker tilbyder løbende forskellige introduktioner til internettet af typisk et par timers varighed og forskellige netbaserede tjenester, herunder borger.dk. Introduktionerne har karakter af hjælp til selvhjælp og udbydes typisk med lidt forskellige forudsætninger til forskellige målgrupper. Dette område er i stærk vækst som følge af en meget stor satsning på digitale løsninger i kontakten mellem borgere og det offentlige. De hidtidige aktiviteter understøttes blandt andet af samarbejdsaftaler mellem IT- og Telestyrelsen og Styrelsen for Bibliotek og Medier om efteruddannelse af bibliotekernes personale.

2. Kulturelle aktiviteter

Traditionelle foredrag og forfatteraftener, koncerter, teater, f.eks. inden for børnekultur, hvor kulturelle aktiviteter skaber læring for hele familien.

3. Facilitering af studie- og læsekredse

Studie- og læsekredse består af en gruppe borgere, der i fællesskab gennemgår eller diskuterer et eller flere emner. Enten udbyder biblioteket et eller flere emner, som det er tilfældet med romanlæseklubberne, eller også finder folk selv sammen.

Facilitering af studie- og læsekredse spænder over aktiviteter fra det helt enkle – at biblioteket skaffer de bøger, der skal bruges, og måske stiller et mødelokale til rådighed – til at biblioteket stiller med en facilitator eller læsekredsleder. Også dette område er i klar vækst i bibliotekerne.

4. Undervisning - f.eks. i samarbejde med oplysningsforbund, VUC eller andre uddannelsesinstitutioner

Længerevarende undervisningsforløb baseret på en undervisningsplan forekommer kun i begrænset form på bibliotekerne og sker så i samarbejde med uddannelsesinstitutionerne f.eks. om at levere undervisning i informations- og biblioteksbenyttelse. Men netop på informationsøgningsområdet har biblioteket spidskompetencer, og der er basis for at arbejde yderligere med udbud af undervisning i samarbejde med oplysningsforbund og relevante uddannelsesinstitutioner.

5. Kreative workshops

Kreative workshops har til formål at understøtte udvikling af deltagernes egen kreativitet. Modellen er ikke udbredt, men har været benyttet i en række tilfælde, hvor biblioteker har rådet over særlige faciliteter, videoredigeringsudstyr, avanceret musikudstyr o.lign. Skriveværksteder med en forfatter som facilitator er nok den mest udbredte workshopform.

6. Mobil læringsvirksomhed – it-læring på arbejdspladsen eller i boligområderne

Mobil læringsvirksomhed forstået som tilbud om f.eks. it-læring uden for biblioteket har kun fundet sted i begrænset omfang i danske folkebiblioteker, og da oftest i forbindelse med bogbusser. I Finland er der derimod stor succes med en 'Netbus', en bus der er indrettet med 11 pc-arbejdspladser og et miniauditorium med plads til ti deltagere. Bussen kan rekvireres og kan tilbyde kurser i boligkvarterer og på arbejdspladser. Modellen er oplagt til f.eks. at fremme kendskab til og beherskelse af de offentlige selvbetjeningsløsninger og til introduktion til internettet.

7. E-læringsprogrammer

Folkebibliotekerne har i de seneste år internt benyttet sig af e-læring som et middel til at opgradere personalets it-kompetencer. Især et program som '23 ting', der træner benyttelsen af de mest anvendte web-faciliteter, har vundet vid udbredelse. I forhold til borgerne har der imidlertid kun i et vist omfang været arbejdet med e-læringsprogrammer i folkebibliotekerne. Eksempler er www.nettiden.dk og www.netting.dk.

E-læringsprogrammer i informationssøgning målrettet studerende er udviklet med held i forskningsbibliotekerne. Der er utvivlsomt behov og basis for udvikling af programmer, som folkebibliotekerne kan supportere.

Anbefalinger

Inspiration og læring

Udvalget anbefaler, at folkebibliotekerne arbejder systematisk på at videreudvikle og forstærke bibliotekets lærings- og inspirationstilbud med udgangspunkt i brugernes behov.

Bibliotekerne har allerede en række nationale samarbejder om lærings- og inspirationsaktiviteter. Samarbejdet med Integrationsministeriet om lektiehjælpscaféer, samarbejdet med IT- og Telestyrelsen om projektet Lær mere om it og samarbejdet med Undervisningsministeriet om kampagnen Læselyst er de mest udbredte blandt bibliotekerne.

Biblioteker er ikke uddannelsesinstitutioner, men kultur- og videninstitutioner. Deres særlige kendetegn er deres åbne og uformelle karakter, der ikke stiller krav om medlemskab, betaling og forkundskaber. Denne position giver bibliotekerne nogle særlige eller unikke muligheder for at nå grupper, der af den ene eller den anden grund har barrierer i forhold til mere formelle institutioner. Der foregår kun i begrænset omfang undervisningsaktiviteter i klassisk forstand på bibliotekerne.

Det er udvalgets opfattelse, at bibliotekerne fortsat bør satse på et bredt spektrum af lærings- og inspirationsaktiviteter, men at de i særlig grad bør fokusere på at hjælpe borgere med at udvikle grundlæggende it- og informationskompetencer samt læsefærdigheder.

Udvalget anbefaler, at der i kommunerne iværksættes et samarbejde mellem folkebiblioteker og oplysningsforbund om sammen at sikre den bedst mulige udnyttelse af kommunens ressourcer til livslang læring. Gennem dialog og konkrete aftaler mellem de to områder kan der opnås en bedre effekt af den fælles læringsindsats.

Udvalget anbefaler:

- At der etableres lokale partnerskaber med oplysningsforbundene
- At der sker en udbygning af den eksisterende indsats for at udvikle danskernes it-færdigheder
- At der etableres en indsats for i partnerskaber at fremme læsning blandt læsesvage befolkningsgrupper
- At der arbejdes målrettet med programsatte aktiviteter i biblioteket.

4. Danskernes Digitale Bibliotek

I vidensamfundet er danskernes adgang til information i stigende omfang digital. Det indebærer, at folkebiblioteket må have en effektiv digital formidling, hvis det skal fremme oplysning, udvikling og kulturel aktivitet.

I dag møder brugeren primært biblioteket på internettet gennem det lokale biblioteks hjemmeside og det lokale bibliotekssystem. Her bruges internettet i høj grad til at formidle fysiske materialer. Der er særligt fokus på at understøtte transaktioner som bestilling, reservering og fornyelse af fysiske materialer, og den digitale formidling er her tæt koblet til bibliotekets samling og aktiviteter på det lokale bibliotek. Den digitale formidling er forankret i det fysiske bibliotek.

Et voksende antal brugere møder desuden biblioteket på internettet gennem de såkaldte netbiblioteker, som bibliotekerne udvikler og driver i fællesskab. Disse tjenester er ikke koblet til et bestemt bibliotek, og de henvender sig typisk til brugerne med udgangspunkt i et bestemt brugerbehov eller formidlingen af et emneområde. bibliotek.dk er flagskibet blandt netbibliotekerne, og det suppleres af en lang række tilbud som eksempelvis Litteratursiden, musikbibliotek.dk og Biblioteksvagten.

Netbibliotekerne

Betegnelsen netbiblioteker dækker over bibliotekernes fælles tjenester på internettet. Det er hovedsageligt portaler, der fungerer som formidling om et emneområde, som eksempelvis Litteratursiden.dk og Musikbibliotek.dk. Netbibliotekerne omfatter dog også andre typer tjenester såsom spørgetjenesten, Biblioteksvagten, og vejledningstjenester som Engelsk for alle og Skrivopgave.dk. En samlet oversigt over netbibliotekerne kan ses på: <http://bibliotek.dk/netbib.php>.

Medieudviklingen har banet vejen for helt nye muligheder for at forbedre brugernes adgang til bibliotekernes materialer. Bibliotekerne kan således tilbyde udlån af både netbaseret musik, litteratur og film. Siden 2004 har brugerne eksempelvis via Netmusik.dk kunnet låne musikfiler som download. Brugere har dermed adgang til en lang række forskellige bibliotekstilbud både i form af bibliotekernes fælles tjenester og via det lokale bibliotek. Set fra brugerens synspunkt kan det dog være vanskeligt at overskue de mange muligheder og at finde frem til relevante tilbud.

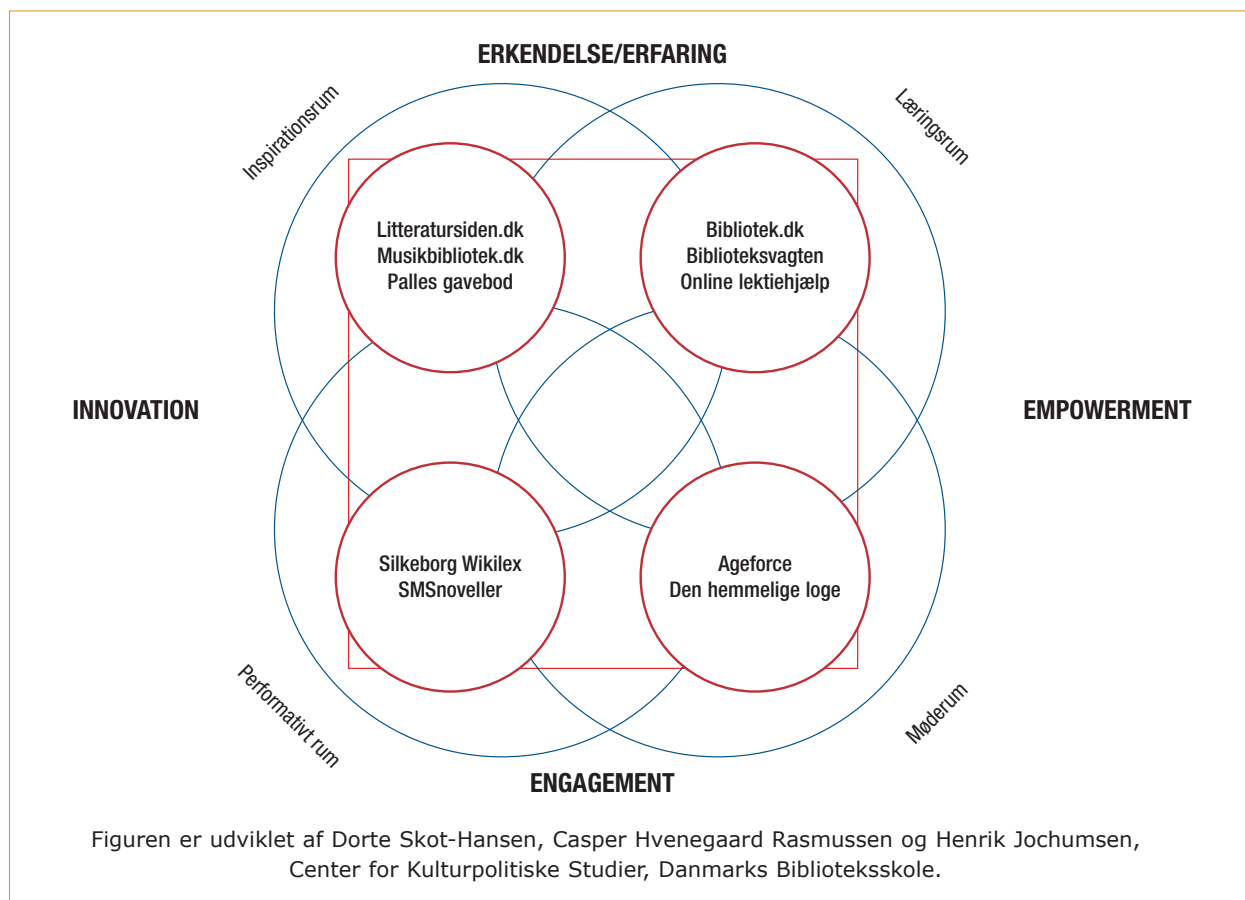
Bibliotekerne ønsker at anvende internettet og de nye medier til at give brugeren nem adgang til relevante materialer. Det kan ske ved at give adgang til digitale materialer, at formidle disse sammen med de fysiske materialer og at koble formidlingen af alle materialerne tæt til bibliotekernes øvrige tilbud. Denne sammenhængende formidling af bibliotekernes tilbud er udgangspunktet for udvalgets vision om at skabe Danskerens Digitale Bibliotek. I det følgende beskrives baggrunden for visionen.

Bibliotekerne på nettet

Internettet giver bibliotekerne ændrede arbejdsbetingelser, men bibliotekets formål er fortsat at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet. Formålet varetages først og fremmest ved at

stille egnede fysiske og digitale materialer til rådighed, men også gennem en lang række andre aktiviteter. I de senere år har bibliotekerne i stigende omfang ikke kun fokuseret på materialerne, men også på at skabe aktiviteter, der kan fremme formålet. Denne udvikling kan også ses i bibliotekernes tilbud på internettet, hvor der ikke udelukkende fokuseres på adgang til materialer, men også på at skabe oplevelser for brugerne og at fremme brugerens deltagelse f.eks. gennem anvendelse af sociale teknologier.

Selvom internettet i sig selv er en meget righoldig informationskilde, er det ingen garanti for, at det i sig selv giver alle borgere adgang til relevant information, eller at de har forudsætningerne for at få fuldt udbytte af information, de finder på nettet. Vidensamfundet indebærer, at samfundets værdiskabelse primært er baseret på ny viden, og det stiller store krav til den enkelte borger. Livslang læring og den fortsatte udvikling af en række generelle kompetencer bliver forudsætningen for at klare sig godt – både som samfund og som borger.

Biblioteket skal gøre det let at skabe ny viden og at udvikle kompetencerne til at anvende den i mange sammenhænge. Her giver internettet bibliotekerne et væld af muligheder. Udgangspunktet for bibliotekets formidling på internettet er det brede kulturbegreb, der også omfatter personlig udvikling og læring. Den digitale komponent af folkebibliotekerne i vidensamfundet kan dermed også beskrives med afsæt i et bredt kulturbegreb.

Digital formidling – hvad skal biblioteket på internettet?

Biblioteksmodellen fra hovedafsnit II kan anvendes til at illustrere bibliotekets særlige rolle på internettet. Modellen kan bruges til at besvare spørgsmålene: Hvad skal folkebiblioteket på internettet? Og hvad er bibliotekets særkende og bidrag inden for digital formidling? Bibliotekernes traditionelle kerneområder er de øverste cirkler i figuren. De nederste cirkler vil i en digital sammenhæng være

tæt koblede til anvendelsen af sociale teknologier. Det kan være brugerskabt indhold, som det kendes fra Wikipedia, eller interaktion mellem brugere, som det kendes fra Facebook eller debatfora.

Selvom modellen lægger op til en klar skelnen mellem de enkelte elementer, er det formentlig snitfladerne mellem elementerne, som er interessante at udforske. Ligesom kernen i folkebiblioteket måske netop er koblingen mellem oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet, er det sikkert også i overgangen mellem eksempelvis lærings- og møderum, at der skabes unikke ydelser. Online lektiehjælp er et eksempel på et bibliotekstilbud, som formentlig befinder sig i dette felt.

Online lektiehjælp startede i begyndelsen af 2010 som et supplement til de mange lokale fysiske lektiecaféer. Tjenesten giver elever mulighed for at få hjælp til lektier gennem dialog med lektiehjælpere over internettet. Bibliotekernes fælles online vejledningstjeneste, Biblioteksvagten, er et yderligere eksempel på en tjeneste, som understøtter læringsdimensionen. Søge- og bestillingstjenesten, bibliotek.dk, kan også placeres i denne kategori.

De netbiblioteker, der i højere grad søger at give brugerne oplevelser og inspiration, kan placeres i det område, der i modellen kaldes inspirationsrum. Litteratursiden.dk og musikbibliotek.dk bidrager til oplevelser og inspiration gennem uddybende beskrivelser af materialer, baggrundsartikler, anmeldelser og forslag.

Palles Gavebod, som findes på pallesgavebod.dk, er bibliotekernes fælles formidlingsplatform til børn. Hjemmesiden er opbygget som et særligt univers med et galleri af forskellige figurer. Her er fokus på at skabe oplevelser ved hjælp af materialerne, og hjemmesiden er opbygget omkring en 'player', der kan vise filmklip og andre grafiske elementer. Hjemmesiden søger desuden via spil og konkurrencer at inddrage børnene i aktiviteter på og uden for siden.

Palles Gavebod

I rapporten om *Fremtidens biblioteksbetjening af børn* anbefalede udvalget, at bibliotekerne udvikler deres nettilbud til børn og skaber større sammenhæng mellem dem. Det blev også foreslået, at der udvikles universer til børnene. Som opfølgning på rapporten har bibliotekerne i samarbejde med firmaet Copenhagen Bombay udviklet en fælles hjemmeside, der fremover er omdrejningspunktet for bibliotekernes formidling til børn. http://www.bs.dk/publikationer/andre/fremtidens/pdf/fremtidens_biblioteksbetjening_af_boern.pdf, side 85-88.

Dermed rækker Palles Gavebod ind i det performative rum, hvor brugeren inddrages i aktiviteter og selv er med til at skabe indhold.

Bibliotekerne har indtil videre ikke etableret større initiativer, der kan placeres i modellens to nederste områder: det performative rum og møderummet. En række af bibliotekernes projekter, kan dog placeres i disse områder. I projektet Silkeborg wikilex arbejder Silkeborg bibliotek med at skabe en fælles lokalhistorisk wikibaseret leksikon med bidrag fra kommunens borgere. Et andet eksempel på bibliotekets arbejde med performative aspekter på internettet er projektet Smsnoveller, hvor Københavns Kommunes Biblioteker lader unge bruge mobiltelefonen som skrive- og inspirationsværksted. Brugere skriver korte noveller og danner fællesskaber omkring forskellige genrer.

Fællesskabet er omdrejningspunktet for bibliotekets aktiviteter i møderummet. I projektet Ageforce på Roskilde bibliotek bruges internettet til at understøtte brugernes fælles kulturelle aktiviteter i det fysiske rum. Biblioteket tilbyder et netbaseret mødeforum, der kan minde om Facebook, dog med den væsentlige forskel at fokus ikke er på eksponering af det enkelte individ, men på fælles kulturelle aktiviteter. I projektet Den hemmelige loge fokuseres der på fantasy litteraturen. Brugere har mulighed for at deltage i debatter, quizzes og møder med de andre medlemmer af logen.

Bibliotekernes digitale formidling tager naturligvis afsæt i at fremme brugerens adgang til information og digitale materialer. Formålet er at skabe læring og oplevelser med udgangspunkt i litteratur, musik, film og spil. Samtidig er biblioteket garanten for, at alle har adgang til relevante digitale materia-

ler og kompetencerne til at få fuldt udbytte af dem. Her har biblioteket allerede en lang række vel-etablerede tilbud. Bibliotekets understøttelse af performative og sociale aktiviteter på internettet kan give nye muligheder for at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet.

Digitale materialer og brugeren – hvordan arbejder biblioteket på internettet?

Internettets udbredelse og de digitale medier er en udfordring for bibliotekerne. Information er ikke længere en knap ressource, og brugeren kan få adgang til de digitale medier uafhængigt af sin fysiske placering. Det betyder, at det lokale biblioteks samling af fysiske materialer ikke længere har samme betydning for brugeren som tidligere. Efterhånden som film, litteratur, musik og spil bliver tilgængelige via internettet, kan bibliotekernes formidling ikke længere blot tage udgangspunkt i den lokale materialesamling. I kraft af det store medieudbud og den lette adgang til information er den knappe ressource ikke længere information, men brugerens opmærksomhed. Der er hård konkurrence på internettet, og biblioteket må indtage en mere aktiv rolle i formidlingen, fordi det ikke kan forvente, at brugeren selv opsøger biblioteket. Fokusering på brugeren frem for på samlingen er dermed selve forudsætningen for, at biblioteket kan opfylde sin 'rolle' på internettet.

Denne udvikling blev fremhævet allerede i 2003 i en rapport fra den internationale biblioteksorganisation, OCLC.¹⁵ I rapporten *Environmental Scan: Pattern Recognition* fra 2003 analyseres bibliotekets rolle bl.a. med udgangspunkt i brugerens perspektiv, som beskrives med begrebet 'infosphere'. Dette personlige 'informationsmiljø' er det netværk af information, som omgiver brugeren i dagligdagen og er udgangspunktet for brugerens informations-adfærd på internettet.

I rapporten understreges vigtigheden af, at biblioteket spiller en rolle i dette informationsmiljø, fordi det er forudsætningen for, at biblioteket benyttes og opleves som relevant. Bibliotekets udfordring sættes i rapporten på spidsen med formuleringen "content is no longer king – context is". Kontekst skal forstås som vigtigheden af at skabe sammenhæng i information ved at koble den til anden information og sætte den i en bredere sammenhæng. Det kan naturligvis også gøres ved at lade andre brugere bidrage med kontekst i form af anmeldelser eller henvisninger og ved at facilitere kontakten mellem brugerne.

I forbindelse med modstillingen til 'content' bruges kontekst også i direkte relation til brugeren; hvis ikke indholdet er til stede i den relevante kontekst, bliver det ikke anvendt. I denne sammenhæng handler det om at eksponere bibliotekets materialer og tjenester, hvis de skal anvendes.

Biblioteket skal altså sørge for at dukke op på brugerens foretrukne platform, når det er relevant. Det gælder, hvad enten der er tale om Facebook, Youtube, Wikipedia eller Google. Ambitionen kan naturligvis også være tilstedeværelse på andre platforme, som brugeren anvender, såsom storskærme, intelligente rum, mobiltelefoner, mp3-afspillere og spillekonsoller. Det stiller selvsagt store krav til det enkelte bibliotek, både hvad angår teknisk formåen og kendskab til brugeren. I tillæg til den mere diskrete rolle kan biblioteket også tilstræbe en mere markant selvstændig plads i brugerens informationsmiljø ved at skabe tjenester eller portaler, som brugeren selv opsøger. Litteratursiden og bibliotek.dk kunne være eksempler på denne strategi.

Sådanne mere generelle overvejelser om formidling af digitale materialer har konkret relevans i forhold til bibliotekernes udfordringer i formidlingen af licensbelagte digitale materialer og den digitaliserede kulturarv.

Licensbelagte digitale materialer

I takt med at bibliotekerne i stigende omfang indkøber netbaseret indhold i form af adgang til e-bøger, netbaseret musikudlån og online film ændres karakteren af den traditionelle bibliotekssamling.

¹⁵ Wilson, A., red (2003). *The 2003 OCLC Environmental Scan: Pattern Recognition*.

De nye netbaserede medier indkøbes ikke kun fra danske leverandører, men også fra udenlandske udbydere af eksempelvis e-bøger og databaser. Biblioteket køber en tilladelse (licens), der gør det muligt for brugeren at få adgang til eksempelvis 20.000 faglige e-bøger fra Ebrary på internettet. Et andet eksempel er Bibliotekernes Netmusik, der indeholder ca. 2 mio. forskellige musiknumre. Udbyderne har typisk egne portaler med adgangsstyring og søgegrænseflader.

En stor del af indkøbet af digitale materialer varetages af folkebibliotekernes licensgruppe. Det er et sekretariat, som forhandler, indkøber og administrerer aftalerne på vegne af alle folkebibliotekerne. Andre indkøb som f.eks. adgang til udlån af netbaseret musik og litteratur foregår gennem selvstændige konsortier af biblioteker, etableret til formålet.

Som udgangspunkt er de digitale medier underlagt en eller anden form for adgangsstyring. Det kan enten være en begrænsning i adgangen til den platform, hvor indholdet ligger (f.eks. med krav om pasordbeskyttet log-in til en hjemmeside) eller en begrænsning indlagt i selve det digitale materiale, så det f.eks. ikke kan udskrives eller aflyttes efter en given tidsperiode. Det er baggrunden for, at digitale materialer ofte er tæt koblet til en given udbyders hjemmeside eller portal. Den tætte kobling til leverandørernes løsninger kan udgøre et problem, når bibliotekerne ønsker at eksponere materialet i brugerens informationsmiljø eller at formidle det gennem bibliotekets egne løsninger.

Den generelle problemstilling i forhold til formidlingen af de digitale licensbelagte materialer er, at de digitale materialer ikke er tilstrækkeligt synlige for brugeren. Det er naturligvis en særlig vigtig problemstilling, når der ofte er væsentlige omkostninger for bibliotekerne ved blot at tilbyde adgang til de digitale materialer.

Den mere generelle problemstilling kan konkretiseres som tre udfordringer i forhold til de licensbelagte digitale materialer:

- De formidles ikke sammen med de fysiske materialer via bibliotekets traditionelle tilbud
- Der er ingen samlet tværgående formidling eller markedsføring
- Bibliotekerne har forskellig indkøbspolitik på området, og der er ikke ensartede vilkår for benyttelsen af digitale medier.

Forudsætningen for at kunne imødegå disse udfordringer er, at bibliotekerne kan få mulighed for at anvende metadata om det enkelte digitale materiale. Metadata er oplysninger om materialet såsom forfatter, titel, udgivelsesår mv. Når biblioteket råder over disse data, kan de udnyttes i formidlingen på samme måde, som når biblioteket formidler materialer fra den fysiske samling.

Et godt eksempel er formidling af materialer via børnesitet, Palles Gavebod. Bibliotekerne ønsker her at formidle en del af den musik, som er tilgængelig via den selvstændige portal, Bibliotekernes Netmusik. Musikken skal formidles sammen med en masse andre materialer, der er relevante for målgruppen. Palles Gavebod modtager derfor en leverance af metadata, som kan kobles med de øvrige metadata, der anvendes i formidlingen.

Metadata fra de digitale materialer kan være temmelig omfangsrige. Fra Bibliotekernes Netmusik vil der eksempelvis være 2 mio. poster. En sammenhængende formidling forudsætter, at alle metadata fra både fysiske og digitale materialer samles i én database, der kan danne baggrund for den fælles formidling til brugeren. En sådan database – eller databrønd – er beskrevet i bilag 2. De lokale systemer kan næppe håndtere alle disse data, og udviklingen vil derfor tilsige et tæt samarbejde mellem bibliotekerne om en sådan fælles databrønd.

Udover samarbejdet om en databrønd er der behov for tekniske løsninger, der kan bringe brugerne i kontakt med materialerne. Det kan både være søgemaskiner, portaler og forskellige sociale teknologier. Det er afgørende, at de tekniske løsninger kan udnytte de fælles data, og at løsningerne kan spille sammen med de øvrige dele af bibliotekernes formidling. På den måde kan bibliotekerne eksempelvis levere tværgående formidling af digitale og fysiske bøger f.eks. gennem Litteratursiden. Kravene om et bedre samspil mellem bibliotekernes tjenester og ønsket om en mere sammenhængende formidling skærper behovet for en fælles infrastruktur (jf. bilag 2).

Bibliotekernes anvendelse af digitale licensbelagte materialer er reguleret af de aftaler, som bibliotekerne indgår med leverandørerne. Det indebærer, at forhandlerne af aftalerne skal være opmærksomme på de behov, som bibliotekerne har i formidlingen af materialerne. Hvis bibliotekerne eksempelvis ønsker adgang til metadata, skal dette indgå i aftalen. I forhold til brugeren vil det desuden være hensigtsmæssigt, hvis vilkårene for at anvende materialerne er nogenlunde ensartede. Disse hensyn medfører, at det vil være hensigtsmæssigt med en tæt kobling mellem de administrative enheder, der varetager henholdsvis indgåelse af kontrakter (f.eks. bibliotekernes licensgruppe) og formidling til brugeren (f.eks. Litteratursiden). Alternativt må man forsøge at gennemtvinge standardkrav i alle kontrakter med leverandører.

Med nogenlunde ensartede vilkår for anvendelsen af digitale materialer og adgang til at anvende metadata vil bibliotekerne have gode forudsætninger for at levere en mere sammenhængende formidling af digitale licensbelagte materialer. En sådan formidling vil imidlertid afdække endnu en problemstilling i forhold til disse materialer.

I relation til de digitale licensbelagte materialer bliver eventuelle forskelle mellem lokale bibliotekers indkøb meget tydelig. Der kan opstå en situation, hvor en brugers lokale bibliotek ikke har købt adgang til en e-bog, men hvor det tydeligt fremgår, at nabokommunens bibliotek giver adgang. Det kunne give anledning til at overveje en fælles basispakke af digitale materialer, som alle kommuner giver adgang til og formidler i fællesskab, således at alle biblioteker eksempelvis giver adgang til Bibliotekernes Netmusik.

Digitaliseret kulturarv

Et andet område, hvor folkebibliotekerne med fordel kan etablere et tæt samarbejde, er formidlingen af den digitaliserede kulturarv.

Formidlingen af den digitaliserede kulturarv indgår som et naturligt element i folkebibliotekernes arbejde. Kulturarven kan bidrage til at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet, og den digitaliserede kulturarv kan indgå som et integreret element i den biblioteksmodel, der er beskrevet ovenfor. Derudover bør kulturarven formidles til den enkelte brugers informationsmiljø, og her kan formidlingen kobles til andre af folkebibliotekernes tilbud.

Folkebibliotekerne skal kun i et vist omfang selv digitalisere kulturarv, men det vil være oplagt, at de indgår i et samarbejde om formidling af kulturarven både med de lokale og statslige kulturinstitutioner.

Kulturministeriet udarbejdede i april 2009 en rapport om formidling af kulturarven. Rapporten indeholder forslag til konkrete samlinger, der bør digitaliseres. Derudover beskriver rapporten en teknisk infrastruktur, hvor metadata om det digitaliserede materiale samles i en databrønd, og selve formidlingen overlades til mange forskellige aktører. Databrønden kan bl.a. danne udgangspunkt for at eksponere den danske kulturarv i den fælles europæiske portal Europeana. Databrønden kunne dog også danne baggrund for folkebibliotekernes formidling.

Digitalisering af kulturarven

Rapporten om digitalisering af kulturarven indeholder både en prioritering af, hvilke samlinger, der bør digitaliseres, eksempler på formidling af disse samlinger og en beskrivelse af den tekniske infrastruktur, der kan understøtte formidlingen af kulturarven.

Læs mere her: http://www.kum.dk/graphics/kum/downloads/Publikationer/Digitalisering%20af%20kulturarven/Digitalisering_af_Kulturarven_2009.pdf.

I forbindelse med arbejdet med digitalisering af kulturarven udarbejdede en række af de store statslige kulturinstitutioner forskellige eksempler på, hvordan kulturarven kan formidles.

DANSK KULTURARV - få guld mellem hænderne

TEMA SPOR

Vælg emne ved at klikke på navnet, du må gerne vælge flere...
 Karen Elisen (1885-1962)

Der skal være plads til både arbejde og fritid - sådan har det altid været. Vi har altid sat pris på at kunne holde fri, ligesom vi har sat pris på at have et arbejde. I 1800-tallet havde man ikke lige så meget fritid, som vi har i dag. Her kan du blandt andet læse erindringer og se hvordan kunsten portrætterede

TIMELINE INDGANG

GEO INDGANG

INDTÆLLER

Arbejde og fritid

1 2 3

FILTRER EFTER:

☒ SE ALT	☐ STATENS MUSEUM FOR KUNST
☐ STATENS ARKIVER	☐ STATSBIBLIOTEKET
☐ IFA DET DANSKE FILMINSTITUT	☐ DANMARKS RADIO
☐ DET KONGELIGE BIBLIOTEK	☐ NATIONALMUSEET
☐ FILM	☐ LYD
☐ BILLEDE	☐ TEKST

Eksempel på formidling via www.danskkulturarv.dk
 Det er både muligt for brugeren at vælge en tidsmæssig og en geografisk indgang til materialerne.

På hjemmesiden <http://www.danskkulturarv.dk/perspektiver.htm> gennemgås to eksempler på formidling i form af to perspektiver: en visuel indgang til industrikulturen og en undervisningscase. Begge perspektiver er eksempler på, at der er behov for en udvælgelse og en omfattende beskrivelse af materialerne for at skabe relevante koblinger mellem de enkelte materialer og levere en sammenhængende formidling. Her kunne folkebibliotekerne være en værdifuld partner.

DRs egen formidling af kulturarven med projektet Bonanza (www.dr.dk/bonanza) er et andet eksempel på formidling af kulturarven, hvor folkebibliotekerne formentlig ville kunne bidrage til formidlingen.

Bonanza-projektet indbyggede et efterspørgselselement, som kunne være relevant i forhold til folkebibliotekernes formidling af kulturarven. På projektets hjemmeside kunne brugerne således i en periode stemme om, hvilke samlinger, der skulle digitaliseres. Denne fremgangsmåde adresserer en stor udfordring i relation til formidling af kulturarven. De store statslige institutioner har meget store samlinger, og der er ikke midler til at digitalisere alle materialer. Der er derfor behov for en prioritering, og i nogle sammenhænge kunne prioriteringen baseres på andre institutioners efterspørgsel på bestemt materiale.

Et andet eksempel på et projekt, der arbejder med efterspørgselselementet, er det EU-støttede projekt Ebooks on Demand. Her digitaliserer europæiske nationalbiblioteker ældre litteratur på opfordring fra brugere. Projektet udmærker sig ved også at inddrage finansieringen, idet den første bruger betaler digitaliseringen (<http://books2ebooks.eu/media/flash/short/da/index.html>). Man kunne måske forestille sig lignende finansieringsmodeller, hvor folkebiblioteker bidrog til finansiering af digitaliseret kulturarv, der er særlig relevant i folkebibliotekernes formidling.

I formidlingen af digitaliseret kulturarv er der i mange sammenhænge et stærkt fokus på brugerinddragelse. Det sker både for at inddrage brugerne i formidlingen, men også for at spare ressourcer på at beskrive materialer såsom billeder, museumsgenstande, bøger mv. Brugeren kan også i mange sammenhænge bidrage med unikt lokalkendskab eller historisk viden. Et godt eksempel på brugerinddragelse i formidlingen af kulturarven kan ses på www.dr.dk/dengang. Her inviteres brugeren til at uploade egne billeder fra et bestemt geografisk område og en bestemt tidsperiode.

I tillæg til sådanne specifikke formidlingsprojekter bør den digitaliserede kulturarv gøres levende ved at blive formidlet sammen med andet digitalt materiale. Denne kobling af kulturarven til en bredere sammenhæng eller til et mere situationsbestemt informationsbehov hos brugeren kan også være en opgave for folkebibliotekerne. Det kunne også være en del af tilbuddet i Danskernes Digitale Bibliotek.

Organisering og infrastruktur

Formidlingen af licensbelagte digitale materialer og digitaliseret kulturarv udgør en udfordring for den eksisterende biblioteksinfrastruktur. Infrastrukturen er vigtig, fordi den sætter rammerne for, hvilke ydelser bibliotekerne kan tilbyde brugerne på internettet. Hvis folkebibliotekerne eksempelvis ønsker at kunne præsentere brugeren for forslag til yderligere læsning på samme måde som internetboghandlen Amazon, forudsætter dette en integration af en række underliggende systemer samt udvikling af mere avanceret funktionalitet. Et andet eksempel kunne være ønsket om at tilbyde brugeren mulighed for med én søgning at kunne søge efter både musik, film og litteratur fra pc'en eller mobiltelefonen.

Bibliotekernes ambitioner om sammenhængende services og gennemslagskraft på nettet er udmøntet i et tæt samarbejde om en række konkrete digitale tilbud og i en organisatorisk ramme, der bl.a. omfatter en koordinationsgruppe for folkebibliotekernes netbiblioteker. På det digitale område har folkebibliotekerne imidlertid en særlig udfordring i kraft af bibliotekernes meget decentrale organisering. Der er 97 kommunale biblioteksenheder, som hver har deres eget bibliotekssystem, egen hjemmeside og egne supplerende digitale tilbud i form af blogs, wikis mv. (se bilag 2).

Denne struktur udgør en udfordring i forhold til ambitionen om at skabe sammenhængende tilbud med stor gennemslagskraft på nettet. Strukturen udfordrer også konkret bibliotekernes muligheder for digital formidling, fordi ikke alle biblioteker vil være i stand til at honorere brugerens forventninger til stadig mere avanceret funktionalitet på stadig flere platforme.

Anbefalinger

Danskernes Digitale Bibliotek

Udvalget anbefaler etableringen af Danskernes Digitale Bibliotek (DDB) som en fælles digital formidling til danskerne. Dermed vil biblioteket ud over fysiske materialer kunne tilbyde digitale medier som film, spil, musik og litteratur.

Desuden vil brugeren få adgang til nye oplevelser, en digitaliseret kulturarv og netværk med andre brugere via sociale medier. DDB vil både fremstå som en fælles indgang til bibliotekerne på internettet og bidrage til, at borgeren møder biblioteket andre steder på internettet, hvor dette er relevant.

Forudsætningen for at kunne imødekomme brugerens ønsker om flere materialer er, at der etableres en bedre formidling af de digitale materialer, således at disse bliver mere synlige for brugerne. Det er en udfordring for bibliotekerne at skabe en sammenhængende formidling af både fysiske og digitale materialer.

På kort sigt er det afgørende for bibliotekerne at styrke brugerens adgang til materialerne, herunder også adgangen til forskningsbibliotekernes samlinger.

Der kan i tilknytning til DDB etableres et samarbejde mellem de lokale biblioteker med henblik på at koordinere udviklingen af infrastrukturen, at fremme udbredelsen af fælles løsninger og eventuelt at varetage bestillerrollen i forhold til driftsløsninger, der leveres af eksterne leverandører.

Målet er i første fase at udvikle fælles formidling, som man har gjort med børneportalen, Palles Gavebod. DDB lanceres snarest muligt med en plan for integration af digitale medier som film, spil, musik, litteratur og digitaliseret kulturarv i de følgende år. Det er udvalgets opfattelse, at realiseringen af DDB er den mest hensigtsmæssige måde at udvikle netadgangen til bibliotekernes ressourcer på. Det skal dog anføres, at eksponering af ressourcerne på internettet formodentlig vil føre til øget benyttelse. Da der i høj grad vil være tale om benyttelse af rettighedsbelagte digitale materialer, skabes der et latent udgiftspres på kommunerne.

Der er behov for at klarlægge kravene til den fremtidige digitale infrastruktur på biblioteksområdet, som DDB skal være en del af. Der skal udarbejdes forslag til en nærmere udformning af DDB, herunder scenarier for forskellige ambitionsniveauer.

De økonomiske omkostninger med hensyn til etablering, drift og afledte konsekvenser skal analyseres, og der skal opstilles modeller for den organisatoriske forankring af DDB.

Folkebibliotekernes ledere bør i løbet af 2010 tage initiativ til en konsolidering af bibliotekernes licenskøb, som i dag foregår både gennem en licensgruppe og gennem ad hoc-konsortier. Afhængigt af den politiske vilje til at digitalisere kulturarven bør Styrelsen for Bibliotek og Medier støtte folkebibliotekernes formidling af den digitaliserede kulturarv.

Mange borgeres adgang til mere specialiseret faglitteratur eller decideret forskningslitteratur er afhængig af folkebibliotekernes samarbejde med forsknings- og uddannelsesbibliotekerne. Folkebibliotekerne bør tage initiativ til at udvikle mulighederne for digital dokumentlevering og så vidt muligt etablere søgeadgang til forskningsbibliotekernes betalingsbelagte digitale ressourcer.

Folkebibliotekerne bør desuden støtte forskningsbibliotekernes bestræbelser på at fremme den frie adgang til offentlig finansieret forskning og arbejde på at gøre det indhold, som folkebibliotekerne og deres brugere selv producerer, offentligt og vederlagsfrit tilgængeligt, f.eks. gennem anvendelse af creative commons-licenser.

Udvalget anbefaler:

- At DDB hurtigst muligt etableres som en fælles organisation for alle nationale biblioteksservices med udgangspunkt i et tæt samarbejde om fælles data, fælles arkitektur og koordineret formidling
- At de relevante interessenter aftaler de organisatoriske rammer for DDB
- At folkebibliotekerne skaber en endnu tættere koordinering af indkøbet af digitale materialer
- At formidling af digitaliseret kulturarv etableres som indsatsområde
- At folkebibliotekerne udvider lånesamarbejdet med forskningsbibliotekerne til også at omfatte digitale materialer, hvor dette er muligt
- At folkebibliotekerne styrker den frie adgang til information ved at understøtte creative commons og open access.

5. Partnerskaber

Folkebibliotekerne i Danmark har en lang tradition for at samarbejde med mange forskellige partnere i lokalsamfundet. I denne sammenhæng vil fokus være på nye og mere forpligtende partnerskaber.

Baggrund og problemstilling

Borgeren har ønske om og behov for en nem adgang til viden og oplevelse. Det indebærer en sammenhængende adgang til offentlige ydelser, hvor tidligere skarpe institutionsskel i nogen grad ophæves.

Visionen i Globaliseringsrådets rapport fra 2006¹⁶ om at Danmark skal være et land, hvor alle har de bedste forudsætninger for at udfolde deres evner og skabe fremgang for sig selv og andre, stiller krav til det offentlige Danmark om hele tiden at udvikle sig og skabe de bedste rammer for borgerne.

I globaliseringsstrategien indgår dannelse af partnerskaber som et væsentligt element i skabelse af vækst og fornyelse i hele landet. Strategien følges op af Kulturministerens strategi *Kultur for alle* fra 2009¹⁷, hvor det understreges, at der er behov for nye samarbejder og netværk på tværs af faggrænser, kunstformer og geografiske grænser. Dette gøres for at sikre størst mulig åbenhed og tilgængelighed for borgerne.

For folkebibliotekerne gælder det derfor også, at brugernes ønsker og behov i forhold til folkebibliotekets tilbud kun vil kunne opfyldes, hvis bibliotekerne indgår i forskellige former for partnerskaber, der kan udfordre bibliotekets selvforståelse og danne baggrund for innovation og kompetenceudvikling. Grundlæggende handler folkebibliotekets rolle i videnssamfundet om at skabe rum for oplevelser, læring, social, kulturel og personlig udvikling og rammer for møder på tværs af alder, køn, religion og etnicitet. Nye partnerskaber kan være med til at løfte disse opgaver og styrke både bibliotek og samarbejdspartnere. Der er således et stort potentiale forbundet med partnerskaber.

Potentialer i partnerskaber

Den nye og stærke interesse for formaliserede samarbejder i form af egentlige partnerskaber udspringer af bibliotekets fokus på at skabe nye og spændende bibliotekstilbud. Men interessen skal også ses i sammenhæng med andre forhold, der er centreret om bibliotekets aktuelle situation. Fire af dem skal fremhæves her:

- For det første er folkebibliotekerne attraktive partnere, fordi de kan skaffe adgang til information og viden, og fordi de er professionelle formidlere. Biblioteket har en lang tradition for åbenhed, og institutionen er således ofte relationsskabende i lokalsamfundet. Derudover er der bibliotekets faciliteter: Som den største kulturinstitution i de fleste kommuner har mange steder gode, centralt beliggende lokalefaciliteter med lange åbningstider. Særligt attraktiv er også adgangen til den brede brugerreds.
- For det andet spiller det en væsentlig rolle for den aktuelle interesse for partnerskaber, at disse kan være med til at tilføre folkebibliotekerne flere ressourcer og nye kompetencer. Folkebibliotekerne står overfor at skulle løse stadig flere opgaver, uden at hverken indholdet i eller omfanget af disse står klart, eller at midlerne til at løse dem forøges. Betydningen af at skabe meningsfuldhed og dermed motivation for bibliotekets personale, når biblioteket får en central rolle i løsningen af samfundsopgaver, spiller ligeledes ind.

¹⁶ Regeringen (2006). *Fremgang, fornyelse og tryghed: Strategi for Danmark i den globale økonomi*.

¹⁷ Kulturministeriet (2009). *Kultur for alle: Kultur i hele landet*.

- For det tredje er partnerskaber med til at styrke og øge folkebibliotekernes lokale, nationale og internationale netværk. Deltagelsen i netværk er en forudsætning for – og et middel til – innovation i det postindustrielle samfund.
- For det fjerde medfører den teknologiske udvikling, at folkebibliotekets betydning ikke længere er bundet til bibliotekets materialer. Tilgængeligheden er i dag en ganske anden end tidligere, og folkebibliotekets legitimitet bliver derfor i højere grad afhængig af, hvad det ellers kan bidrage med, og hvilke relationer det har til brugerne og det omgivende (lokal)samfund. Partnerskaber er i denne forbindelse en måde, hvorpå relationerne til både brugere og lokalsamfund kan styrkes. Der er her grund til at være opmærksom på, at det nye fokus på en relationel formidlingsform kræver nye kompetencer (se afsnittet om professionel udvikling).

Partnerskaber betragtes i denne rapport som konkrete tiltag på baggrund af et samarbejde, hvor begge/alle parter bringer ressourcer ind i samarbejdet, og hvor der formuleres fælles spilleregler. Der er tale om 'win-win'-situationer til gensidig berigelse for samarbejdspartnere og til glæde for bibliotekets brugere. Samarbejder af mindre forpligtende karakter er naturligvis fortsat givende, men omtales ikke i denne sammenhæng.

Status

Folkebibliotekerne i Danmark har en lang tradition for at samarbejde med mange forskellige partnere i lokalsamfundet. Tidligere har der først og fremmest været tale om samarbejdspartnere, hvis virke har været tæt beslægtet med folkebiblioteket – det gælder f.eks. oplysningsforbund, uddannelsesinstitutioner og andre lokale kulturtilbud. Inden for de senere år er dette billede begyndt at ændre sig. I dag bliver fokus i stadig højere grad rettet mod nye og mere utraditionelle partnere, herunder ikke mindst det private erhvervsliv og civilsamfundet. Hertil kommer at ikke blot lokale og nationale partnere, men også partnere uden for landets grænser, er blevet relevante for folkebibliotekerne. Endelig er der en markant bevægelse fra mere uformelle samarbejder til deciderede partnerskaber, hvor alle parter bidrager med ressourcer, og hvor alle parter beriges af resultatet.

Partnerskaber kan indgås på forskellige niveauer og være af forskellig varighed.

Lokalt forankrede partnerskaber har først og fremmest til hensigt at styrke bibliotekets relationer til lokalsamfundet eller at udvikle nye tilbud ud fra lokale behov f.eks. rettet mod bestemte grupper i befolkningen. I Århus har det f.eks. været en bevidst strategi at gå ind i netværk for på længere sigt at danne partnerskab om konkrete ting. En anden strategisk innovationstænkning gennemføres i Aalborg, hvor man har en politik om ikke at sætte gang i udviklingsprojekter uden at der er mindst én ekstern partner.

Andre lokale partnerskaber kan være centreret om et spydspidsprojekt, hvor formålet er at sætte nye standarder for biblioteksudviklingen. De kan typisk være et projekt, der gennemføres med statsligt tilskud fra Udviklingspuljen for folke- og skolebiblioteker i samarbejde mellem et eller flere biblioteker og med en eller flere 'eksterne' partnere. Det kan være andre institutioner, borgergrupper og/eller forskere, der følger projektet.

Endelig kan der være tale om fastholdelsesprojekter, som er partnerskaber, der skal sikre, at der fortsat er lokal service – og herunder bibliotekstilbud – i mindre lokalområder. Det vil typisk være partnerskaber mellem folke- og skolebibliotek eller mellem bibliotek og borgerservice. I begge tilfælde vil det være partnerskaber, hvor de to funktioner efterhånden bliver en integreret del af det enkelte folkebiblioteks hverdag.

Nationale partnerskaber kan f.eks. bestå i et samarbejde på nationalt plan om at udvikle services, som det enkelte bibliotek kan tilbyde lokalt. Eksempler herpå er i de seneste år bl.a. set med DR og med IT- og Telestyrelsen.

Internationale partnerskaber vil ofte i højere grad have netværkskarakter til gensidig inspiration og videndeling.

Hvad kan bibliotekerne tilbyde?

Folkebibliotekerne har meget at byde på i et partnerskab. Først og fremmest selve kernen i bibliotekets virksomhed: adgang til viden og indsigt og professionelle formidlere af viden og kultur. Qua sit formål om at være til rådighed for alle, har biblioteket en lang tradition for åbenhed, og institutionen er således ofte relationsskabende i lokalsamfundet. Der er folkebiblioteker i alle kommuner, og bibliotekerne er den danske kultur- og videninstitution, hvor der kommer flest borgere. Når der er brug for at nå ud til mange borgere med inspiration og viden, er bibliotekerne derfor oplagte partnere.

Det kan konstateres, at biblioteket i takt med internettets udbredelse er gået fra at være en autoritet på informationsområdet til at være en efterspurgt sparringspartner. En vellykket udvikling, som ønsket i den danske globaliseringsstrategi, kræver en veluddannet befolkning og en befolkning, der mestrer den ny informationsteknologi. Bibliotekerne har generelt været hurtige til at tage teknologien til sig og har med systematisk træning i borgerlæring på området opnået en nøgleposition som partnere for såvel offentlige som private parter.

Udviklingen de seneste år har bekræftet dette. Bibliotekerne er tæt på at blive oversvømmet af ønsker om partnerskaber på forskellige niveauer. Det gælder kommunernes ønske om, at bibliotekerne bidrager til løsning af borgerserviceopgaver. Det gælder en række ønsker fra IT- og Telestyrelsen om, at bibliotekerne indgår i kampagner for at fremme it-udviklingen: Netsikker nu, E-dag 1-3 m.m. Det gælder også større programmer for borgerlæring i forbindelse med borger.dk og Lær mere om IT, der giver grundlæggende it-færdigheder. Endelig har DR en række initiativer, hvor bibliotekerne inviteres som partnere, herunder bl.a. Ramasjang Live, Danskernes Akademi, Danmark dengang m.fl.

Grænser for partnerskaber

Der vil altid være grænser for, om biblioteket kan tillade sig at indgå i et konkret partnerskab. Som tidligere anført skal der grundlæggende være tale om en 'win-win'-situation til gensidig berigelse og til glæde for brugerne. Er dette ikke tilfældet, bør et eventuelt partnerskab genovervejes nøje. Herudover er biblioteket som offentlig institution underlagt en særlig styring, der i sagens natur sætter nogle særlige rammer for bibliotekets deltagelse i et konkret partnerskab.

Eksempler på nye partnerskaber

Her fremhæves enkelte eksempler på allerede eksisterende eller gryende partnerskaber med stort potentiale for udviklingen og stadfæstelsen af folkebibliotekernes rolle som attraktiv samarbejdspartner i Danmark.

Partnerskab med civilsamfundet

Projektet KarriereBiblioteket er et eksempel på partnerskab med civilsamfundet med frivillighed og engagement som drivkraft. Karrierebiblioteket trækker på lokale privatpersoner, der i kraft af deres profession og virke har lyst og tid til at agere 'udlåsmateriale', samtale- og sparringspartner for unge og uddannelsessøgende, der er i gang med at afsøge fremtidige jobmuligheder og egne potentialer. Det er så at sige muligt at låne en profession, og biblioteket danner et korps af frivillige fra lokalområdet. Et lignende eksempel er Lån en fordom, hvor en indvandrer, en slagter eller sågar en bibliotekar kan afmystificeres over en kop kaffe. I disse sammenhænge fungerer biblioteket som rum, facilitator, brobygger og dynamo for lokale uformelle lærings- og kulturaktiviteter. Formen kan være events eller fortløbende tilbud. Biblioteket kan tilbyde de frivillige et meningsfyldt socialt engagement, en stor kontaktflade og en tilknytning til lokalområdet.

KarriereBiblioteket er startet af Nørrebro Bibliotek og er fra efteråret 2009 et samarbejdsprojekt mellem Nørrebro Bibliotek & Medborgercenter, Solvang Bibliotek og Dansk Flygtningehjælp. KarriereBiblioteket er et menneskebibliotek, hvor alle unge mellem 14-25 år kan 'låne' et menneske for at høre mere om job, uddannelse og karriere. Læs mere på www.karrierebiblioteket.dk.

Public service-samarbejde

Ramasjang Live, en daglig tv udsendelse fra studiet i børnebiblioteket på Aalborg Hovedbibliotek, er et samarbejde med DR, som startede i efteråret 2009. Samarbejdet har et stort potentiale, fordi tv-udsendelsen skaber en cross-over effekt, hvor interessen for et emne fortsætter efter udsendelsen og f.eks. udfolder sig i de lokale fysiske biblioteker, på DRs hjemmeside og på bibliotekernes fælles formidlingsplatform for børn, Palles Gavebod. Dermed kan effekten af og interessen for udsendelsen blive meget større, og bibliotekernes mange muligheder og tilbud kan blive eksponeret på en måde, der kan revitalisere virksomheden. Omvendt kan biblioteket tilbyde DR den tætte kontakt og forståelse for børneuniverset, nutidige rammer med et væld af arrangementer og medier samt at være koordinatore for alle folkebibliotekerne i Danmark – det vil sige et nationalt netværk.

Der er også potentiale i denne slags partnerskaber med lokale tv-stationer, hvor det redaktionelle indhold i endnu højere grad kan tilpasses det lokalt aktuelle, ikke kun for børn og unge, men også for andre generationer.

I øjenhøjde med Danmarks børn - Ramasjang Live

Projektet I øjenhøjde med Danmarks børn skal skabe sammenhæng mellem de fysiske børnebiblioteker i hele landet og DRs daglige udsendelse Ramasjang Live fra Hovedbørnebiblioteket i Aalborg. Målgruppen er børn mellem 7 og 10 år.

Aalborg Bibliotekerne står for at koordinere den nationale indsats, som skal sikre, at alle børnebiblioteker i landet lægger deres aktiviteter og arrangementer op ad fælles temaer, udvalgt af redaktionen bag børnebibliotekernes nye hjemmeside pallesgavebod.dk og DR i fællesskab.

I begyndelsen af februar 2010 var der cirka 300 Ramasjang-interessererede biblioteker over hele landet, som knyttede an til tv-programmet ved at lave konkurrencer, udstillinger m.m.

130 biblioteker deltog i en landsdækkende pakkeleg op til jul, og i begyndelsen af 2010 meldte 230 biblioteker sig til at være med på det store agenttema, der også folder sig ud på pallesgavebod.dk.

Denne model inspirerer til et lignende samarbejde med DR i voksenregi mellem bibliotekerne og Danskernes Akademi. Danskernes Akademi er en ny udsendelsesrække om ny og gammel viden, hvor det er danske universiteters lærere og forskere, der leverer indholdet. I 2010 bringes programmerne fire gange ugentligt på DR2 i to 15-ugers blokke forår og efterår. Der er et klart perspektiv i at arbejde systematisk med, at biblioteket er det sted, hvor den interesserede og inspirerede seer kan fortsætte med at finde mere viden. Foreløbig er der lagt et link til Biblioteksvagten på DRs hjemmeside, og der er indgået aftale om et udviklings samarbejde med DR.

Partnerskab med markedet

LIMBOLAND er en ny film, der produceres af Zentropa Film som et integrations-, uddannelses- og kulturprojekt. I den forbindelse har Zentropa Film indgået partnerskab med biblioteker/medborgercentre i Århus, Odense og København om formidling af filmen. Det er et andet eksempel på et partnerskab med mediebranchen og samtidig et eksempel på et lovende og visionært partnerskab med

det private erhvervsliv. Aftalen er, at Zentropa udvikler og afvikler en karavane gennem hele landet, hvor LIMBOLAND kommer ud med et arrangement til ca. 20 biblioteker med film, filmfolk, teknik samt oplæg til dialog og debat på bibliotekerne. Biblioteket kan tilbyde Zentropa den koordinerende funktion samt den gode kontakt til indvandrergrupper i de ghettificerede områder i Danmark. På den baggrund kan biblioteket skabe kontaktflader til relevante enkeltpersoner og på den måde bidrage til at udvikle et katalog over relevante lokale aktører.

Ballerup Bibliotekerne og Multidata

Ballerup Bibliotekerne har i de seneste par år arbejdet samarbejdet med Multidata, som er en af de største udbydere af produkter inden for løn- og personaleadministration.

Ballerup Bibliotekerne tilbyder et undervisningsforløb for Multidatas medarbejdere i anvendelse af sociale teknologier. Multidatas HR-afdeling har til gengæld givet undervisning i personaleudvikling, f.eks. har der været undervisning af bibliotekets ledere i stresshåndtering. Samarbejdet vil fremover have karakter af bredere videndeling om strukturering af information inden for afgrænsede målgrupper.

Partnerskabet er samtidig en realisering af en kommunal strategi for øget samarbejde mellem erhvervskommune og borgerkommune.

Partnerskab med det offentlige

Uddannelsesinstitutioner i lokalområdet og regionen er nærliggende samarbejdspartnere for folkebibliotekerne. Det gælder skolebiblioteker, men også ungdomsuddannelser, professionshøjskoler og universiteter.

REBUS er et godt eksempel på et samarbejde mellem folke- og skolebiblioteker. Det er en fælles videreuddannelse for folke- og skolebibliotekarere i Fredericia. Uddannelsen sigter mod at styrke begge typer af bibliotekarers formidling bl.a. ved at sætte fokus på nye formidlerroller. Forløbet er udviklet og tilrettelagt i et partnerskab mellem Syddansk Universitet, Danmarks Biblioteksskole og Fredericia Bibliotek. 46 skole- og folkebibliotekarere har gennemført den seks uger lange fuldstidsuddannelse og har sammen bygget et fundament for udvikling af nye praksisfællesskaber inden for temaer som læselyst, børn og computerspil samt biblioteks- og informationskompetence. Projektet udmærker sig ved at sætte forskellige fagligheder sammen og med aktuelt input fra forskningsverdenen arbejde frem mod et fælles, konkret mål: Bedre og mere tidssvarende biblioteksbetjening af børn.

Ordrup Multihal og Bibliotek og Ordrup Gymnasium

Ved Ordrup Multihal og Bibliotek, hvor bibliotek og idrætshal er bygget sammen, har biblioteket foruden fællesskabet med idrætshallen indgået partnerskab med Ordrup Gymnasium om fælles bibliotek, fælles brug af undervisningslokaler m.m. Fællesskabet udnyttes også i forbindelse med foredrag af fælles interesse.

Kombinationen af placeringen sammen med idrætshallen og det aktive samarbejde med gymnasiet har givet biblioteket mange nye lånere og en udlånsstigning fra 2007 til 2009 på 44 %.

En form for partnerskab med en offentlig aktør kan også være samarbejde med forskningssektoren. Her skal fremhæves et spirende samarbejde mellem Aalborg Universitet (AAU), Aalborg Bibliotekerne og yderligere et par folkebiblioteker i regionen. AAU har fået projektmidler fra Vækstforum Nordjylland til vidensspredning mellem erhvervslivet og universitetet og skal igangsætte aktiviteter, der synliggør AAU som regionens største videninstitution over for små og mellemstore erhvervsvirksomheder. Universitetet vil også gerne nå ud til den nordjyske befolkning – gennem folkebibliotekerne.

Fælles aktiviteter kan f.eks. være fysiske rum på biblioteket, hvor AAU præsenterer forskningsresultater, temaarrangementer med forskere og professorer, videotransmitterede forelæsninger, kemi-shows, klimaudstillinger o.lign. Folkebiblioteket får en ressourcestærk samarbejdspartner og kan blive en synlig medspiller i den regionale erhvervsudvikling – og måske kan det medføre en 'ny' politisk goodwill. Folkebiblioteket kan tilbyde AAU kontakten til borgerne og formidlingskompetencer.

Et andet eksempel på partnerskab med en forskningsinstitution er et mangeårigt samarbejde mellem Hovedbiblioteket i Århus og IT-byen på Katrinebjerg ved Århus Universitet, Journalisthøjskolen og Arkitektskolen. Samarbejdet har haft karakter af et strategisk udviklingsarbejde med henblik på at skabe bro mellem bibliotekets fysiske og virtuelle rum.

Partnerskaber i hybride kulturarenaer

Der ses i disse år en markant tendens til en samling af videntcentre, kulturinstitutioner og oplevelsescentre i byernes nye kulturarenaer. I nogle tilfælde bygges nyt og i andre udnyttes eksisterende bygningers kulturelle patina som en kulisse for mere nutidige kulturudtryk, som det f.eks. ses i Nordkraft - Aalborgs nye multifunktionelle kulturcenter. Oftest foregår fusionen mellem beslægtede kultur- og videninstitutioner, mens der i nogle tilfælde indgår mere forskelligartede aktiviteter som kultur og sport, som det f.eks. ses i Korsgadehallen på Nørrebro. Formålet med oprettelse af hybride kulturarenaer kan være økonomiske besparelser, men mere generelt er formålet at skabe synergi gennem partnerskaberne og at nå et bredere udsnit af befolkningen ved at tilbyde aktiviteter, der henvender sig til forskellige segmenter under samme tag. Samtidig kan byer og bydele få markante kulturbygninger i den globale og nationale konkurrence om at være synlige og tiltrækkende.

Et vellykket eksempel på udviklingen af en fælles platform er Community Center Gellerup, der er en nydannet organisation mellem Gellerup Bibliotek, Sundhedshuset, Folkeinformation og Jobhjørnet. Her er et bibliotek i samarbejde med andre lokale institutioner og i tæt samarbejde med lokale borgere og frivillige gået foran i udviklingen af et lokalt viden- og ressourcecenter. I samme hus kombineres bibliotek med rådgivningsopgaver, sundhedsarbejde, støtte til jobsøgning og frivilliges arbejde i forhold til lektiehjælp, undervisning og oplæsning for børn. Det er således en helhedsindsats, der med udgangspunkt i brugernes behov arbejder på at nedbryde institutionelle barrierer.

Andre eksempler på nye, fælles platforme for biblioteker og andre samarbejdspartnere:

- Bibliotek, Medborgerhus & Læringscenter - Kvartershuset i Jemtelandsgade på Amager
- Bibliotek, Sport & Læring – Ordrup Bibliotek og Ordrup Hallen
- Bibliotek og borgerservice - Forum Struer.

Modeller og praktiske råd

Som det er fremgået ovenfor, kan der være mange forskellige konkrete modeller for partnerskaber. I rapporten *Nye stemmer, nye scener* peger Rasmus Grøn, på baggrund af en evaluering af samarbejdsprojektet Læseheste og hundehoveder fra 2008, på nedenstående seks forskellige måder at deltage i partnerskaber på:

- Hånd-i-hånd-modellen. I denne model er samarbejdspartnere involveret i hele projektforløbet, og de har løbende indflydelse på projektet
- Udvekslingsmodellen. Her er der tale om målrettet udveksling af ressourcer, hvor parterne hver især kan tilbyde noget, den anden mangler
- Den opsøgende model. Partnerskabet drejer sig her om at inddrage yderligere partnere
- Ad hoc-modellen. I denne model er partnerens rolle f.eks. at tilvejebringe viden på et bestemt område
- Medarrangørmodellen. Her handler det om indgåelse af 'joint venture' i forbindelse med et konkret arrangement
- Værtskabsmodellen. Her drejer det sig om at stille rammer til rådighed for samarbejdspartners aktiviteter.

Uanset hvilken model, der danner udgangspunkt for det konkrete partnerskab, er det vigtigt at være opmærksom på, at

- partnerskabet skal have nytteværdi for alle deltagere
- partnerskabet skal organiseres effektivt og proaktivt for at styrke deltagernes commitment
- partnerskabets deltagere skal have afstemt deres forventninger.

Anbefalinger

Partnerskaber

Udvalget anbefaler, at biblioteket arbejder systematisk med at etablere forpligtende partnerskaber til at skabe en mangfoldighed af tilbud på tværs af den offentlige sektor, erhvervslivet og civilsamfundet.

Dette skifte indebærer både en anden prioritering og en ændret organisering af arbejdet i biblioteket. Det er lige præcis her, det er muligt at ændre det samlings- og produktorienterede bibliotek til en innovativ og fællesskabsbyggende kraft, der bruger viden- og kulturressourcer som byggemateriale.

Partnerskaber er et centralt indsatsområde for det enkelte folkebibliotek. De kan bl.a. bidrage til, at biblioteket bliver mere tilgængeligt ved at borgerne møder biblioteket i nye sammenhænge. Det er særligt oplagt for bibliotekerne at drage nytte af netværkseffekter på det digitale område ved at indgå partnerskaber med andre kulturinstitutioner.

Partnerskaber kan generelt skabe grundlag for mere velfungerende og sammenhængende offentlige ydelser med udgangspunkt i borgerens behov. Derudover kan partnerskaber udvikle og udfordre biblioteket og dermed danne udgangspunkt for innovation og nye tilbud.

Folkebibliotekerne er attraktive partnere, fordi biblioteket har en lang tradition for åbenhed og fungerer som omdrejningspunkt for mange aktiviteter i lokalsamfundet. Desuden har biblioteket – som den største kulturinstitution i de fleste kommuner – mange steder gode, centralt beliggende lokalfaciliteter med lange åbningstider. Særligt attraktiv er også adgangen til bibliotekets brede brugerkreds.

Endelig varetager biblioteket en række særlige kommunale opgaver, bl.a. i form af borgerservice, og har dermed også mulighed for at udvikle sin rolle som et af bindeleddene mellem den kommunale forvaltning og det øvrige lokalsamfund.

Partnerskaberne giver mulighed for at nytænke biblioteksbetjeningen både i det fysiske rum og på internettet. I forhold til den nye model for biblioteksbetjening giver partnerskaber nye perspektiver for at udfolde modellens forskellige aspekter og f.eks. styrke det performative aspekt via samarbejde med andre kunst- og kulturinstitutioner, som det især er set på børneområdet.

Udvalget anbefaler:

- At bibliotekerne tilbyder sig og indgår i partnerskaber med henblik på at styrke og udvikle biblioteket og dets tilbud til borgerne, herunder relationen mellem biblioteket, borgerne og det omgivende samfund
- At bibliotekerne tænker i partnerskaber på tværs af den offentlige sektor, den private sektor og civilsamfundet
- At bibliotekerne indgår i partnerskaber, der afsøger og udnytter nye digitale platforme i formidlingsammenhænge
- At Styrelsen for Bibliotek og Medier og Kulturministeriet i fællesskab arbejder langsigtet på at styrke bibliotekernes motivation og evne til at indgå i partnerskaber.

6. Professionel udvikling

På baggrund af de udviklingstiltag, der anbefales i rapporten, er der behov for at forstærke fokus på kompetence- og organisationsudviklingen i bibliotekerne og sætte ind med udvalgte kompetenceløft hos bibliotekernes personale og ledelse.

Baggrund og problemstilling

Bibliotekerne skal agere i en verden og nogle organisatoriske rammer, der ændrer sig hurtigt og uforudsigeligt. Samtidig gennemvæver informationsteknologien al kommunikation og alle aktiviteter. Som udgangspunkt skal der være tilbud til alle borgere, og bibliotekets ansatte skal skabe mulighed for oplevelse og læring, hvor brugerne er – også uden for bibliotekets mure.

For at forstå folkebibliotekernes udvikling er det nødvendigt at kende til den ændring, der er sket i det fremherskende dannelsesbegreb. Dannelse handlede tidligere om at eliminere eller reducere forskellen mellem det enkelte individs kompetencer og et fælles billede af 'det dannede menneske'. I dag drejer det sig snarere om at facilitere den enkelte brugers vej gennem en mangfoldighed af kulturelle tilbud og informationer på internettet (jf. oversigten over litteraturformidlingens udvikling).

Folkebibliotekerne spiller som borgernes videnhus en afgørende rolle i forhold til livslang læring. Det sker i traditionel forstand ved at gøre viden og kultur tilgængelig for befolkningen ved at stille materialer til rådighed. Men i dag består rollen også i at arbejde med mange former for lærings- og inspirationsaktiviteter. Bibliotekerne supplerer det formelle uddannelsessystem og folkeoplysningen med de uformelle læringstilbud. Optimalt sker det i tæt samarbejde med andre aktører, der bidrager til livslang læring: uddannelsesinstitutioner, folkeoplysningsforbund m.fl.

Bibliotekerne skal desuden i dag også indgå i en række tværinstitutionelle partnerskaber og netværksdannelser. Formidleren forventes i sin dialog med borgeren at have et personligt engagement og at kunne begejstre.

Moderne velfærdsinstitutioner er kendetegnet ved stor kompleksitet og decentralisering, som har betydning for styrings- og ledelsesvilkår. Både formelle ledere og medarbejdere er i en moderne organisation styrende og styrede – afhængigt af situationen.

Bibliotekets behov for kompetencer

Hvilke kompetencekrav stiller denne udvikling til bibliotekernes medarbejdere og ledelse? Med andre ord, hvad er det, bibliotekets medarbejdere grundlæggende skal forstå omkring vilkårene for deres opgaver og roller og udfordringerne i forhold til forandring og udvikling af opgaverne - især den digitale udvikling? Hvad skal man kunne for at støtte den enkelte borger og måske samtidig udfordre den enkelte i sin forståelse af egne behov?

Det er afgørende at sikre, at fremtidige medarbejdere i velfærdsinstitutionerne har kompetence til at være selv- og medledende, herunder at kunne arbejde med projektledelse, teamledelse, tovholderfunktioner, koordinering på tværs af fagligheder, innovationsdannelse mv.

Bibliotekernes medarbejdere skal således kunne understøtte brugernes digitale og reflektive kompetencer, og de skal kunne argumentere for et bibliotek, der er i stadig forandring og som rummer både lærings- og inspirationsaktiviteter. Endvidere skal medarbejderne have kompetence til at forstå, analysere, reflektere og agere hensigtsmæssigt i en organisatorisk og ledelsesmæssig kontekst, der både er præget af hierarkisk ledelse og netværksledelse.

Metakompetencer

Fordi bibliotekerne agerer i en verden med konstante forandringer er det en forudsætning, at medarbejderne er i besiddelse af en række overordnede kompetencer, også kaldet metakompetencer. Metakompetencer forstås som de kompetencer, der er en forudsætning for, at de (biblioteks-)faglige kernekompetencer kan udfolde sig og lykkes i samspillet med omverdenen. Udvalget anser derfor metakompetencer for et helt nødvendigt supplement til biblioteksmedarbejdernes faglige kompetencer og har valgt at pege på tre særligt vigtige områder:

- **Lærings- og forandringskompetencer**

Handler dels om kompetence til at tilegne sig viden og omforme den til værdiskabende handling, dels om hvordan samfundets institutioner må forstå at genopfinde og videreudvikle sig selv. Lærings- og forandringskompetencer handler om kompetencen til at kompetenceudvikle.

- **Relationskompetencer**

Handler om den enkeltes og organisationens kompetence til at håndtere mange forskellige perspektiver og forståelser af biblioteksopgaverne: Internt medarbejdere indbyrdes og ledelse og medarbejdere imellem og eksternt i relation til brugere, borgere – herunder frivillige - andre forvaltninger og organisationer samt politikere.

- **Dialog- og meningskompetencer**

Handler om kompetence til at imødekomme omverdenens krav om at se og skabe mening mellem en mangfoldighed af værdier og forståelser.

Udvalgte medarbejderkompetencer

Udvalget har valgt at pege på konkrete forslag til kompetenceudvikling på områder, som vil være meningsfulde inden for en kortere, overskuelig årrække, og som har afsæt i de umiddelbare behov, vi oplever i dag.

Folkebibliotekerne har behov for at højne og samtidig sikre en større bredde i medarbejdernes uddannelsesbaggrund. Kompetencebehovet i folkebibliotekerne præges i stigende grad af en øget bredde i medarbejdernes uddannelsesbaggrund i lighed med resten af den kommunale sektor. Parallelt har det danske uddannelsessystem ændret sig fra en høj grad af mellemlange uddannelser til lange videregående uddannelser. Dermed bliver kompetencebehovet ved nyansættelser imødekommet ved medarbejdernes uddannelsesniveau og specialisering. Samtidig er der fokus på behovet for kompetencegivende efter- og videreuddannelse hos det eksisterende personale, der primært har en mellemlang eller administrativ uddannelse.

Faggrænserne mellem de ansatte er udviskede, og der er behov for mange af de samme kompetencer hos medarbejderne, eksempelvis i forhold til selvledelse og omstilling til nye arbejdsopgaver, netværksarbejde internt og eksternt samt projektorienteret arbejde:

- **Formidlings- og undervisningskompetencer**

Begrebet formidling spænder bredt. Det er eksempelvis informationsvejledning, undervisning i informationskompetence – herunder kildekritik og studieteknik for gymnasieelever og studerende, anden brugerundervisning, f.eks. it, chat, udarbejdelse af manualer, men også at etablere blogs og arrangere udstillinger. Der er store krav til de ansattes måde at formidle på og gå i dialog med brugerne og dermed behov for konkrete kommunikative og pædagogiske kompetencer.

- **Markedsføringskompetencer**

Bibliotekerne får ikke den fornødne spin-off af de mange tilbud, de stiller til rådighed. Der er behov for, at de markedsfører sig over for borgere og politikere. Markedsføring er en væsentlig ledelsesopgave, men kompetencen indgår også som et vigtigt redskab i medarbejdernes arbejde. Kulturministeriet har i publikationerne *Reach Out, Inspiration til brugerinddragelse og innovation i kulturens verden* fra 2008 og *Kultur for alle* fra 2009 angivet strategier for bl.a. brugerinddragelse som et middel til bedre markedsføring.

- **Informationsteknologiske kompetencer**

Informationsteknologi og digitalisering sætter rammerne for en stor del af den faglige udvikling i folkebibliotekerne. Gode it-kundskaber er derfor en basal medarbejderkompetence, og det er afgørende, at alle ansatte har mulighed for løbende opdatering af disse kompetencer.

- **Faglige kompetencer**

Bibliotekerne skal leve op til lovens formål om at støtte oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet. De skal være relevante og vedkommende for alle, herunder også ressourcestærke grupper, og personalet skal kunne føre kvalificeret dialog med alle nysgerrige borgere. Det øger forventningen til faglig viden om indholdet i bibliotekernes tilbud. Derfor er kernekompetencerne: informationsøgning og viden om fag- og skønlitteratur såvel som viden om de øvrige kulturbærende materialer: musik, film, spil m.m. evidente. Det er kompetencer, som bibliotekerne besidder, men som det er væsentligt at fastholde og udvikle.

- **Ledelseskompeterencer**

I viden- og oplevelsessamfundet er der brug for motiverede ledere og selvledende medarbejdere. Motivation skabes ikke gennem styring og kontrol, men i dialogen mellem leder og medarbejder. Lederen er rammesættende, formulerer strategi og visioner og fungerer også som sparringspartner. Ledelseskompeterencer er personlige og handler om at være reflektiv og have gode dialog- og handlekompetencer samt en række fagspecifikke kompetencer.

Anbefalinger

Professionel udvikling

Udvalget anbefaler et forstærket fokus på kompetence- og organisationsudviklingen på bibliotekerne samt en mere strategisk og systematisk tilrettelæggelse af bibliotekets tilbud med udgangspunkt i brugeren.

Bibliotekerne har en vigtig rolle i vidensamfundet, og der stilles en række krav til bibliotekerne for at udfylde rollen. Medarbejderne på bibliotekerne har i mange år arbejdet med omstilling og udvikling som vilkår, men der er behov for en yderligere styrkelse af kompetenceudviklingen og den strategiske planlægning af bibliotekets opgavevaretagelse.

Informationsteknologi og digitalisering sætter rammerne for en stor del af den faglige udvikling i folkebibliotekerne. Gode it-kundskaber er derfor en basal medarbejderkompetence, og det er afgørende, at alle medarbejdere har mulighed for løbende opdatering af disse kompetencer. Det øgede brugerfokus og de nye opgaver betyder, at biblioteket i højere grad skal inddrage brugere og eksterne samarbejdspartnere i tilrettelæggelsen af nye bibliotekstilbud.

På den baggrund anbefaler udvalget, at bibliotekernes medarbejdere ud over faglige kompetencer får kompetencer på metaniveau: lærings- og forandringskompetencer, relationskompetencer samt dialog- og meningskompetencer. Aktuelt er der behov for at satse på kompetencebehovene inden for formidling, herunder markedsføringskompetencer, undervisningskompetencer og kompetencer inden for informationsteknologi.

Udvalget anbefaler:

- At de enkelte biblioteker lægger en plan for, hvordan de kan understøtte medarbejdernes kompetenceudvikling gennem en bred vifte af muligheder, f.eks. rekruttering, efteruddannelse, organisationsform og sidemandsoplæring
- At den fælles kompetenceudvikling, der i dag organiseres i centralbiblioteksregi, udvides og intensiveres
- At der som led i den offentlige lederuddannelse etableres skræddersyede moduler rettet mod ledere i kultursektoren.

7. Folkebibliotekernes samarbejde med forsknings- og uddannelsesbiblioteker

Folkebibliotekerne har et tæt samarbejde med de øvrige biblioteker i Danmark. Disse øvrige biblioteker er dels statslige biblioteker, som betjener forsknings- og uddannelsesbiblioteker samt private biblioteker eller biblioteker ved selvejende institutioner. Udover de 97 kommunale folkebiblioteksvæsener er der 500 biblioteker, der betjener forskere og studerende:

- Universitetsbibliotekerne f.eks. Aalborg Universitetsbibliotek
- Øvrige special- og forskningsbiblioteker – biblioteker, som betjener institutioner med særlige forsknings- eller analyseopgaver, f.eks. Vejdirektoratets bibliotek samt en række biblioteker i forbindelse med private virksomheder
- Bibliotekerne ved professionshøjskolerne – biblioteker ved mellemlange videregående uddannelsesretninger, f.eks. lærer- og pædagoguddannelsen
- De gymnasiale uddannelser f.eks. gymnasier, SOSU-uddannelser, VUCer, erhvervsakademier og tekniske skoler.

Derudover fungerer Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket som nationalbiblioteker med varetagelse af en række særlige opgaver.

Der er en lang tradition for et uformelt samarbejde mellem de kommunale og statslige biblioteker. Med *Lov om biblioteksvirksomhed* fra 2000 blev dette samarbejde formaliseret, idet loven regulerer begge bibliotekstyper og fastslår, at visse statslige biblioteker er forpligtet til at indgå i lånesamarbejdet.

I takt med vidensamfundets udvikling kan lånesamarbejdet mellem bibliotekerne blive endnu vigtigere, end det har været hidtil. Det er lånesamarbejdet, som gør det muligt for almindelige borgere at bestille fag- og forskningslitteratur fra forskningsbibliotekerne, f.eks. gennem bibliotek.dk, og afhente det på det nærmeste folkebibliotek.

Udbredelse af digitale materialer såsom digitale videnskabelige tidsskrifter, databaser og e-bøger, kan i princippet understøtte dette samarbejde, men de licensaftaler, der regulerer benyttelsen af materialerne, medfører i mange tilfælde, at de ikke kan formidles til folkebibliotekernes brugere.

En anden udfordring er, at oplysningerne om disse materialer ikke er tilgængelige i bibliotek.dk på samme måde som den trykte faglitteratur. Forskningsbibliotekerne har via deres licensaftaler adgang til over 20.000 digitale tidsskrifter med mere end 70 mio. videnskabelige artikler. Et øget samarbejde mellem folke- og forskningsbibliotekerne om søgeadgang til systemer eller udveksling af metadata vil kunne bidrage til, at disse materialer bliver mere synlige for interesserede brugere og virksomheder.

I den sammenhæng er forskningsbibliotekernes bestræbelser på at fremme offentlig adgang til offentlig finansieret forskning (open access) også vigtig for folkebibliotekerne. Forsknings- og uddannelsesbiblioteker opbygger digitale arkiver med forskningsartikler og publikationer fra egne forskere og undervisere. Når dette gøres som led i en open access-strategi, kan folkebibliotekerne bidrage til at formidle materialet i sammenhænge, der er relevante for folkebibliotekernes brugere. På den måde kan folkebibliotekerne bidrage til vidensspredningen fra universiteter og andre forskningsinstitutioner.

Formidlingen af den digitaliserede kulturarv er et potentielt samarbejdsområde for folkebibliotekerne og nationalbibliotekerne. Hvis dele af Statsbibliotekets avissamling og lydarkiv eller dele af Det kongelige Bibliotekets billed- og bogsamlinger digitaliseres, vil dette være værdifulde informationsressourcer i folkebibliotekernes digitale formidling.

Forsknings-, uddannelses- og folkebibliotekerne har også et tæt samarbejde om at betjene studerende. Det omfatter f.eks. folkebibliotekernes samarbejde med gymnasier og med forskningsbiblioteker-

ne i universitetsbyerne. I hovedstadsregionen har man eksempelvis etableret Det Storkøbenhavnske Bibliotekssamarbejde. Her samarbejder en række folke- og forskningsbiblioteker om jobbytte, orientering om digitale informationsressourcer og services over for studerende.

Alle bibliotekerne arbejder på forskellig vis med at udvikle brugernes informationskompetence. De forskellige bibliotekstyper har lavet fælles projekter om informationskompetence inden for deres egen sektor. Således har forskningsbibliotekerne eksempelvis lavet en række projekter gennem samarbejdet i Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek. Der er imidlertid ikke foretaget en større tværgående koordinering, som kunne understøtte en progression i udviklingen af informationskompetence mellem de forskellige uddannelsesniveauer.

Studerende og informationskompetence

Det kan være en udfordring at gøre informationskompetence relevant og interessant for studerende.

Forskningsbibliotekerne har lavet en række projekter, som søger at sætte informationskompetence i en større sammenhæng (www.stopplagiat.nu/), at give de studerende mulighed for at teste sig selv (www.ubtesten.dk/) og at lære informationskompetence som en spiloplevelse via multimedier (<http://web.aub.aau.dk/swim2/1024/start.html>).

En række forskningsbiblioteker er begyndt at arbejde med biblioteksbetjening af alumni og tidligere ansatte forskere. Der er dog ikke nogen koordineret indsats for at understøtte livslang læring uden for uddannelses- og forskningsbibliotekernes primære målgruppe. En større og mere koordineret satsning blandt folkebibliotekerne kunne med fordel ske i samarbejde med forsknings- og uddannelsesbibliotekerne, som ville kunne bidrage med både informationsressourcer og til at kvalificere informationsanvendelse på højt niveau.

Det mest oplagte samarbejdsområde er dog fortsat udviklingen af lånesamarbejdet på det digitale område, betjeningen af studerende og samarbejdet med nationalbibliotekerne om formidlingen af kulturarven.

LITTERATUR

Folkebibliotekerne i vidensamfundet

IV

Litteraturliste

Hovedrapport

A Special Report on Social Networking (2010). *The Economist*, side 3-5.

Andresen, L., Kvist, U., Sewerin, L. & Skov, E. (2009). *Folke- og Forskningsbiblioteksstatistik 2008*. Styrelsen for Bibliotek og Medier. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.bibliotekogmedier.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/bibliotek/statistik/biblioteksstatistik/Statistik_2008_rettetversion_nov.pdf

Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context – the necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61, side 3.

Bauman, Zygmunt (2006). *Flydende modernitet*. Hans Reitzels forlag.

Bille, T., Fridberg, T., Storgaard, S. & Wulff, E. (2004). *Danskernes kultur- og fritidsaktiviteter 2004 – med udviklingslinjer tilbage til 1964*. AKF Forlaget. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.kum.dk/graphics/kum/downloads/Publikationer/Danskernes_kultur-_og_fritidsaktiviteter_2004.pdf

Brug brugerne. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.brugbrugerne.dk>

Bundy, A., red. (2004). *Australian and New Zealand Information Literacy Framework: principles, standards and practice*. Australian and New Zealand Institute for Information Literacy. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.anziil.org/resources/Info%20lit%202nd%20edition.pdf>

Christensen, H. D. L. (2007). *Brugernes adfærd på Roskilde Bibliotek*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.roskildebib.dk/om%20bibliotekerne/cb/biblioteksudvikling/~media/PDF%20dokumenter/CB/Projekter%20og%20analyser/Rapport%20om%20brugernes%20adfaerd%20paa%20Roskilde%20Bibliotek%202007.ashx>

Creative Commons (2001). Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.creativecommons.dk>

Danmark dengang (2010). Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.dr.dk/Undervisning/DanmarkDengang/forside.htm>

Danmarks Biblioteksforening (2009). *Hvorfor går du på biblioteket?* Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.dbf.dk/Default.aspx?ID=5913>

Danmarks dobbelte udfordring (2007). *Mandag Morgen*, 14, side 8-11.

Danmarks Erhvervsråd (2003). *Vidensamfundet - en begrebsafklaring*, side 4. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.ebst.dk/download/pdf/de_vidensamfundet.pdf

Danmarks Statistik (2009). *Befolkningens brug af internet 2009*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.dst.dk/upload/befolkningens_brug_af_internet_2009_-_medforside_.pdf

Dansk kulturarv. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.danskkulturarv.dk>

Den Danske Strategi (2004). *Mandag Morgen*, 36, side 7-36.

Det globale kompetencemarked (2005). *Mandag Morgen*, 15, side 10-14.

DR (2009). DRs Årsrapport 2008. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://downol.dr.dk/download/tjenester/mobil/OmDR/DR_Aarsrapport2008/DR2008_regnskab.pdf

DR (2010). *Læseklubber*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.dr.dk/Nyheder/Kultur/Laeseclubber>

DR. *Bonanza*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.dr.dk/Bonanza>

- eBooks on Demand*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://books2ebooks.eu/media/flash/short/da/index.html>
- Enemark Brandt, Anna, red. (2008). *Fremtidens biblioteksbetjening af børn*, side 85-88. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.bs.dk/publikationer/andre/fremtidens/pdf/fremtidens_biblioteksbetjening_af_boern.pdf
- Farrell, D. (2004, december). *Beyond Offshoring: Assess Your Company's Global Potential*. Harvard Business Review, side 82-90.
- Ferdinand, N. (2009). *PROSA-formand: Helge Sanders it-barometer er useriøst*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.prosa.dk/aktuelt/nyhed/artikel/prosa-formand-helge-sanders-it-barometer-er-userioest/>
- Foreningen af Danske Interaktive Medier (2010). *FDIM webstatistik*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.fdim.dk/?pageid=84>
- Friedman, T. (2006). *The world is Flat*. Penguin Books.
- Friedrichsen, A. & Hvid Tønnesen, P. (2009). *Informationskompetence i gymnasiet: Delrapport*. Danmarks Pædagogiske Universitet, Danmarks Pædagogiske Bibliotek og Danmarks Biblioteksskole. Lokaliseret den 3. marts 2010 på https://pure.dpu.dk/ws/fbspretrieve/484/Delrapport_301109.pdf
- Future Frameworks*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.oclc.org/reports/escan/downloads/future.pdf>
- Giddens, Anthony. (1996). *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Grøn, R. (2008). *Nye stemmer, nye scener*. Center for Kulturpolitiske Studier, Danmarks Biblioteksskole. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.aakb.dk/graphics/portal/bibliotekerne/LH_Evalueringen_web1.pdf
<http://vtu.dk/nyheder/pressemeddelelser/2009/it-faerdigheder-skal-bruges-i-kamp-mod-finanskrise-og-ledighed/>
- IT- og Telestyrelsen (2009). *It-barometer*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.it-borger.dk/it-barometer>
- IT- og Telestyrelsen (2010). *Danmark som højhastighedssamfund*. Lokaliseret den 8. marts 2010 på http://www.itst.dk/filer/Publikationer/hoejhastighedskomiteen/hoejhastighedskomiteen_del1/index.htm
- Jensen, Torben Pilegaard (2000). *Danskernes læse-regne-færdigheder – udvalgte resultater*. AKF Forlaget. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.akf.dk/udgivelser/2000/pdf/laese-regne.pdf>
- KPI Index (2010). *Danmarks Biblioteksindex*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på www.bib.kpiindex.dk
- Kudahl, S. (2007). Debatten er død – men udflytningen lever. *Ugebrevet A4*, 5. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.ugebreveta4.dk/2007/5/Baggrundanalyse/Debattenerdodmenudflytningenlever.aspx>
- Kulturministeriet (2000). *Lov om biblioteksvirksomhed*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=11770>
- Kulturministeriet (2006). *Lov om ophavsret*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=12014>
- Kulturministeriet (2009). *Digitalisering af Kulturarven*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.kum.dk/graphics/kum/downloads/Publikationer/Digitalisering%20af%20kulturarven/Digitalisering_af_Kulturarven_2009.pdf
- Kulturministeriet (2009). *Kultur for alle: Kultur i hele landet*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.kum.dk/sw90801.asp>

- Kulturministeriets tværgående projektgruppe (2008). *Reach out! Inspiration til brugerinddragelse og innovation i kulturens verden*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.kum.dk/graphics/kum/Netpub/Reach%20Out/Reach_Out/pdf/ReachOut_Web.pdf
- Kulturvaneundersøgelsen* (2004). Lokaliseret den 18. marts 2010 på <http://www.kum.dk/sw224.asp>
- Lyotard, Jean Francios (1996). *Viden og det postmoderne samfund*. Århus: Slagmarks Skyttegravsserie.
- Martell, L. (2007). The Third Wave in Globalisation Theory. *International Studies Review*, 9(2), side 173-196. University of Sussex. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.sussex.ac.uk/Users/ssfa2/thirdwaveweb.htm>
- Medarbejdere ikke rustet til fremtiden (2004). *Mandag Morgen*, 37, side 17-20.
- Mediesekretariatet (2006). *Medie-Statistikbanken*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://mediesekretariatet.statistikbank.dk/statbank5a/default.asp?w=1280>
- Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling (2009). *It-færdigheder skal bruges i kampen mod finanskrisen og den stigende ledighed*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://vtu.dk/nyheder/pressemeddelelser/2009/it-faerdigheder-skal-bruges-i-kamp-mod-finanskrisen-og-ledighed/it-faerdigheder-skal-bruges-i-kamp-mod-finanskrisen-og-ledighed>
- Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling (2003). *Hvidbog om IT-arkitektur*. Lokaliseret den 19. marts 2010 på <http://vtu.dk/publikationer/2003/hvidbog-om-it-arkitektur/2003>
- Netmusik.dk (2010). *Bibliotekernes Netmusik*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.netmusik.dk>
- Nørrebro Bibliotek (2009). *Karrierebiblioteket*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.karrierebiblioteket.dk/>
- Pors, N. O. (2007). *Gymnasieelever og biblioteker*. Biblioteksstyrelsen. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.bs.dk/publikationer/rapporter/pors/index.htm>
- Pors, N. O. (2005). *Studerende, Google og biblioteker*. Biblioteksstyrelsen. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.bs.dk/publikationer/rapporter/4/pdf/Googlerapport.pdf>
- Porter, M. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: The Free Press.
- Regeringen (2005). *Danmark i den globale økonomi*, side 15. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.globalisering.dk/multimedia/Global.pdf>
- Regeringen (2006). *Fremgang, fornyelse og tryghed: Strategi for Danmark i den globale økonomi*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.globalisering.dk/multimedia/55686_strat.pdf
- Roskilde Bibliotekerne (2008). *Personasprofiler*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.roskildebib.dk/om%20bibliotekerne/cb/biblioteksudvikling/metode%20og%20analyse/personasprofiler.aspx>
- Sekretariatet for ministerudvalget (2005). *Danmark i den globale økonomi: Materiale udarbejdet til Globaliseringsrådets møde den 26.-27. maj 2005*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.globalisering.dk/multimedia/Danmark_i_den_globale_oekonomi.pdf
- Stop plagiat nu*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.stopplagiat.nu>
- Streatfield, D. & Markless, S. (2008). *Evaluating the Impact of Information Literacy in Higher Education: Progress and Prospects*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.librijournal.org/pdf/2008-2pp102-109.pdf>

Styrelsen for Bibliotek og Medier (2008). *Folkebibliotekerne efter kommunalreformen*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.kum.dk/graphics/kum/downloads/Pressemeddelelser/folkebibliotekerne_efter_kommunalreformen.pdf

Styrelsen for Bibliotek og Medier (2009). *Biblioteksstatistik*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.bibliotekogmedier.dk/statistik/biblioteksstatistik/>

Styrelsen for Bibliotek og Medier (2009). *DR Romanklub 2009-2010*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.bibliotekogmedier.dk/genvej/romanklub>

Styrelsen for Bibliotek og Medier (2009). *Folkebibliotekernes rolle i vidensamfundet*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://bibliotekogviden.dk>

Styrelsen for Bibliotek og Medier (2009). *Fremtidens biblioteksbetjening af børn*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.bs.dk/publikationer/andre/fremtidens/index.htm>

Styrelsen for Bibliotek og Medier (2010). *Bogstartsprogram 2009-2012*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på www.bibliotekogmedier.dk/biblioteksomraadet/fokusomraader/boern/bogstart/

Styrelsen for Bibliotek og Medier (2010). *Lektiehjælpspuljen*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på www.bibliotekogmedier.dk/biblioteksomraadet/fokusomraader/laesning-og-laering/lektiecafeer/

Teknologisk Institut (2007). *Borgernes IKT-færdigheder i Danmark*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.itst.dk/e-laering-og-it-faerdigheder/publikationer/borgernes-ikt-ferdigheder-i-danmark/Borgernes%20IKT-ferdigheder%20i%20Danmark.pdf>

UB Testen. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.ubtesten.dk>

UCL (2008). *Information behaviour of the researcher of the future: A Ciber Briefing Paper*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.ucl.ac.uk/slais/research/ciber/downloads/ggexecutive.pdf>

University of Leeds (2002). *The Big Blue: Final Report*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.leeds.ac.uk/bigblue/finalreportful.htm>

Viden i dialog. Empowerment i bibliotekets åbne og lukkede læringsrum. (2006). Biblioteksskolen, side 147.

Wackerhausen, Steen (2008). *Videnssamfundet og dets fordringer*. Slagmark 52, side 51-65.

Wilson, A., red. (2003). *The 2003 OCLC Environmental Scan: Pattern Recognition*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på http://www.oclc.org/reports/escan/downloads/escansummary_en.pdf

Zapera (2007). *Kulturundersøgelse i Roskilde Kommune*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.roskildebib.dk/om%20bibliotekerne/cb/biblioteksudvikling/~media/PDF%20dokumenter/CB/Projekter%20og%20analyser/Rapport%20for%20kulturundersoegelse%20Roskilde%202007.ashx>

Østergaard Johansen, L. (2001). *Målgruppeanalyse: en undersøgelse af resultaterne fra SIALS*. DCN, Aalborg Universitet. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://usuvvm.hugin55.net.uni-c.dk/voksen/fvu/maalgruppeanalyse.pdf>

Aalborg University Library (2006). *SWIM*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://web.aub.aau.dk/swim2/1024/start.html>

Århus Kommunes Biblioteker (2001). *Frirum til integration*. Lokaliseret den 21. marts 2010 på <http://gl.aakb.dk/sw3301.asp>

BILAG

Folkebibliotekerne i vidensamfundet **V**

Bilag 1: En ny model for folkebiblioteket i viden- og oplevelsessamfundet

Ny kontekst – nye udfordringer – ny biblioteksmodel

I midten af 1990'erne blev der i bogen *Det lokale bibliotek – udvikling eller afvikling* fra 1996 bragt en model for det lokale biblioteks profil. Modellen afspejlede den aktuelle debat om bibliotekets rolle som kulturcenter, videntcenter, socialcenter og informationscenter, det vil sige centre, som forholdt sig noget statisk til specifikke sektorer i (lokal)samfundet.

Modellen skulle ses både som en analysemodel i forhold til bibliotekets aktuelle virksomhed og som et redskab til prioritering for det lokale bibliotek. 'Profilering' var i midten af 1990'erne et plusord i biblioteksudviklingen, og idéen var, at det enkelte bibliotek skulle skærpe sin individuelle profil. Med informations-samfundet som det nye paradigme for samfundsudviklingen var det dog især diskussionen om kulturcenterprofilen over for informationscenterprofilen, der prægede debatten i biblioteksverdenen, en debat, der blev yderligere skærpet i forbindelse med kravene i rapporten *Infosamfundet år 2000*, der handlede om, at bibliotekerne skulle 'redde' informations-samfundets B-hold.

I løbet af de sidste 10-15 år har den samfundsmæssige kontekst og dermed bibliotekernes samfundsmæssige legitimitet ændret sig. Der er brug for en ny biblioteksmodel, der medtænker de udfordringer, samfundsudviklingen stiller bibliotekerne over for, og som synliggør de potentialer, bibliotekerne har for at opfylde brugernes behov i det senmoderne viden- og oplevelsessamfund. Tendenserne til globalisering, aftraditionalisering og kulturel frisættelse gør, at vi mere end nogen sinde har brug for at vide, hvem vi selv er, for at kunne åbne os i forhold til andre og det omgivende samfund, for at kunne stole på vores egen styrke og værdi, og for at kunne forholde os til og selv initiere forandring. I denne samfundsmæssige kontekst bliver det bibliotekets opgave at understøtte følgende fire formål:

- Erkendelse/erfaring
- Engagement
- Empowerment
- Innovation.

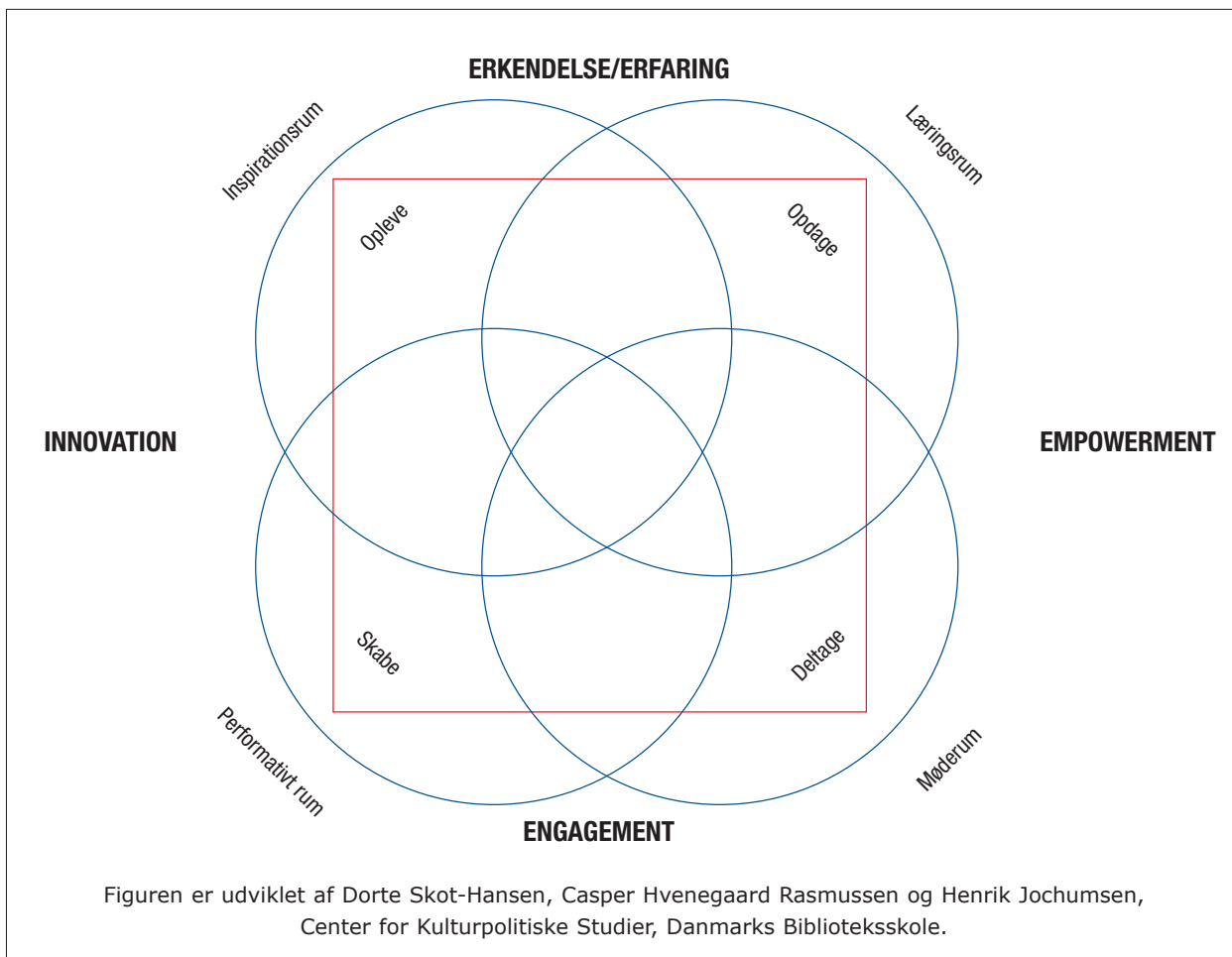
Hvor de to første formål især handler om at støtte det enkelte individs erkendelse, erfaring og engagement i dets søgen efter mening og identitet i et komplekst samfund, understøtter de to sidste formål i højere grad samfundsmæssige mål: Empowerment drejer sig om udviklingen af stærke og selvstændige medborgere, der selv kan løse hverdagens problemer, mens innovation handler om at give nye svar på praktiske problemer eller at udvikle helt nye koncepter, metoder eller kunstneriske udtryk. Begge dele er forudsætninger for, at vi som nation klarer os i den globale konkurrence. Men set i forhold til det overordnede tema om, hvordan bibliotekerne kan bidrage til at føre den danske globaliseringsstrategi ud i livet, er det specielt interessant at se på, hvordan bibliotekerne kan inspirere til og styrke kreativitet og innovation som et konkurrenceparameter i videnssamfundet.

Det bliver en af de helt store udfordringer fremover at åbne for aktiviteter, der kan inspirere til kreativitet og innovation. Ikke kun fordi vi i fremtidens samfund skal have noget at leve af, men også fordi vi skal have noget at leve for. Det kan biblioteket bidrage med gennem læring, oplevelse, engagerende møder og muligheder for at udtrykke sig kreativt. Disse ting kan ikke ses isolerede og hver for sig, men som overlappende funktioner, der spiller sammen i bibliotekets rum både fysisk og virtuelt.

Den nye model skal ikke ses som et redskab til prioritering, men snarere som en model, der angiver de muligheder, det nye bibliotek skal give brugerne for selv at opleve, opdage, deltage og skabe. På den måde er modellen ikke kun en analysemodel, men indeholder også en vision for fremtidens bibliotek, der består af fire forskellige overlappende 'rum':

- Inspirationsrummet
- Læringsrummet
- Møderummet
- Det performative rum.

Når der her tales om rum, er der ikke tale om konkrete rum i fysisk forstand, men snarere om muligheder, som kan opfyldes både i det fysiske bibliotek og i cyberspace. I det ideelle bibliotek vil disse fire rum understøtte hinanden og dermed understøtte bibliotekets formål i viden- og oplevelsessamfundet. Opgaven er at få alle fire rum til at spille sammen ved at medtænke dem i bibliotekets arkitektur, indretning, tilbud, programmer og valg af samarbejdspartnere. Selve modellen og en nærmere definition af de enkelte rum ses nedenfor.

Inspirationsrum

Dette er rummet for meningsfulde oplevelser, det vil sige oplevelser, der rykker os. Rummet skal åbne for det irrationelle, følelsesmæssige og kaotiske ved at formidle en mangfoldighed af æstetiske oplevelser. Det kan ske gennem fortælling og andre kunstneriske udtryk inden for alle medier, kulturformer og genrer. Inspirationsrummet skal give brugeren lyst til at bevæge sig ud over gængse valg og til at komme igen. Biblioteksrummet kan også være en oplevelse i sig selv og fungere som en scene for events og kulturelle arrangementer.

Inspirationsrummet understøtter især *erkendelse/erfaring* og *innovation*.

Læringsrum

I dette rum kan børn, unge og voksne opdage og udforske verden og dermed styrke deres kompetencer og muligheder gennem fri og uhindret adgang til information og viden. Læring ses som en dialogorienteret proces, der tager udgangspunkt i brugernes egne erfaringer og deres ønske om at definere deres egne læringsbehov.

Læring i biblioteket er altid et tilbud, og læring sker i høj grad i uformelle rum, der ikke har læring som formål – læringen sker igennem leg, musisk udfoldelse og mange andre aktiviteter.

Læringsrummet må derfor imødekomme især de unges behov for en mere oplevelsespræget læring gennem udviklingen af legende, interaktive og sociale læringsformer. Ud over adgangen til information og viden igennem såvel analoge som digitale medier styrkes læring f.eks. gennem brugen af lektiefaciler, studiepladser, åbne kurser og eksperimenterier.

Læringsrummet understøtter især formålene *erkendelse/erfaring* og *empowerment*.

Møderum

Et åbent, offentligt rum, hvor borgerne som et tredje sted mellem arbejde og hjem kan møde andre, der på samme tid er både som dem selv og forskellige fra dem selv. Der er brug for arenaer, hvor man støder på mennesker med andre interesser og værdier end ens egne og møder meninger, der udfordrer én gennem diskussion og debat. I møderummet kan der foregå både uforpligtende, tilfældige møder igennem lounge-indretning med avislæsning og caféliv og mere organiserede møder, hvor temaer og problemer belyses og debatteres. Det sidste kan ske både live og på internettet gennem chatgrupper, blogs eller andre sociale teknologier.

Møderummet understøtter især formålene *empowerment* og *engagement*.

Performativt rum

I det performative rum kan brugerne i samspil med andre få inspiration til at skabe nye kreative udtryk i mødet med kunst og kultur. Her kan brugerne få adgang til værktøjer, der understøtter deres kreative udfoldelser gennem interaktive spil og skrive-, lyd- og videoværksteder, og de kan få støtte til deres kreative udfoldelser gennem workshopper med professionelle kunstnere, designere, multimedieudviklere mv. Endelig kan det performative rum fungere som en platform for formidling ved at udgive og distribuere brugernes værker og produkter og ved at stille scener til rådighed for deres udfoldelse.

Det performative rum understøtter især formålene *engagement* og *innovation*.

Hvad kan modellen bruges til?

Som tidligere nævnt kan modellen ses som en vision eller et koncept for det nye bibliotek. Men opfyldelsen af en vision kræver konkret handling, og det kræver en stor og vedvarende indsats. Her kan modellen bruges som et redskab til afklaring på forskellige trin på vejen.

Den kan først og fremmest bruges som ramme om en diskussion af bibliotekets overordnede formål og legitimitet såvel internt i forhold til medarbejdere som eksternt i forhold til politikere, brugere og samarbejdspartnere. Er der enighed om de fire overordnede formål, hvad betyder de, og er de dækkende og tilstrækkelige som beskrivelse både af biblioteket som institution og af dets politiske legitimitet? Ønsker man at understøtte alle de fire angivne rum, eller er det for ambitiøst og urealistisk i forhold til bibliotekets størrelse og ressourcer? Hvad vil man prioritere, og hvordan skal det opnås?

Dernæst kan modellen bruges til at foretage en 'mapping' af bibliotekets aktuelle tilbud og funktioner som baggrund for en ændring af indretning, tilbud og aktiviteter. Som et led i denne mapping må de involverede oversætte modellens mere abstrakte begreber til en konkret virkelighed, en øvelse, der i sig selv er et godt redskab i en nytænkning af biblioteket. I denne mapping kan en oversigt over bibliotekets samarbejdspartnere bruges til at belyse, hvor biblioteket i dag har sine styrker og svagheder i forhold til det omgivende (lokal)samfund.

Endelig kan modellen bruges som baggrund for udvikling af helt konkrete, mere detaljerede programmer, der understøtter de enkelte rums indhold og funktioner. Her skal man huske, at rummene ikke nødvendigvis er adskilte rum, men aspekter af bibliotekets virksomhed fysisk og virtuelt. Hvordan får man rummene til at spille sammen, og hvordan kan det fysiske og virtuelle understøtte hinanden i forhold til de overordnede formål? Og hvilke partnerskaber kan understøtte den ønskede udvikling?

Bilag 2: Folkebibliotekernes infrastruktur

Den nuværende infrastruktur

Folkebibliotekerne fremmer oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet, bl.a. ved at give borgeren adgang til materialer som bøger, musik og film. Bibliotekerne har, siden de første edb-systemer blev introduceret, anvendt disse til at forbedre adgangen til materialerne. Efterhånden som materialerne bliver digitale og netbaserede, er det vigtigt for bibliotekerne at kunne formidle de nye materialer sammen med de traditionelle materialer. Bibliotekerne ønsker at kunne levere en sammenhængende og attraktiv formidling af materialerne. De digitale, netbaserede medier udgør imidlertid en udfordring for bibliotekernes eksisterende formidling og den infrastruktur, der er opbygget for at understøtte formidlingen.

Bibliotekssystemet

Folkebibliotekerne er kommunale institutioner, og deres infrastruktur afspejler det kommunale ejerskab. Der er tale om både et udstrakt samarbejde i form af en fælles fysisk infrastruktur og et tæt samarbejde på det digitale område. Det er imidlertid det enkelte folkebibliotek, som har kontakten til brugeren og råder over langt størstedelen af ressourcerne i bibliotekssektoren.

Folkebibliotekernes digitale infrastruktur er udviklet med udgangspunkt i den fysiske infrastruktur og det enkelte biblioteks materialesamlinger. Bibliotekerne begyndte allerede i 1970'erne at anvende edb-systemer som erstatning for trykte katalogkort. Disse systemer blev udbredt til alle biblioteker i løbet af 1980'erne og udvidet med adgang for brugerne via terminaler på biblioteket. I midten af 1990'erne fik brugerne adgang til at søge i systemerne hjemmefra via internettet. Det var også i 1995, at de første biblioteker gav brugerne adgang til internettet via biblioteket.

Omdrejningspunktet for bibliotekets digitale tilbud blev bibliotekssystemet med den generiske betegnelse OPAC (Online Public Access Catalog). Gennem bibliotekssystemet kunne brugeren se, hvilke materialer det enkelte bibliotek rådede over. En lang række danske og udenlandske leverandører udviklede bibliotekssystemer, som efterhånden også gav mulighed for, at brugeren kunne bestille, reservere og forny materiale via internettet. Bibliotekssystemerne har derved efterhånden udviklet sig til at være langt mere end en digitalt katalog. De anvendes både til at administrere materialerne i det fysiske bibliotek, til at administrere låneroplysninger og til at holde styr på udeståender som f.eks. gebyrer for materialer, der ikke er rettidigt afleveret. Bibliotekssystemerne leveres af kommercielle leverandører, og de anvendes inden for de fleste aspekter af håndteringen af de fysiske materialer såsom søgning, accession, katalogisering, tidsskriftsstyring, udlån, indlån og cirkulation.

Forudsætningen for disse systemer er, at materialerne er beskrevet i et ensartet format, som kan forstås af it-systemerne. Data om materialet – de såkaldte metadata såsom forfatter, titel, årstal, emne og materialetype – skal således beskrives ensartet, for at brugerne kan søge efter oplysningerne. Beskrivelsen – eller katalogiseringen – foregår derfor med et fælles format, der er en dansk version af det internationale MARC-format (MACHine-Readable Cataloging).

Det ville naturligvis være meget omkostningskrævende, hvis det enkelte bibliotek selv skulle forestå beskrivelsen af hvert eneste materiale, som bibliotekerne indkøber. Derfor anvender bibliotekerne nationalbibliografien som udgangspunkt for katalogiseringen. Man anvender også katalogposter fra udenlandske leverandører og fra den globale katalog WorldCat som udgangspunkt for katalogiseringen. Derudover har bibliotekerne i en lang årrække haft et samarbejde om katalogisering, hvor man deler katalogposterne. Det samarbejde bliver naturligvis stadig mere relevant, efterhånden som it-systemer gør det endnu lettere at dele data, og bibliotekernes materialesamlinger bliver udvidet med nye materialer.

DanBib og bibliotek.dk

Udgangspunktet for bibliotekernes tværgående digitale infrastruktur er nationalbibliografien. Staten og kommunerne har i fællesskab etableret Dansk Bibliotekscenter (DBC), der er ansvarligt for at udarbejde størstedelen af nationalbibliografien. Nationalbibliografien er en registrering af dokumenter, der udgives eller er blevet udgivet i Danmark. Den omfatter fortegnelser over bøger, tidsskrifter, audiovisuelle materialer mv. Bogfortegnelsen omfatter ca. 18.000 registreringer pr. år.

Disse registreringer suppleres f.eks. for udenlandske bøgernes vedkommende med bibliotekets egne registreringer eller med registreringer fra andre biblioteker. Bibliotekernes samarbejde om registrering af materialer foregår gennem den fælles database DanBib. Ud over katalogposter indeholder DanBib oplysninger om det enkelte biblioteks bestand af materialer. DanBib administreres af DBC, og databasen indeholder en komplet fortegnelse over de danske bibliotekers materialer.

Ud over muligheden for at genbruge hinandens registreringer giver DanBib det enkelte bibliotek mulighed for at låne materialer fra andre biblioteker. Dermed udgør DanBib rygraden i bibliotekernes meget omfattende lånesamarbejde. Biblioteket kan gennem et opslag i DanBib ikke blot fastslå, hvilke biblioteker der har en given bog, men også konstatere, hvorvidt bogen står på hylden på et andet bibliotek, eller om der er en lang reservationskø.

bibliotek.dk

Bibliotek.dk er en database med fortegnelser over, hvad der findes på danske offentlige biblioteker. Brugeren har mulighed for at søge i alle bibliotekers samlinger og bestille materialer til afhentning på sit eget lokale bibliotek. Med bibliotek.dk kan brugeren se oplysninger om mange mio. bøger, cd'er, artikler, anmeldelser, videoer, cd-rom'er, lydbøger m.m. Desuden er der henvisninger til mange hundrede tusinde netdokumenter.

Med biblioteksloven fra 2000 blev der gennem etableringen af bibliotek.dk åbnet for brugernes direkte adgang til at søge i samtlige bibliotekers samlinger og bestille til direkte levering på det nærmeste bibliotek. Denne mulighed var på det tidspunkt i international sammenhæng unik.

Den fysiske infrastruktur

Den digitale infrastruktur for bibliotekernes fysiske materialer suppleres med en fælles fysisk infrastruktur. Seks folkebiblioteker har således rollen som centralbiblioteker. Centralbiblioteker er kommunale biblioteker, som varetager såkaldte overbygningsopgaver med finansiering fra staten. I denne sammenhæng fungerer centralbibliotekerne som regionale materialesamlinger, der understøtter det tværgående lånesamarbejde mellem bibliotekerne.

Derudover udgør de statslige forsknings- og uddannelsesbiblioteker et vigtigt element i lånesamarbejdet. Enhver dansker har med bibliotek.dk mulighed for at søge i forskningsbibliotekernes samlinger og bestille materialer til afhentning på det lokale folkebibliotek. I kraft af en stor bredde i materialsamlingerne udgør forskningsbibliotekerne et væsentligt supplement til det enkelte folkebiblioteks egen samling.

Lånesamarbejdet suppleres yderligere med en fælles kørselsordning, som er et nationalt netværk af sorteringspunkter og lastbiler, der bidrager til en omkostningseffektiv transport af materialer mellem bibliotekerne.

På det enkelte bibliotek er håndteringen af materialerne automatiseret og optimeret. Brugeren kan selv bestille, reservere og forny materialet via bibliotekssystemet. Brugeren har mulighed for selv at tage reserveret materiale fra en afhentningshylde på biblioteket, ligesom brugeren selv kan foretage udlån og aflevering gennem selvbetjeningsautomater. Afleveret materiale håndteres på mange biblioteker af automatiske sorteringsanlæg og stilles på plads af studentermedhjælpere.

Benyttelse af den traditionelle infrastruktur

De fysiske materialer er fortsat bibliotekernes kerneydelse og mest benyttede tilbud. Folkebibliotekernes samlede udlån var i 2008 på 74 mio. bøger, film, plader mv. Af disse var ca. 35,3 % fornyelser. Den samlede materialebestand på folkebibliotekerne udgjorde i 2008 ca. 25 mio. enheder. Antallet af lån mellem bibliotekerne var 2 mio. enheder, og af disse var de 1,26 mio. bestilt via bibliotek.dk. Det digitale udlån fra folkebibliotekerne i form af downloads fra leverandørers hjemmesider var i 2008 ca. 1,1 mio.

Infrastrukturens elementer

Den traditionelle digitale infrastruktur består af fire hovedelementer:

- Nationalbibliografien
- DanBib
- Bibliotek.dk
- Det lokale bibliotekssystem og en lokal bibliotekshjemmeside.

Den suppleres med en fysisk infrastruktur, ligeledes med fire hovedelementer:

- Centralbiblioteker
- Forsknings- og uddannelsesbiblioteker
- Kørselsordning
- Det lokale folkebibliotek.

Som det fremgår, er den digitale infrastruktur bygget op omkring håndteringen af fysiske materialer. Den er blevet optimeret gennem en lang årrække. Erfaringerne fra dette samarbejde indebærer, at bibliotekerne har gode forudsætninger for at samarbejde og udvikle fælles løsninger på nye områder. Det er imidlertid ikke givet, at koblingen til de fysiske materialer og den tætte kobling til lokale institutioner er det bedste afsæt for at udvikle en infrastruktur, som primært er digital.

Digitale materialer på bibliotekerne

Vedtagelsen af *Lov om biblioteksvirksomhed* i maj 2000 udgjorde en vigtig milepæl i udviklingen af bibliotekernes infrastruktur. På en række områder formaliserede loven således det samarbejdende biblioteksvæsen. Som noget nyt omfattede loven ud over de kommunale folkebiblioteker de statslige forskningsbiblioteker. Loven fastslog, at forskningsbibliotekerne også står til rådighed for offentligheden og deltager i det almindelige lånesamarbejde.

Loven introducerede den udvidede materialeforpligtelse. Den betød, at folkebibliotekernes materialeforpligtelse – i form af bøger og andet trykt materiale – blev udvidet til også at omfatte nye medier som internet, databaser, musikk bærende materialer og digitale multimedier. Introduktionen af musik-cd'er, multimediecd-rom'er, spil og film på biblioteket udgjorde ikke nogen større udfordring i forhold til den eksisterende infrastruktur. Medierne var de første par år efter loven fortsat fastformsmedier. Det vil sige, at indholdet var bundet til et fysisk medie som f.eks. en cd. Dermed skulle medierne håndteres på samme måde som bøger og tidsskrifter.

Materialeforpligtelsen i forhold til internettet bestod blot i at give publikum adgang til internettet fra biblioteket, og den opgave havde bibliotekerne allerede påbegyndt i midten af 1990'erne. Internettet fik imidlertid hurtig stor betydning som alternativ informationskilde og som platform for bibliotekernes materialeformidling.

Bibliotekernes digitale formidling

Som informationskilde blev internettet allerede fra et tidligt tidspunkt en konkurrent til biblioteket. Internettet var dog ikke nogen alvorlig konkurrent i forhold til bibliotekets kerneydelse: udlån af materialer. Der var fortsat stor efterspørgsel efter bøger, cd'er og dvd'er, der blev udlånt som traditionelle fysiske materialer.

I slutningen af 1990'erne blev det muligt at få adgang til databaser og e-tidsskrifter på internettet, og fildelingstjenester som Napster begyndte også at dukke op på dette tidspunkt. Folkebibliotekerne fokuserede dog primært på at udnytte internettet som platform til formidling af fysiske materialer.

Den fælles digitale formidling – netbibliotekerne

Alle biblioteker oprettede efterhånden hjemmesider, som informerede om bibliotekets tilbud. Disse hjemmesider supplerede bibliotekssystemet, som præsenterede den lokale materialesamling på internettet. Med støtte fra det daværende Biblioteksstyrelsen udviklede bibliotekerne de første fælles tjenester på internettet. Disse netbiblioteker fremstod primært som samlinger af annoterede internetlinks, der kunne vejlede brugeren på internettet inden for et givent område. Efterhånden blev denne form for netbiblioteker i nogen grad udkonkurreret af søgemaskiner. De adskilte sig dog markant fra de lokale bibliotekshjemmesider, ved at formidlingen tog udgangspunkt i en brugergruppe eller et emne frem for i en fysisk institution. En række af netbibliotekerne udviklede sig meget succesfuldt. Et godt eksempel er Litteratursiden, som er bibliotekernes hjemmeside om skønlitteratur.

Den nationale opgørelse over benyttelsen af bibliotekerne på internettet kan ses på <http://bib.kpiindex.dk/>. Her er den samlede benyttelse af det enkelte folkebibliotek angivet. Dette samlede tal er summen af benyttelsen af bibliotekets hjemmeside og benyttelsen af bibliotekssystemet.

Siden 2007 har arbejdet med netbibliotekerne været varetaget af Koordinationsgruppen for netbiblioteker, som er sammensat af repræsentanter for bibliotekerne. Styrelsen for Bibliotek og Medier varetager formandskabet. Gruppen har ansvaret for at udvikle en strategi for netbibliotekerne og for at prioritere de statslige midler på området. En væsentlig opgave i de seneste to år har været at konsolidere netbibliotekerne og prioritere, hvilke netbiblioteker der skal modtage statslig driftsstøtte. Gruppen har ligeledes igangsat etableringen af den portal for børn (Palles Gavebod), som blev anbefalet etableret i rapporten *Fremtidens biblioteksbetjening af børn*.

Gruppen har formuleret følgende hensigtserklæring for folkebibliotekernes netbiblioteker:

”Bibliotekernes services på internettet er integreret med bibliotekernes fysiske muligheder og tilbyder borgerne helhedsorienterede ydelser. Vi er en aktiv del af samfundsudviklingen, og med troværdighed giver vi hjælp til at finde og dele viden og til at skabe forbindelse mellem mennesker. Vi udvælger løbende landsdækkende indsatser af samfundsmæssig og kulturel relevans. Borgerportalen, herunder bibliotek.dk, er borgernes hovedindgang til værdiskabelsen for borgerne.”¹

Formål	At understøtte den samfundsmæssige udvikling og sammenhængskraft
Succeskriterium	En stigende benyttelse af bibliotekernes digitale tilbud
Kerneydelser	<ul style="list-style-type: none"> • Formidling • Tilbud om information af høj kvalitet • Muligheder for dialog og interaktion på internettet
Udgangspunkt	Borgernes behov og adfærd i forhold til: <ul style="list-style-type: none"> • Personlig udvikling og læring • Kulturelle aktiviteter i fællesskab med andre
Særlige hensyn	<ul style="list-style-type: none"> • Sammenhæng til øvrige biblioteksydelser • Brugerefterspørgsel på fuldtekst, lyd og levende billeder • Brugerinddragelse og brugerinteraktion

¹ Koordinationsgruppen for netbiblioteker (2008). *Strategi 2010 – fra netbiblioteker til vidensnetværk*. Figuren og citatet er et uddrag af rapporten.

Der lægges med andre ord vægt på koblingen til bibliotekernes fysiske tilbud og sammenhængende ydelser og den fortsatte udvikling af en fælles indgang for borgerne. Gruppen har formuleret en række retningslinjer for udviklingen af netbibliotekerne.

Kriterierne udgør gode pejlemærker for den fortsatte udvikling af bibliotekernes tilbud på internettet.

Den lokale digitale formidling gennem bibliotekssystemet

Kulturvaneundersøgelsen fra 2004 indikerede, at størstedelen af brugernes brug af biblioteket over internettet var knyttet til de fysiske materialer, idet de primært anvendte internettet til at søge og reservere materialer via bibliotekssystemet. En undersøgelse af studerendes biblioteksbrug fra 2005² tegnede et tilsvarende billede: Biblioteksbrugen på internettet er rettet mod de fysiske materialer. Det betyder, at bibliotekssystemet er omdrejningspunktet for den digitale formidling.

Det lokale biblioteks hjemmeside og bibliotekssystem er fortsat det sted, hvor de fleste brugere møder biblioteket på internettet. Leverandørerne af systemerne arbejder derfor løbende på at udvikle bibliotekssystemerne, så de i højere grad kan anvendes til at formidle materialerne frem for blot at give brugeren mulighed for at udføre bestemte transaktioner.

Det store forbillede på dette område er internetboghandlen Amazon. Bibliotekerne har været inspireret af internetboghandelens præsentation af materialerne med bogomslag, omtaler mv. I 2003 lancerede Amazon muligheden for at søge i bøgernes indhold og se indholdsfortegnelser og enkelte kapitler. Derudover arbejder Amazon med en anbefalingsservice baseret på egne og andre brugeres indkøb og adfærd på hjemmesiden. Endelig anvender Amazon sociale teknologier, der gør det muligt for brugere selv at anbefale, anmelde og give materialet karakter.

Den internationale biblioteksorganisation OCLC (Online Computer Library Center) gennemfører med jævne mellemrum analyser af biblioteker. En række af disse rapporter har påpeget, at bibliotekerne og deres systemer ikke har tilstrækkeligt brugerfokus og ikke udvikles i takt med brugernes forventninger til f.eks. anvendelsen af sociale teknologier. Rapporterne kan ses på: <http://www.oclc.org/reports/default.htm>.

En række internationale undersøgelser har påpeget, at bibliotekernes systemer ikke opleves som tilstrækkeligt brugervenlige i forhold til de tjenester, som brugerne er vant til at benytte.

Med projektet *Mit bibliotek* forsøgte en række folkebiblioteker anført af Århus Kommunes Biblioteker i 2005 at udvikle en række services, der lignede Amazons services, og som kunne integreres med bibliotekssystemet. Projektet afsluttedes med en række prototyper i 2007, som viste, at det var en udfordring at integrere enkeltstående services i de mange forskellige bibliotekssystemer, som bibliotekerne anvender. En række af de funktioner, der blev arbejdet med i projektet, er dog efterfølgende realiseret i nationale projekter, og en del af funktionaliteten er også blevet integreret i de kommercielle bibliotekssystemer.

De nationale projekter vedrørende Amazon-lignende services til bibliotekssystemerne illustrerer udfordringerne ved og mulighederne i den nuværende digitale infrastruktur: Der er tradition for fælles projekter, og der spares ressourcer ved fælles udvikling, men det er vanskeligt at implementere fælles services i et stort antal lokale systemer.

Et godt eksempel på problemstillingen er bibliotekernes fælles forsideservice. Statsbiblioteket og DBC har i fællesskab udviklet en service, der gør det muligt for bibliotekerne at vise bogomslag i forbindelse med præsentation af bøger i bibliotekskatalogen. Dermed er der etableret en central løsning for indkøb og indscanning af forsider, som bibliotekerne kan trække på som en såkaldt netservice. Det indebærer, at det lokale system gennem brug af den centrale service kan hente billedet af bogen, når et søgeresultat præsenteres for brugeren.

² Pors, N. O. (2005). *Studerende, Google og biblioteker*. Biblioteksstyrelsen.

Det er naturligvis omkostningseffektivt at etablere en central tjeneste, der kan servicere mange lokale systemer. Det forudsætter imidlertid, at de lokale systemer er tilstrækkeligt åbne til, at man kan integrere indhold fra andre systemer, og at man har aftalt, hvilke standarder der benyttes. Desuden kan der være en ikke ubetydelig implementeringsomkostning, når funktionaliteten skal implementeres i 97 lokale systemer.

Samspillet mellem de lokale bibliotekssystemer og centrale services er også en væsentlig faktor i et andet initiativ. I den publicerede vejledning *National opsamling af brugerskabte data* forsøger bibliotekerne at opsamle brugernes anmeldelser og ratings af materialer fra bibliotekssystemerne for at kunne anvende dem både i centrale tilbud som bibliotek.dk og Litteratursiden og i de mange lokale systemer.

Der er indlysende fordele ved at samarbejde på dette område, fordi man derved kan få en kritisk masse af brugerskabt indhold, der kan berige det enkelte biblioteks præsentation af materialerne. Det er f.eks. mere interessant for en bruger at møde mange anmeldelser af materialerne end at opleve, at anmeldelser kun forefindes i sjældne tilfælde, fordi det lokale bibliotek har et begrænset antal brugere.

Derudover indeholder de lokale bibliotekssystemer store mængder transaktionsdata, som kun udnyttes sporadisk. Denne type data genereres automatisk gennem brugernes adfærd og valg i forhold til systemet. Disse data kan give ny viden om brugerne eller ny viden til brugerne. Det kan f.eks. ske gennem udvikling af intelligente systemer, der bidrager til en formidling med større relevans i forhold til brugerens adfærd og interesser.

Forudsætningen for sådanne løsninger er, at de lokale systemer er tilstrækkeligt åbne til, at man både kan udtrække og senere indlejre data. Desuden er det vigtigt at benytte de samme standarder. Det er naturligvis også en nødvendig forudsætning, at det lokale bibliotek har tilstrækkelig ekspertise eller økonomi til at foretage den lokale implementering.

Bibliotekssektorens decentrale struktur på det digitale område er en udfordring, også i mindre projekter. Gentofte Bibliotekerne etablerede i samarbejde med Styrelsen for Bibliotek og Medier i 2008 et system til ensartet måling af brugen af bibliotekernes hjemmesider. Selvom systemet blot krævede, at der blev implementeret et mindre script, skulle dette dog gøres på 97 hjemmesider og i 97 bibliotekssystemer. I tillæg til ressourceforbruget til den direkte implementering krævede initiativet en udstrakt koordinering mellem projektledelsen og de mange biblioteker.

Det er en stor udfordring at høste gevinsterne ved fælles udvikling med så mange enkeltstående systemer. Lokale systemer kan give større fleksibilitet, i det omfang der er økonomiske ressourcer og it-kompetencer til at udnytte mulighederne. Ud fra et samlet perspektiv vanskeliggør de mange lokale systemer imidlertid en hurtig implementering af nye ideer og fælles løsninger. Derudover er det næppe den mest omkostningseffektive digitale infrastruktur på længere sigt.

Denne infrastruktur vil formentlig komme under stigende pres pga. medieudviklingen og ændrede brugerkrav.

Netbaserede medier og bibliotekssystemet

Hvor Amazon i høj grad har været forbilledet for især bibliotekernes formidling af fysiske materialer, har forbilledet for deres formidling af netbaserede materialer været tjenester som Google. Googles velkendte søgemaskine er et forbillede pga. sin brugervenlige grænseflade og muligheden for fra ét søgefelt at søge i meget forskelligartet materiale på internettet.

I takt med at bibliotekerne i stigende omfang indkøber netbaseret indhold i form af e-bøger, netbaseret musik og online film, ændres karakteren af den traditionelle bibliotekssamling. Man taler om en forandring fra 'collections til connections' – eller fra samling til server.

De nye netbaserede medier indkøbes ikke kun fra danske leverandører, men også fra udenlandske udbydere af f.eks. e-bøger og databaser. Biblioteket køber en tilladelse (licens), der gør det muligt for brugeren at få adgang til f.eks. 20.000 faglige e-bøger fra Ebrary på internettet. Et andet eksempel er bibliotekernes service netmusik.dk, der indeholder ca. 2 mio. forskellige musiknumre. Udbyderne har typisk egne portaler med adgangsstyring og søgegrænseflader.

Når et folkebibliotek f.eks. abonnerer på 15 forskellige af sådanne samlinger og desuden ønsker at formidle den fysiske materialesamling, bliver det en udfordring at tilbyde brugeren en samlet søgegrænseflade til bibliotekernes materialer. En mulig løsning er at importere metadata fra de andre samlinger til bibliotekssystemet. Det er dog næppe en langsigtet løsning – alene med tanke på antallet af katalogposter fra f.eks. netmusik.dk.

Bibliotekerne giver adgang til både musik, film og bøger via internettet. Netmusik.dk blev etableret i 2004 og er verdens første og største service for netbaseret musikudlån. Det følgende år begyndte bibliotekerne at udlåne e-bøger gennem Ebog.dk og eBogsBibliotek.dk. Siden 2008 har bibliotekerne gennem Filmstriben kunnet tilbyde film via internettet. Derudover abonnerer bibliotekerne på både danske og udenlandske e-bøger og på databaser og opslagsværker på internettet.

Derudover er det en udfordring, at metadata fra de øvrige samlinger typisk ikke er i samme format som det, der anvendes i bibliotekssystemet. Ofte kan man få meget righoldige metadata for digitale materialer eller måske ligefrem søge i hele teksten i en e-bog. Det er vanskeligt at håndtere disse materialer i et bibliotekssystem, der er lavet til at administrere fysiske materialer i et bestemt format. Det medfører et behov for enten at kunne integrere et meget stort antal nye data i bibliotekssystemet eller at kunne etablere et parallelt præsentationslag til bibliotekssystemet, hvor data fra andre systemer præsenteres sammen med data fra bibliotekssystemet.

En ny fælles infrastruktur

Bibliotekssystemets begrænsninger i forhold til nye materialetyper er en problemstilling, som man har arbejdet med i forskningsbibliotekerne i en årrække. Forskningsbibliotekerne formidler primært udenlandsk videnskabeligt materiale, og på dette område er den digitale udvikling gået meget hurtigt. To tredjedele af forskningsbibliotekernes udlån er i dag digitale. De digitale udlån er primært videnskabelige tidsskriftsartikler fra de ca. 20.000 digitale tidsskrifter, som forskningsbibliotekerne abonnerer på.

I takt med ændringen af samlingen fra collections til connections oplevede forskningsbibliotekerne at måtte henvise brugerne til en søgning i bibliotekets katalog suppleret med en lang liste med links til leverandørernes databaser og tidsskrifter. Det er meget u hensigtsmæssigt, at brugeren skal gentage den samme søgning i mange forskellige systemer for at få opfyldt sit informationsbehov.

Informationssøgning er i mange tilfælde en iterativ proces, hvor resultater af en søgning inspirerer til at gå nye veje. Det bliver meget tidskrævende, hvis det skal håndteres i mange adskilte systemer. Desuden begrænser disse adskilte informationssiloer bibliotekets mulighed for at formidle information, f.eks. i form af anbefalinger i forbindelse med præsentation af søgeresultatet.

Svaret på denne udfordring fik blandt forskningsbibliotekerne betegnelsen "integreret søgning". Ideen er at samle data fra mange forskellige kilder, at behandle data og derved at kunne tilbyde brugeren én samlet søgning i alt relevant materiale. Data samles i en såkaldt databrønd, som indeholder righoldige metadata om materialerne og links til disse. Selve materialet (tidsskriftet, e-bogen eller musikken) forbliver på leverandørens server og er beskyttet af et adgangsstyringssystem. En sådan databrønd kan på længere sigt komme til at indeholde op til 100 mio. poster for videnskabelige artikler. Det er en krævende opgave at etablere en databrønd for et enkelt forskningsbibliotek, og de største danske forskningsbiblioteker er derfor gået sammen om at løse opgaven gennem et EU-udbud.

Dette udbud afsluttes i løbet af 2010 under ledelse af Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek (DEFF) efter en konkurrencepræget dialog med fem leverandører. De store forskningsbiblioteker har givet hinanden håndslag på, at alle vælger den løsning, som vinder udbuddet, og der er aftalt etablering af en fælles driftsorganisation.

TING-projektet – eksempel på infrastruktur for folkebiblioteker

Folkebibliotekerne har ligeledes arbejdet på at adressere udfordringerne for bibliotekernes digitale infrastruktur. Købehavns Kommunes Biblioteker og Århus Kommunes Biblioteker har sammen med DBC igangsat et projekt, der kan danne rammen om en fælles digital infrastruktur for folkebibliotekerne. Projektet har fået betegnelsen TING.

Offentlig it-arkitektur

Som led i Projekt Digital Forvaltning har Videnskabsministeriet udarbejdet en hvidbog om it-arkitektur. Her defineres it-arkitektur som en beskrivelse af den grundlæggende organisering af et eller flere it-systemer, herunder principper for systemernes design og udvikling og for deres indbyrdes sammenhæng.

Formålet med at udarbejde en sammenhængende arkitektur er at flytte offentlige it-løsninger på følgende måde:

“Fra det traditionelle scenario, hvor borgere og virksomheder må rende fra Herodes til Pilatus og selv koordinere deres problemløsning – ofte uden overblik og egen motivation. Til det nye scenario, hvor borgeren/virksomheden sættes i centrum, ved at myndigheder og andre aktører, der er relevante i forhold til at løse den samlede opgave, koordinerer såvel brugergrænsefladen som de bagvedliggende systemer og processer.” (s. 25).³

Hvidbogen anbefaler som et overordnet princip en serviceorienteret arkitekturmodel, hvor it-løsninger designes modulært, det vil sige opdeles i services (tjenester) med veldefinerede grænseflader til hinanden og i videst muligt omfang til allerede eksisterende offentlige it-systemer.

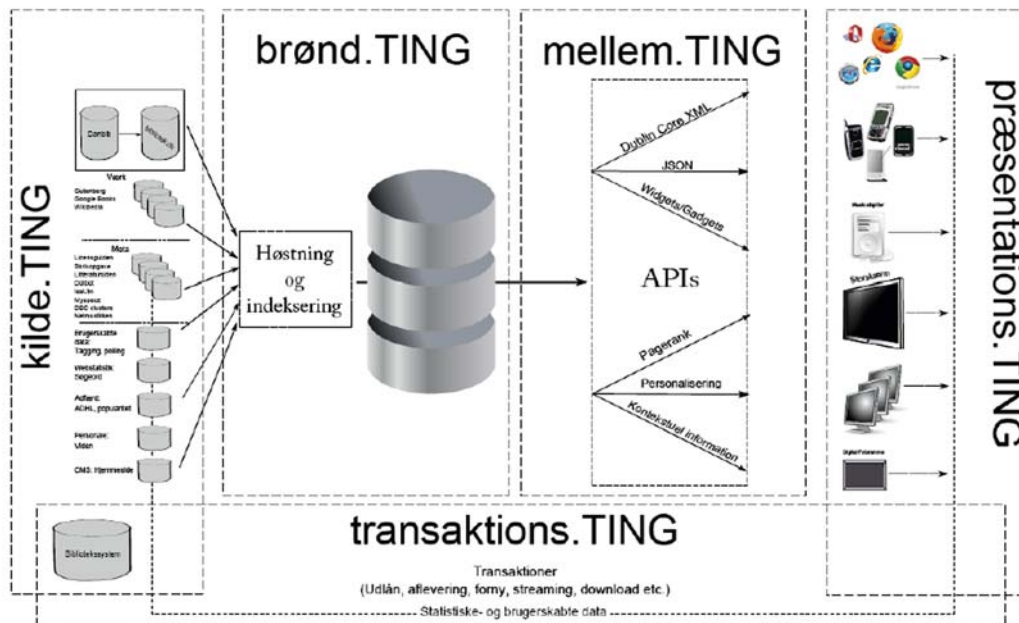
Bibliotekerne har behov for en infrastruktur, der kan håndtere digitale materialeformer. Infrastrukturen skal derfor understøtte en samlet søgning i mange forskellige materialetyper. Desuden skal den kunne bidrage til en intelligent præsentation af materialerne med righoldige beskrivelser, anbefalinger, anmeldelser og forslag til yderligere materialer. Derudover skal infrastrukturen kunne understøtte formidling af materialer på nye platforme såsom storskærme i det fysiske rum eller mobile enheder.

Kernen i TING beskrives som “en databrønd, der samler alle de informationsressourcer, bibliotekerne råder over, og beriger dem med de statiske og brugerskabte data, der dannes i interaktionen med bibliotekernes brugere” (www.gnit.dk).

Projektet er baseret på en serviceorienteret arkitektur. Det er en modulær it-arkitektur baseret på en opdeling i tre lag: et datalag, et applikationslag og en brugergrænseflade. I mere traditionelle arkitekturer kan disse tre lag være tæt integrerede eller sammenkoblet ved hjælp af en systemspecifik kode.

³ Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling (2003). *Hvidbog om IT-arkitektur*.

TING.konceptet

www.gnit.dk

Modellen viser arkitekturen i TING i form af opdelingen i flere lag. Yderst til venstre er datalaget (kilde.TING) med data fra en lang række forskellige kilder. Data samles i en databrønd (brønd.TING), som kan levere data til mange forskellige applikationer. Applikationslaget (mellem.TING) indeholder f.eks. widgets og personaliseringservices, der kan anvendes i forskellige brugerinterfacers og platforme. Præsentationslaget (præsentations.TING) kan både være mange forskellige hjemmesider og mange forskellige platforme som f.eks. mobiltelefoner.

Fordelen ved den serviceorienterede arkitektur i forhold til en mere integreret arkitektur er, at komponenter og data kan bruges på flere måder og i flere sammenhænge. Data om materialer fra ét bibliotek kan f.eks. præsenteres på hjemmesiden for et andet bibliotek. Forskellige applikationer kan anvendes i relation til forskellige typer af data, og applikationerne kan bruges af mange forskellige hjemmesider.

Den serviceorienterede arkitektur stiller krav til de aktører, der vil anvende arkitekturen, om en standardisering og koordinering. De lokale systemer er afhængige af underliggende funktionalitet, og systemerne skal være tilstrækkeligt åbne til at kunne indlejre applikationer.

Et andet væsentligt aspekt ved TING er derfor åbenhed. Arkitekturen bygger på åbne platforme, åben kildekode og åbne data. Platformene skal være åbne for at kunne indgå i arkitekturen og f.eks. tillade integration af applikationer. Åben kildekode (open source) giver mulighed for fælles udvikling og for at dele applikationer. Åbne data eller fælles data er grundlaget for hele arkitekturen. Det er afgørende for arkitekturen, at alle systemer kan anvende data fra databrønden. Bestræbelserne på at fremme åbenhed er ikke nødvendigvis uproblematisk, fordi der kan være kommercielle interesser knyttet til platforme, kildekode og data.

Bibliotekernes infrastruktur for fysiske materialer er opbygget omkring de fælles data i DanBib, og det vil også være naturligt at etablere en digital infrastruktur med udgangspunkt i et fællesskab om digitale data i en databrønd. Overvejelserne bag TING forekommer at være et godt udgangspunkt for en fælles infrastruktur. Integrationen mellem lokale og fælles systemer og mulighederne for fælles udvikling og genbrug af komponenter har således lovende perspektiver.

Organisatoriske aspekter ved en fælles infrastruktur

Det er et udtalt ønske fra bibliotekernes side at kunne formidle digitale materialer sammen med de fysiske materialer. Desuden er der behov for at kunne tilbyde formidling via nye platforme som f.eks. mobiltelefoner eller inforskærme i de fysiske rum. Det forudsætter en øget koordinering af eksisterende initiativer og etableringen af en fælles infrastruktur, der kan håndtere digitale materialer. Denne infrastruktur vil som minimum skulle omfatte et samarbejde om metadata for digitale materialer. Det vil indebære samarbejde mellem en lang række aktører på biblioteksområdet. En del af denne koordinering kunne varetages inden for en fælles organisatorisk ramme for et kommende "Danskerens Digitale Bibliotek". Nedenstående skema angiver centrale aktørers rolle i forhold til indkøb og formidling af fysiske og digitale materialer.

Det lokale bibliotek indkøber både fysiske og digitale materialer. En del af indkøbet af digitale materialer foregår dog gennem konsortier eller Folkebibliotekernes Licensgruppe. Formidlingen af fysiske materialer foregår gennem bibliotekssystemet, og der er meget begrænset integration med formidlingen af digitale materialer.

Folkebibliotekernes Licensgruppe forhandler, indkøber og administrerer en række af folkebibliotekernes digitale materialer. Tilkøb af metadata og benyttelse af materialerne i nye sammenhænge vil skulle håndteres af denne gruppe.

Koordinationsgruppen for netbibliotekerne har tidligere ikke formidlet digitale materialer, men koordinerer netbiblioteker, som varetager anden digital formidling. Netbiblioteket Palles Gavebod er en undtagelse, fordi det netop formidler både digitale og fysiske materialer. Der er her opbygget en dedikeret databrønd til formålet.

DBC administrerer på vegne af Styrelsen for Bibliotek og Medier drift og udvikling af bibliotek.dk, som primært tilbyder søgning i fysiske materialer, men også i stigende omfang i digitale materialer. Nationalbibliografien og DanBib er ikke angivet i skemaet, men de er meget centrale kilder til metadata for primært fysiske materialer og dermed et væsentligt udgangspunkt for en sammenhængende formidling.

Organisering af indkøb og formidling af fysiske og digitale materialer

(Krydser angiver en primær rolle, og krydser i parentes en sekundær rolle)

Aktører	Det lokale bibliotek	Folkebibliotekernes Licensgruppe	Koordinationsgruppen for netbiblioteker	Styrelsen for Bibliotek og Medier, DBC	Konsortier: netmusik.dk, Ebog.dk
Finansiering	Kommunal	Statslig	Statslig	Statslig	Kommunal
Formidling til brugeren	Biblioteks-system/ lokal hjemmeside		Netbiblioteker	Bibliotek.dk	Selvstændige løsninger
Indkøb af fysiske materialer	x				
Indkøb af digitale materialer	(x)	x			x
Formidling af fysiske materialer	x			x	
Formidling af digitale materialer	(x)		(x)	(x)	x
Anden digital formidling	x		x		

De digitale, netbaserede medier er ofte knyttet til leverandørens løsning. Disse medier indkøbes af konsortier bestående af flere biblioteker, og brugeren får adgang til indholdet gennem leverandørens løsning. Hvis bibliotekerne skal formidle disse digitale medier i andre sammenhænge, vil der være behov for, at konsortierne også indkøber metadata. Den digitaliserede kulturarv er ikke her beskrevet særskilt. I det omfang bibliotekerne ønsker at formidle kulturarven i sammenhæng med andre materialer, vil der også være behov for metadata for digitaliseret kulturarv.

Som det fremgår, vil en sammenhængende formidling af fysiske og digitale materialer til brugeren forudsætte koordinering mellem flere centrale aktører, overvejelser om en fælles infrastruktur og formentlig også en mere fokuseret udviklingsindsats, hvis bibliotekerne skal imødekomme brugerens fremtidige behov og forventninger.

Bilag 3: Dansk folkebiblioteksudvikling: historisk perspektiv

Rapporten om Folkebibliotekerne i vidensamfundet anbefaler dybtgående ændringer i folkebibliotekernes virksomhed i både ydelser og organisering. På den baggrund finder Udvalget om folkebibliotekerne i vidensamfundet det relevant at give et kort historisk rids over tidligere væsentlige ændringer i bibliotekerne og de sammenhænge, disse ændringer er sket i. Der sigtes dermed ikke på en historisk fremstilling, men udelukkende på en perspektivering af rapportens anbefalinger.

Det helt gennemgående træk i de offentlige bibliotekers historie⁴ er, at de i hele deres levetid ses som et oplysningsprojekt, der har en stadigt større del af befolkningen som målgruppe – og i store dele af perioden især de befolkningsgrupper, der reelt ikke havde andre kilder til oplysning end folkeskolen og bibliotekerne.

Dette gælder fra de allerførste offentlige biblioteker inspireret af 1700-tallets europæiske oplysningsbevægelse, over den række af offentlige biblioteker, der åbnes med inspiration og initiativ fra bl.a. Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug fra midten af 1800-tallet, og frem til de mange biblioteker, der stiftedes af bl.a. borger-, håndværker- og arbejderforeninger omkring det forrige århundredeskifte.

Oplysningsprojektet gælder videre klart for tænkningen bag den første bibliotekslov fra 1920, hvor formålet er "at udbrede kundskaber og almindelig oplysning". Formålet fastholdes gennem mange lovrevisioner frem til den gældende lov fra 2000, hvis formålsbestemmelse fastslår, at bibliotekerne skal "fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet".

Det, der markerer brudflader i udviklingen, er ændringen af de midler, der tages i brug for at realisere oplysningsmålene. Ændringen af midlerne sker som reaktioner på ændrede samfundsmæssige vilkår, herunder skift i politiske målsætninger, ændrede behov hos brugerne, et ændret mediebillede og dermed ændrede benyttelsesmønstre.

Det er ofte påpeget, at folkebibliotekerne opstår som svar på en udfordrende informationsfattigdom, der afhjælpes definitivt med højkonjunkturen og dens medieeksplosion i 1960'erne – og at bibliotekerne i dag udvikler sig til at blive svaret på nutidens 'information overload' og informationsforurening, at de udvikler sig fra at sikre, at informationsbærende materialer er til rådighed til at sikre, at alt det, der er til rådighed, faktisk kommer i spil på den bedst mulige måde.

I lidt grove træk kan man præsentere udviklingen af folkebiblioteker i Danmark i fire faser:

Første fase: oplysningsbevægelsens bibliotek

Den første lange fase udspringer af den borgerlige oplysningsbevægelse og forløber, frem til at staten markerer en afgørende interesse i oplysningsprojektet med vedtagelsen af den første bibliotekslov i 1920 og oprettelsen af Statens Bibliotekstilsyn. Oplysningsprojektet var på det tidspunkt blevet så vigtigt, at det skulle sættes mere i system, end de forskellige folkelige bevægelser havde formået. Internationalt er det i denne periode, at mæcener donerer biblioteker til offentligheden, og opbygningen af de såkaldte Carnegie Libraries i den engelsktalende del af verden sætter en ny verdensstandard for, hvad et folkebibliotek er.

Anden fase: industrisamfundets bibliotek

Den anden fase går fra 1920 til omkring 1960 og markerer dannelsen af industrisamfundets bibliotek. Det er en konsolideringsfase, hvor opbygning af samlinger og service er i centrum, og hvor der er klare brydninger mellem de folkelige bevægelser, der ejer bibliotekerne, og den statslige myndighed,

⁴ Fremstillingen bygger bl.a. på Erik Allerslev Jensen: *Til Bibliotekssagens fremme: Træk af Bibliotekstilsynets Virksomhed indtil 1970*, København, 1985, Leif Thorsen: *De danske folkebiblioteker 1940-1983*, København, 1992 og Martin Dyrby et al: *Det stærke folkebibliotek: 100 år med Danmarks Biblioteksforening*, København, 2005.

der er tilskudsgivende og tilsynsførende. Ud over at give tilskud er det Statens Bibliotekstilsyns opgave at føre tilsyn med, at bibliotekerne har det rette indhold i form af den rette oplysnings- og dannelseslitteratur.

Perioden er præget af en systematisk indsats for standardisering og professionalisering, som drives af Statens Bibliotekstilsyn. Væsentlige resultater er oprettelse af Folkebibliotekernes Bibliografiske Kontor, kortkataloger og bibliotekaruddannelsen. Oprettelsen af nye biblioteker er også helt central i denne periode. Bibliotekerne er stadig en sag for folkelige oplysningsbevægelser, der er mange forningsejede biblioteker, og der er fortsat mange hvide pletter på bibliotekslandkortet i form af kommuner uden bibliotek.

Tredje fase: velfærdssamfundets bibliotek

Den tredje fase kan karakteriseres som velfærdssamfundets bibliotek og medfører en systematisk udbygning af folkebiblioteksvirksomheden i form af både afdelinger og filialer – som de med kommunaliseringen nu bliver kaldt. Der kommer også en stærk tilvækst af medier med svimlende udlånstal til følge. Det er i denne periode, at det moderne bibliotek udvikles med en lang række markante biblioteksbyggerier over hele landet. Det er også her fra midten af 1960'erne, at bogen og de trykte medier så småt får konkurrence fra andre medier i biblioteket, f.eks. grammofonpladerne. De første musikbiblioteker oprettes således i 1960'erne.

Det er ligeledes i denne periode, at indkøbet af biblioteksmaterialer når et sådant omfang, at forlæggerne kan kalkulere med, at første normaloplag af en bog af rimelig kvalitet købes af bibliotekerne. Det ændrer sig siden, men forlæggerne glemmer det aldrig. Med biblioteksloven fra 1964 bliver bibliotekerne obligatoriske som kommunale institutioner, og der indføres fri låneret.

Fjerde fase: informationssamfundets bibliotek

Den fjerde fase kan karakteriseres som informationssamfundets bibliotek, der markeres med *Lov om biblioteksvirksomhed* i 2000. Der er flere samspillende faktorer, der fører frem til et nybrud. De allerførste tilløb til udnyttelse af edb i bibliotekerne stammer tilbage fra 1960'erne. I 1973 blev et stort projekt kaldet FAUST (Folkebibliotekernes Automatiseringsprojekt) sat i søen, men strandede efterfølgende. Indførelsen af edb i folkebibliotekerne var tung og mødte betydelig modstand. Først i løbet af 1980'erne og første halvdel af 1990'erne blev konverteringen af de lokale kortkataloger gennemført, og først i 1992 etableres DanBib og dermed samarbejdet om fælles katalogdata fra folke- og forskningsbiblioteker.

Men herefter går det stærkt. I Silkeborg giver biblioteket som det første borgerne adgang til pc'er i 1995, og hurtigt derefter præsenterer biblioteket den første kommunale hjemmeside. I mange kommuner er det i de følgende år bibliotekerne, der står for udviklingen af den første generation af kommunale hjemmesider. I 1994 udkommer den skelsættende betænkning *Infosamfundet år 2000*, der bl.a. anbefaler, at der nedsættes et udvalg, der undersøger de ændrede vilkår for biblioteksdrift, som informationsteknologien medfører. Det sker året efter med nedsættelsen af Udvalget om Bibliotekerne i Informationssamfundet (UBIS), som i 1997 afleverer sin rapport, og den kommer til at danne grundlag for det lovgivningsarbejde, der fører til vedtagelsen af *Lov om biblioteksvirksomhed* i 2000. *Infosamfundet år 2000* inspirerer også til, at en række biblioteksforeninger i 1995 udarbejder et såkaldt it-håndslag, der skal sikre, at alle biblioteker giver borgerne mulighed for at kunne benytte internetopkoblede pc'er.

Med *Lov om biblioteksvirksomhed* fra 2000 bliver det obligatorisk for bibliotekerne at stille internet og andre relevante medier til rådighed. Bibliotek.dk bliver etableret, og en bølge af netbaserede aktiviteter sættes i værk. Det nye biblioteksbegreb er "det hybride bibliotek", der betegner, at det traditionelle fysiske bibliotek får en netudbygning.

Brudflader

Selvom oplysningsprojektet er gennemgående i hele perioden, er der grundlæggende forskellige politiske mål for biblioteksvirksomheden i de skitserede faser. I den første fase kæmper de folkelige bevægelser for vækkelse, bl.a. under paroler som "Lys over Land, det er det, vi vil" som led i kampen for bedre levevilkår for de grupper, de repræsenterer. Den politiske udvikling med systemskiftet i 1901 og indførelsen af den fri og lige valgret i 1920 er væsentlige demokratiske landvindinger, der kræver oplyste og myndige borgere.

Samtidig betyder vandringen fra land til by og væksten i de ikke-agrare erhverv, at kvalifikationskravene til arbejdskraften vokser og dermed behovet for almen oplysning, der kan være en medvirkende faktor til det forstærkede statslige engagement.

Den voldsomme vækst i folkebibliotekernes virksomhed fra midten af 1960'erne skal ses i sammenhæng med en hastig og højkonjunkturbegünstiget udbygning af uddannelsessystemet på alle niveauer fra folkeskole til universitet. Folkebibliotekerne er med til at understøtte dette uddannelsesboom. Fremvæksten af velfærdssamfundets bibliotek skal dog også ses i sammenhæng med en stærk politisk bevægelse for demokratisering af kulturen og dermed et markant skifte i bibliotekernes prioritering af kulturel velfærd i forhold til faglige kundskaber.

Organisatorisk er der flere brudflader: Det handler om forholdet mellem det enkelte bibliotek og større organisatoriske enheder – i sidste instans det nationale bibliotekssystem. Og det handler i samme åndedrag om private, kommunale og statslige aktører. Den statslige interesse for bibliotekerne markeret med lovgivningen fra 1920 fører ikke til, at bibliotekerne bliver offentlige. Det sker først med biblioteksloven fra 1964, hvor de sidste private biblioteker med statsstøtte nedlægges. Man fik dog allerede i 1918 med etableringen af biblioteksskolen og bibliotekaruddannelsen et fælles udgangspunkt for samarbejde i bibliotekssektoren.

Dermed indføres lånesamarbejdet og den systematiske bestræbelse på at skabe et sammenhængende og gennemstandardiseret system. Ændringen i lovgivningen fører faktisk til en lukning af hundredvis af biblioteker, der ikke er tidssvarende. Denne bevægelse forstærkes med kommunalreformen i 1970, hvor antallet af kommuner reduceres fra 1.064 til 275. Der er her en meget klar parallel til de bibliotekslukninger, der er foretaget efter den seneste kommunalreform. I 1958 var der stadig 300 kommuner uden et folkebibliotek. I 1960 var der 1.534 folkebiblioteker (hvoraf de 172 udelukkende var børnebiblioteker), men kun 90 havde en faguddannet bibliotekar som leder. Det er i dag slående, at kun en tredjedel af bibliotekerne på det tidspunkt var kommunale, resten var foreningsdrevne.

Kort efter den ny bibliotekslovs ikrafttræden i 1965, hvor kommunerne tog over, var antallet af biblioteker reduceret til 980. Man nedlagde utidssvarende biblioteker med et meget lille antal lånere. Til gengæld oprettede de nye storkommuner senere filialer efter en helt anden standard. De biblioteker, der blev nedlagt i midten af 1960'erne, var dem, der ikke havde en bogbestand, der kunne leve op til den tænkning om kvalitet, aktualitet og alsidighed, der siden satte standarden for bibliotekernes samlinger.

Loven fra 1964 satte ind med en professionalisering, der for alvor slog igennem efter kommunalreformen, fordi den krævede, at kommuner med mere end 5.000 indbyggere skulle have et bibliotek med en faguddannet leder. Det førte i 1972 til oprettelse af en afdeling af Danmarks Biblioteksskole i Aalborg, fordi bibliotekarmangelen var eklatant. Det skete fem år efter, at bibliotekaruddannelsen gik fra at være mesterlære i bibliotekerne til en teoribaseret professionsuddannelse. I begyndelsen af 1990'erne indførtes en kandidatgrad i faget, og biblioteksskolen fik universitetsstatus i 1999.

Kommunaliseringen af folkebibliotekerne blev ført igennem med revisionen af biblioteksloven fra 1983, hvor kommunerne fik det fulde ansvar for folkebibliotekerne. Bibliotekstilsynet blev som konsekvens heraf nedlagt, men genopstod dog i ændret form sammenlagt med Rigsbibliotekarembetet, under navnet Statens Bibliotekstjeneste, der i 1997 blev til Biblioteksstyrelsen og i 2008 til Styrelsen for Bibliotek og Medier.

Med den fjerde fase, informationsfundets bibliotek, tegnes der en klar arbejdsdeling mellem kommunerne og staten: Staten har ansvaret for infrastrukturen, kommunerne for de lokale biblioteker. Med den pågående it-udvikling og behovet for digitaliserede og netbaserede tjenester er der en klar tendens til, at den fælles infrastruktur overtager flere opgaver, der tidligere var forankret i og udført af det enkelte bibliotek. I 2010 er den største udfordring organisatorisk at etablere en fælles tværkommunal netudvikling i et tæt samspil mellem stat og kommuner.

Medieudviklingen

Medieudviklingen er under ét karakteriseret ved stadigt stigende informationsproduktion og i de seneste årtier ved, at bogproduktionen udgør en stadigt mindre del af den samlede informationsproduktion. Et stadigt stigende aktualitets- og fornyelsespres har givet de enkelte materialer en kortere levetid og har sammen med væksten i antallet af titler historisk været en udfordring for bibliotekerne.

De ikke-trykte mediers gennembrud fylder meget i diskussionen fra 1960'erne og fremefter, men det er først med de digitale mediers gennembrud, at bogen for alvor bliver udfordret som det dominerende medie. Mængden af titler og medier, som bibliotekerne giver adgang til, er vokset markant siden 1960'erne med indførelsen af musik, film, edb-programmer, dias, computerspil, multimedier og internet på landets biblioteker.

Samtidig udgør de registrerede biblioteksmaterialer en stadigt mindre del af den samlede informationsmængde på internettet. Bibliotekerne står derfor over for en udfordring, der handler om at samle biblioteksdata i databrønde med store mængder af andre metadata, således at der kan søges i hele materialet med én søgning.

Perspektiv og udfordring

Der er to klare perspektiver at understrege i dette historiske rids. Det ene er det indlysende, at de markante ændringer i bibliotekslandskabet op gennem historien tydeligt falder sammen med ændrede samfundsmæssige prioriteringer, en ændret medieudvikling, ændrede samfundsmæssige behov og i den seneste fase: borgernes ændrede og stærkt differentierede behov og ønsker.

De samfundsmæssige og teknologiske ændringer, der finder sted nu, får mere dybtgående konsekvenser i forhold til biblioteksvirksomheden end nogen sinde tidligere. Medialiseringen af oplysningsvirksomheden og digitaliseringens gennemgribende effekt er faktorer, der nødvendigvis må føre til en reorganisering af biblioteksvirksomheden.

Det andet perspektiv er, at den danske folkebiblioteksudvikling kan fortælles som en organisatorisk og professionel konsolideringshistorie. Den organisatoriske historie handler om bibliotekernes udvikling frem mod at blive offentlige institutioner og om deres frigørelse fra staten og forankring i kommunerne.

Den professionelle konsolideringshistorie handler om bibliotekarprofessionens udvikling fra mesterlære til professionsuddannelse på universitetsniveau. Bestemmelsen fra 1964 om, at biblioteksledere skal være bibliotekarer, falder tidsmæssigt tæt sammen med etableringen af en teoribaseret professionskole, Danmarks Biblioteksskole, som kommer til at spille en helt central rolle for forståelsen af bibliotekets rolle, og som sætter et afgørende præg ikke bare på bibliotekarerne, men også på de biblioteksassistenter, der uddannes på skolen.

Der udvikles dermed en stærk monokultur i bibliotekerne. Først i de senere år er man begyndt at ansætte medarbejdere med anden professionel baggrund end den bibliotekariske, og selvom kravet om at bibliotekschefer skal have bibliotekarisk uddannelse, bortfaldt med *Lov om biblioteksvirksomhed* i 2000, er der kun ganske få undtagelser fra reglen om, at det er bibliotekarer, der er ledere. Den udfordring, der ligger i dette forhold, er, at jo stærkere den professionelle tradition er, desto vanskeligere er det at gennemføre et så gennemgribende "turnaround", som den digitale udvikling lægger op til.

Som beskrevet i det historiske rids kuldsejlede det første automatiseringsprojekt i folkebibliotekerne i 1973. Siden blev bibliotekarerne frontløbere i udnyttelsen af it. Bibliotekerne er imidlertid i vid udstrækning stadig organiserede omkring opbygning og vedligeholdelse af materialesamlingen. Det skifte, der lægges op til i denne rapport, mod en organisering omkring partnerskaber og brugergrupper er dermed en udfordring for både ledelse og medarbejdere.

Den reorganisering eller det "turnaround", udvalget anbefaler, er nødvendigt for at realisere den vision, som vidensamfundets bibliotek er. Den historiske udvikling viser mange eksempler på gennemførelse af organisatoriske og servicemæssige ændringer – og visionen bygger på de tiltag, der allerede er sat i værk for at skabe en mere netbaseret biblioteksservice og mere målgruppeorienterede tilbud.

Bilag 4: Den internationale biblioteksudvikling

Problemstillingerne omkring digitalisering og den ændrede mediebenyttelse, der behandles i denne rapport, genfindes i den internationale biblioteks-faglige litteratur. Ligeledes ses de løsningsforslag, der præsenteres i Danmark, som tendenser i en lang række andre lande, ikke bare i Europa og den vestlige verden, men også i lande, der er kendt for at have et udviklingsorienteret biblioteksvæsen som Sydkorea, Kina og Singapore.

Der er især tre områder, der er internationalt gennemgående:

Første område: ny teknologi

For det første er der tale om en udvikling af biblioteksservices, der udnytter informationsteknologiens muligheder. Det er den grundlæggende udviklingsudfordring, der både behandles i den faglige "research and development"-litteratur, og som genfindes i udviklingsprojekter og som hovedemner på internationale bibliotekskonferencer afholdt af f.eks. International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), American Library Association (ALA) og World Digital Library (WDL).

Denne udviklingstendens begynder med en grundlæggende udfordring: At konvertere de traditionelle bibliotekskataloger til databaser. Den fortsætter med udnyttelsen af internettet til etablering af netbaserede services, og endelig udfolder den sig i øjeblikket i bestræbelserne på at etablere egentlige digitale biblioteker.

Andet område: internettets gennembrud

Den anden udviklingstrend beskæftiger sig med bibliotekets ændrede rolle efter internettets gennembrud. Her er især den amerikanske litteratur trendsættende med opgøret med samlingsbegrebet som grundlæggende for biblioteksbegrebet. Visionerne for biblioteksudviklingen i denne litteratur udtrykkes gennem formuleringer som "from collection to connection", "from product orientation to user orientation" og "from book container to community center", der har inspireret nationale biblioteksstrategier i hele verden. Dette område er under konstant udvikling og har i øjeblikket stærkt fokus på bibliotekets rolle som facilitator i udnyttelsen af videnressourcer, herunder livslang læring-koncepter. Også udnyttelsen af de sociale teknologier og skabelsen af nye biblioteksrum er gennemgående temaer.

I amerikansk sammenhæng har en række nybrydende biblioteksprojekter sat standarden for nye biblioteker. Det gælder primært byggeriet af et nyt folkebibliotek i Seattle, der blev baseret på en række analyser af biblioteksbrugernes adfærd, og hvoraf en af de mest opsigtsvækkende konklusioner var, at kun en tredjedel af de besøgendes aktiviteter var bogrelaterede. Hermed var grundlaget for opgøret med biblioteket som 'book container' lagt, og principperne for at indrette biblioteket efter brugernes behov og præferencer for alvor sat i gang.

Et andet markant eksempel på nyskabende planlægning af biblioteksvirksomheden er Singapores biblioteker, der ud over at være i front i udnyttelsen af digitale teknologier er styret af en national strategi, der som et af sine væsentligste principper har en høj grad af differentiering i forhold til målgruppernes behov. De enkelte biblioteker indrettes under hensyntagen til målgruppens særlige præferencer. Således er der i Singapore også et bibliotek, der henvender sig til ikke-brugere – og gør det med ganske stor succes.

Generelt er et af verdens gennemgående paradokser på biblioteksområdet, at den digitale udvikling har ført til opførelsen af flere store prestigebetonede biblioteksbygninger end formodentlig nogen sinde tidligere. Ikke kun i de traditionelt biblioteksstærke lande som Finland, Holland og England, men også i Sydeuropa, hvor f.eks. Spanien har nyorganiseret biblioteksvæsenet med en markant statslig indsats og med opførelsen af en lang række biblioteker med centralbiblioteksopgaver, og i Kina, Sydkorea, Indien og andre lande, der konkurrerer om at have en stærk position i verdensøkonomien. En række databaser søger at dække udviklingen i biblioteksbyggeri over hele verden. En lokalt forankret database er librarybuildings.info, der samler de bedste nye europæiske biblioteksbygninger.

Tredje område: digitalisering

Den tredje overordnede udviklingstendens er digitalisering. Her er antallet af spillere blandt de enkelte biblioteker mindre, men emnet har stor bevågenhed hos alle, fordi det sætter betingelserne for biblioteksvirksomheden. I Sydkorea er der netop åbnet et digitalt bibliotek i en nybygget pragtbygning over for nationalbiblioteket. Sydkorea kunne ved sit værtskab for den årlige verdensbiblioteks-konference i 2006 meddele, at digitaliseringsindsatsen i Sydkorea oversteg den samlede digitaliseringsindsats i Europa. I den aktuelle verdensomspændende biblioteksdiskussion er der tre områder eller niveauer for diskussion af digitaliseringsindsatsen.

Det første og mest veletablerede digitaliseringsniveau vedrører *fag- og forskningsbibliotekers udnyttelse af elektroniske tidsskrifter og e-bøger*. Det er et konstituerende træk i den samlede biblioteksbenyttelse, at den professionelle informationsudnyttelse på forskningsinstitutioner og videregående uddannelsesinstitutioner i stadig større udstrækning baserer sig på e-ressourcer.

I Danmark er det således 80 % af alle lån fra de store forskningsbiblioteker, der er downloads af filer, som biblioteket har betalt for adgang til for registrerede brugere. Benyttelsen af fysiske materialer falder, og benyttelsen af digitalt materiale fortsætter med at stige. Baggrunden for denne udvikling, der også gælder for de lande, vi i Danmark samarbejder med (f.eks. Holland, Tyskland og England, hvor Danmark deltager i et formaliseret samarbejdssekretariat på feltet), er, at undervisningsmaterialet på de længere videregående uddannelser i vid udstrækning er engelsksproget. Og det er den engelsksprogede tidsskriftlitteratur, der især er gjort let tilgængelig i dyre databaser. Her er der tale om et ganske vellykket forretningskoncept, hvor digitalisering af den foreliggende litteratur er grundsubstansen.

Det andet digitaliseringsniveau vedrører *digitalisering af kulturarv*. Frontløberen her er Library of Congress, der systematisk siden 1990'erne har arbejdet på at digitalisere den amerikanske kulturarv. Det gælder bl.a. projektet American Memory, der er blevet forbillede for mange andre landes digitaliseringsindsats, f.eks. Hollands. Projektet er på linje med det europæiske projekt Europeana og er i sit udgangspunkt tænkt som et modstykke til det amerikansk orienterede Google. Men det har den svaghed, ligesom de fleste andre kulturarvsprojekter, at der primært fokuseres på ældre materiale. Stort set alle europæiske lande bidrager til Europeana og har dermed en rettesnor for den nationale indsats. Europeana er blevet en markant succes i forhold til at skabe grundlag og rammer for digitalisering af kulturarv.

Det tredje digitaliseringsniveau vedrører *digitalisering af materiale, der er ophavsretsbelagt*. Det er især Googles projekt med at digitalisere 30 mio. bogtitler, der i samspil med lanceringen af en ny generation af e-bogs-læsere måske kan skabe et nyt gennembrud for udnyttelsen af digitalt materiale inden for en kreds, der er bredere end undervisnings- og forskningsmiljøerne. Et gennembrud af denne art er i virkeligheden det, de stærke biblioteker i den vestlige verden forbereder sig på med udvikling af nye ydelser.

Dette overordnede billede af internationale tendenser på biblioteksområdet kan suppleres med nogle punktnedslag i EUs projekter og i forskellige nationale strategiprojekter.

Biblioteksudvikling i EU-regi

EU har siden 1985 arbejdet systematisk med udvikling og udnyttelse af informationsteknologien, og EUs indsats som policy- og projektkoordinator har haft en umådelig stor indflydelse på de nationale indsatser. I en resolution fra 1985 optræder bibliotekerne som nøglespillere i skabelsen af en "electronic information infrastructure"⁵. Op gennem 1990'erne er der fuldt fokus på biblioteksudviklingen med det selvstændige biblioteksprogram Telematics for Libraries. Denne indsats indgår i både det tredje og fjerde framework programme og fokuserer især på standarder og tekniske løsninger, men også på policyemner i en lang række projekter og studier, bl.a. Minerva, TEL, DigiCULT og Pulman, samt mange folkebiblioteksorienterede, bl.a. Public Libraries in the Information Society (1997), med klar dansk dominans.

⁵ Resolution on *Collaboration between libraries in the field of data processing* (1985).

I EUs informationsteknologiske program- og udviklingssammenhæng er bibliotekerne frontløbere. Fra slutningen af 1990'erne udvides perspektivet til et bredere felt, hvor arbejdet med 'e-content' og 'multimedia creation' er centrale indsatser. Det er også omkring årtusindskiftet, at begreberne 'digital libraries' og 'virtuel heritage' bliver meget udbredte. Begrebet 'virtuel heritage' erstattes hurtigt af begrebet 'cultural heritage', der omfatter alle typer af kulturinstitutioner, og som er forudsætningen for det store projekt Europeana, der påbegyndes i 2007. Fra 2000 er digital libraries en rød tråd i alle de projekter, der er relateret til vidensspredning og videnskabelse.

Fra omkring 2000 udvides informationsteknologitænkningen i EU-sammenhæng til et bredere samfundsmæssigt perspektiv. Her etableres de første eEurope Action Plans og ligeledes den helt centrale The Lisbon Strategy fra 2000, der sigter mod at gøre Europa til 'the most dynamic and competitive knowledge-based economy in the world capable of sustainable economic growth with more and better jobs and greater social cohesion, and respect for the environment by 2010.' The Lisbon Strategy bliver reformuleret i 2005, så den har et endnu stærkere fokus på sammenhængen mellem det videnbaserede samfund og vækst og jobskabelse.

Den tænkning, der udfoldes her, er grundlaget for den globaliseringsstrategi, der udvikles i Danmark, hvor vidensamfundsbegrebet bliver centralt, og hvor informationsteknologien også i de overordnede politiske strategier kobles sammen med de grundlæggende ændringer i produktionssfæren i Europa. I EU-sammenhæng betegner skiftet mellem begreberne 'information society' og 'knowledge society' to forskellige udviklingsstadier. Hvor det første primært er relateret til de udfordringer, der er knyttet til at opbygge en sammenhængende digital infrastruktur, der udnytter mulighederne, er det andet i bredere forstand fokuseret på de ændringer og udfordringer, der slår igennem i samfundsstrukturen, når effekterne af digitaliseringsprocesserne viser sig.

Det er således også karakteristisk, at det er i sammenhæng med begrebet 'knowledge society', at begrebet 'lifelong learning' introduceres. I 2010 fortsætter diskussionen om The Lisbon Strategy med et stærkt fokus på innovation. Der tales bl.a. om en overgang fra "knowledge society" til "innovation society".

Fra 1985 og frem til i dag er den helt gennemgående tendens, at EU-programmerne sigter mod at styrke udviklingen gennem samarbejde og 'concerted actions'. De europæiske programmer kommer til at skabe rammer for udvikling af nationale policies, og det er væsentligt at påpege, at erfaringerne med bibliotekernes brug af informationsteknologi spillede en central rolle i udviklingen af de koncepter, der adresserer problemstillingerne i det moderne videnssamfund.

I europæisk sammenhæng har interesseorganisationer som European Bureau of Library, Information and Documentation Associations (EBLIDA) og National Authorities on Public Libraries in Europe (NAPLE) i 2009 igangsat et arbejde med at etablere et grundlag for en europæisk bibliotekspolitik. Arbejdet tager udgangspunkt i de udfordringer, der identificeres overalt i Europa i form af stigende vækst i funktional analfabetisme, problemer med 'digital divide', social udelukkelse og dermed følgende sociale spændinger og konflikter.

Internationale eksempler på udviklingsarbejde med folkebiblioteker

Ud over at undersøge, hvilke problemstillinger og udviklingstræk der er gennemgående i den internationale biblioteksudvikling, kan det her være relevant at undersøge, hvorledes et arbejde som det, der præsenteres med denne rapport, gribes an i andre lande.

Der skal her gives fire eksempler på metoder fra Finland, Holland, Australien og Sydkorea.

Finland er det land, hvis biblioteksvæsen har størst lighed med det danske. Her arbejdes der systematisk med strategier for folkebibliotekernes udvikling i ressortministeriet, Undervisningsministeriet.

Siden den seneste bibliotekslovrevision i 1998 er der udviklet strategier for typisk fireårige perioder. Strategiernes mål tilpasses regeringsgrundlaget, hvori bibliotekerne også optræder. Det er i denne sammenhæng også markant, at den finske grundlovstradition adskiller sig fra den danske. Der er således for relativt nyligt (1999) sket en revision af grundloven i Finland, der bl.a. medtager en

bestemmelse om borgernes kulturelle rettigheder. I § 16 fremgår det, at staten ("det allmänna") skal "säkerställa lika möjligheter för var och en att oavsett medellöshet enligt sin förmågan och sina särskilda behov få även annan än grundläggande utbildning samt utveckla sig själv."

Bestemmelsen indebærer bl.a. opretholdelse af biblioteker, men bygger også på en tænkning om livslang læring. Denne tænkning kommer tydeligere til udtryk i det gældende regeringsgrundlag i Finland, hvoraf det fremgår, at bibliotekets "roll som nærservice og mångsidig service för medborgarnas lärande, informationförsörjning och kultur stärks" (citeret efter Undervisningsministeriets bibliotekspolitik 2015). I den gældende strategi, Undervisningsministeriets bibliotekspolitik 2015⁶, publiceret i slutningen af 2009, fokuseres der på en række områder: Strategien forholder sig således til bibliotekets konkurrencesituation med internettet og andre informationsudbydere, hvor strategien er, at biblioteket må producere en merværdi, som andre ikke kan levere, og det sker ved at satse på kompetence og kvalitet. I den gældende strategi bliver uddannelsen af bibliotekspersonale således central, fordi der åbenlyst er mangel på universitetsuddannede bibliotekarer.

Andre områder er vejledning og læring i informationshåndtering, hvor der peges på, at bibliotekets virksomhed må understøtte hele informationscyklussens spektrum: fra at skaffe information til at udnytte den og skabe ny information. Et tredje område, der også er en parallel til den danske tænkning, er de netværksbaserede partnerskaber, der gennemføres fra tværkommunalt til nationalt og internationalt niveau, og det er fokuseringen på, at bibliotekets ydelser må blive stadig mere differentierede og bestemt af borgernes behov. Også tekniske aspekter kan indgå, f.eks. påpegnings af nødvendigheden af hurtige internetforbindelser. Af særlig interesse er det imidlertid, at Finland har besluttet at oprette et Finlands Digitale Bibliotek, hvori der etableres én indgang til en samling af alle digitale ressourcer af biblioteksrelevans fra både folke- og forskningsbiblioteker såvel som fra museer og arkiver. Projektet planlægger at åbne i 2011 og en række styre- og arbejdsgrupper er i gang med at realisere visionen. Det finske eksempel er altså et eksempel på en statslig genereret strategi i tæt samspil med øvrige politiske områder.

En anden model finder vi i **Holland**, hvor bibliotekstraditionen er betydelig anderledes end den danske. I Holland er folkebibliotekerne i udgangspunktet selvejende institutioner. Der er betaling for medlemskab og for lån af visse typer af materialer. Langt den største del af finansieringen af bibliotekernes virksomhed er imidlertid offentlige tilskud, og med begyndelsen på en reorganisering af biblioteksvirksomheden i 1998 er der sket en betydelig forskydning hen imod en mere central planlægning af udviklingsvirksomheden, først og fremmest med en beslutning om, at udviklingen af digitalt baseret infrastruktur skal ske på koordineret nationalt grundlag med den konsekvens, at det hollandske kulturministerium er gået mere aktivt ind i udviklingsarbejdet end tidligere.

Til trods for den organisatoriske forskel mellem danske og hollandske folkebiblioteker er de to virksomheders omfang og karakter meget ens. Det udviklingsarbejde, der skal omtales her, er bestilt af biblioteksparterne i Holland hos The Netherlands Institute for Social Research, der har gennemført et regulært forskningsprojekt eller fremtidsstudie, der er publiceret som *The future of the Dutch public library: ten years on* fra 2008⁷. Rammerne for studiet er den definition af biblioteksvirksomhedens områder, der er nedfældet i det, der kommer tættest på en lov, og som hedder Richtlijn voor basisbibliotheek fra 2005, hvor der opereres med fem kernefunktioner for folkebiblioteker: "knowledge and information", "development and education", "arts and culture", "reading and literature" og "meeting and debate".

På baggrund af en analyse af udviklingsperspektiverne for medierne og mediebrugen i de kommende ti år vurderes bibliotekernes udviklingsmuligheder i to forskellige "future projections". Analyserne påpeger grundlæggende brugernes faldende benyttelse af den fysiske materialesamling og dens dalende betydning til fordel for en bredere udnyttelse af det digitale indhold, som mange forskellige leverandører stiller til rådighed på internettet. I det ene scenarie udtrykkes den digitale trussel mod biblioteket således: "The development of attractive, user-friendly alternatives on the internet and

⁶ Undervisningsministeriets bibliotekspolitik 2015: *Allmänna bibliotek. Nationelle strategiska prioritetsområden* (2009). Undervisningsministeriets publikationer, Helsingfors.

⁷ Frank Huysmans, Carlien Hillebrink (2008). *The future of the Dutch public library: ten years on*. Netherlands Institute for Social Research, SCP, Hague.

from content suppliers who enter into a direct relationship with users could lead to the radical marginalisation of the library as a traditional supply-centered institution.” Analysen er entydig i sin påpejning af, at den traditionelle samlingsvirksomhed får stadigt mindre betydning. Men selvom det er den digitale udvikling, der truer bibliotekerne, må de gå ind og udnytte mulighederne, siger rapporten.

Analysen peger videre på en række behov, der opstår i den digitalt baserede verden, men gør det klart, at der kan være andre institutioner end biblioteket, der kan imødekomme disse behov. Det drejer sig om en række behov for at understøtte udnyttelsen af viden.

Analysen beskæftiger sig med konsekvenserne af en svækkelse af bibliotekssystemet som en mulig følge af en mere markedspræget udvikling. Analysen når frem til det resultat, at det primært vil være de områder, hvor biblioteket fungerer markedskorrigerende, og hvor det har sociale funktioner, at en sådan svækkelse vil udgøre et samfundsmæssigt problem. Det gælder opgaver som hjælp til at finde, forstå og udnytte information, og det gælder sikring af et uafhængigt og mangfoldigt informations- og medieindhold.

Analysen peger på, at det fremtidige folkebibliotek må tilbyde ydelser, der gør det til en naturlig partner i kampen mod de uønskede effekter af videnssamfundet. Det fastslås, at:

“Since it is no longer possible for libraries to organise everything that is published in a meaningful way, the emphasis in gathering and ordering of information will shift from the library to its potential users, the key for the libraries in the next ten years be to facilitate this trend as adequately as possible.”

Usædvanligt nok for et forskningsprojekt af denne art munder den grundige analyse ud i anbefalinger til en række afgørende punkter i en policy:

- Gør det lettere at finde indhold
- Skab hybride samlinger
- Udvalg brugergrupper
- Betragt ikke faldet i læsning og udlån af bøger som uundgåeligt, og drop ikke bogen
- Skab personlige services på grundlag af markedsanalyser
- Skab mange indgange til digitalt indhold
- Giv brugeren valgfrihed i lærings- og vejledningstilbud
- Understøt udvikling af informations- og mediekompetence
- Sørg for support til både lokale 'front office'-opgaver og nationale 'back office'-opgaver.

Et tredje eksempel på strategiudvikling finder vi i **Australien**, hvor et samarbejde mellem de australske biblioteker og biblioteksorganisationer i 2009 påbegyndte en omfattende proces mod etablering af et nationalt grundlag for at skaffe midler til udvikling af nye programmer⁸. Et led i processen er en høringsproces (consultation) med det formål at identificere de væsentligste udviklingsområder for folkebibliotekerne. Processen sigter i øjeblikket mod at opnå en klarere konsensus om folkebibliotekets rammer og opgaver i det 21. århundrede og ikke mindst at kommunikere denne forståelse til politikerne.

Udgangspunktet i den australske tilgang er endnu engang bevidstheden om det grundlæggende fokusskifte i virksomheden fra samling til service og erkendelsen af, at den lokale praksis er meget varieret og forskellig, og at der er behov for fokusering.

Det sammenbindende element i forskellene angives bl.a. som “the desired goal of providing the community with life-long learning opportunities”. Allerede her er læringsperspektivet fremtrædende, men det bliver tydeligere i de indledende forslag om prioriterede indsatser for folkebibliotekerne:

- Social inclusion and community engagement
- Children, early learning and a literate Australia
- Encouraging the digital economy and digital citizenship
- Health and ageing.

⁸ <http://www.alia.org.au/governance/committees/public.libraries/summit09/>.

Disse fire områder nævnes, fordi de understøtter den tænkning, der udfoldes i dansk sammenhæng om, at biblioteket bruger sine spidskompetencer til at adressere de samfundsmæssige behov, som vidensamfundet skaber, uanset om det er i Europa eller på andre kontinenter.

I den australske tilgang er der det bemærkelsesværdige forhold, at kulturformidling og identitetsskabelse ikke som udgangspunkt er blandt de prioriterede emner.

Et fjerde eksempel på strategiudvikling skal nævnes som en udfordring til de tre præsenterede metoder: den centrale statslige strategigenerering i Finland, den uafhængige forskningsbaserede tilgang i Holland og den australske interesseorganisations model.

I **Syd Korea** tog en privat radiokanal i 2001 initiativ til et Book Reading Programme i stil med de bogstartprogrammer, vi kender fra England, og som består i at opsøge nul- til femårige børn hjemme og forære dem bogpakker med jævne mellemrum. Det kan bemærkes, at vi i Danmark i 2008 med midler fra satspuljen har påbegyndt et tilsvarende program, og at det er en del af tænkningen bag de hollandske og australske strategiovervejelser omtalt ovenfor. Programmet fik i Syd Korea støtte fra en række private og offentlige kilder og blev drevet af et bibliotek i byen Suncheon. I 2003 udviklede det sig til et projekt om udviklingen af et børnebibliotek med projektnavnet Mirakelbiblioteket⁹. Udgangspunktet var ikke at finde frem til, hvilke opgaver et bibliotek normalt har, og at videreudvikle dem, som det er tendensen i de ovenfor omtalte strategiprojekter.

Det var ønsket om at skabe mirakler med børn, der var drivkraften. Et mirakelbibliotek vil skabe lettest mulig adgang til bøger (og andre kilder) for alle børn, der gerne vil læse. Biblioteket vil understøtte børnenes dannelse, efterhånden som de udvikler sig til borgerbevidste mennesker. Bibliotekets mål er at hjælpe børn med at realisere deres drømme ved at udvikle deres evner. Endelig er der et klart dannelsesideal: udvikling af borgere, der er tolerante over for forskellige kulturer og livsformer, "love people and nature and seek after peace", et næsten konfuciansk dannelsesideal. En interessant pointe er, at metoden til opbygning af disse mirakelbiblioteker, som altså er et offentligt-privat partnerskab, er, at udgangspunktet er det bedste, man kan finde i udlandet, suppleret med nye gode idéer til, hvordan børn bedst stimuleres til at udvikle deres kreativitet og fantasi. Altså et ægte brugerdrevet projekt.

Der er to klare pointer i denne gennemgang af international biblioteksudvikling. Den ene er, at den udvikling, der i denne rapport anbefales styrket i Danmark, er en udvikling, der har paralleller i andre lande. Den anden pointe er, at uanset hvilket udgangspunkt et strategiarbejde har, og uanset om det er statsligt, forskningsmæssigt eller privat genereret, når det frem til den samme udviklingskonklusion.

⁹ *Libraries in Korea: Past, Present and Future. 2006 Seoul World Library and Information Congress (2006). Seoul.*

Bilag 5: Det lokale bibliotek – nye bibliotekskoncepter, gode eksempler og forslag til udvikling

Det ny bibliotek i den lokale udvikling

I hovedrapporten udfoldes visionen for 'Det ny bibliotek'. Visionen er yderligere illustreret med en model bestående af fire forskellige rum eller universer, tænkt som en idealmodel for det ny bibliotek: Læringsrummet, inspirationsrummet, møderummet og det performative rum.

Bibliotekerne er allerede godt i gang med at realisere visionen. Nogle større biblioteker byder på tilbud og aktiviteter inden for alle fire rum. Andre biblioteker har under hensyn til lokale prioriteringer valgt at tilbyde delelementer af konceptet for det ny bibliotek.

I det følgende gives eksempler på best practice til inspiration for arbejdet med udviklingen af det lokale folkebibliotekstilbud i kommunen. Eksemplerne kan sammen med rapporten danne afsæt for et arbejde med en lokal biblioteksstrategi, som udvalget anbefaler kommunerne at udarbejde.

Eksemplerne er struktureret efter modellen med de fire rum. Flere af dem vil med rette kunne placeres mere end ét sted, f.eks. både i oplevelsesrummet og i inspirationsrummet, men er for overskuelighedens skyld placeret ét sted.

Selvom modellen lægger op til en skarp skelnen mellem de enkelte elementer, er det formentlig snitfladerne mellem elementerne, som er interessante at udforske. Ligesom kernen i folkebiblioteket måske netop er koblingen mellem oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet, er det sikkert også i overgangen mellem eksempelvis lærings- og møderum, at der skabes unikke ydelser. Online lektiehjælp er et eksempel på et bibliotekstilbud, som befinder sig i dette felt.

Mange af best practice-eksemplerne bygger på partnerskaber og brugerinddragelse.

Læringsrummet

Læringsrummet er baseret på at opdage og lære nyt. Det indeholder f.eks. uformelle læringskurser, e-læringsfaciliteter, foredrag, adgang til videnressourcer og spørgetjenester.

Bibliotekerne har i en række år udviklet og løbende udbygget uformelle læringstilbud, specielt inden for it-læring og integrationsorienterede aktiviteter.

Skrivopgave.dk – Bibliotekernes guide til informationssøgning

I læringsrummet er bibliotekernes kerneopgave med informationssøgning naturligvis central. Området har med informationsteknologiens indtog gennem de sidste årtier gennemgået et paradigmeskifte. Bibliotekerne har løbende udviklet området, bl.a. gennem flere større udviklingsprojekter

Skrivopgave.dk er et produkt af den udvikling. Sitet er udviklet af bibliotekerne i København, Gentofte, Roskilde og Herning samt Grenaa Handelsskole. Det er en guide til informationssøgning, målrettet de af grundskolens ældste klasser og ungdomsuddannelsernes elever, der skal skrive opgave.

Skrivopgave.dk samarbejder med Fjernadgang.dk, som er Frederiksbergs og Københavns Bibliotekers fælles website for e-ressourcer. Sitet giver adgang til kvalitetsinformation på nettet. Der gives online-vejledninger på dansk til mange af e-ressourcerne med information om indholdet, tips og tricks til søgning, m.m. Desuden samarbejdes der med forlaget Gyldendal.

En anden kilde for biblioteker, der giver undervisning i informationskompetence, er Bibteach.dk, som er en toolboks for bibliotekarer, der giver undervisning i informationskompetence. Her er kursusmateriale klar til brug til undervisning af såvel studerende som borgere generelt. Herning Bibliotekerne driver sitet, og en lang række biblioteker har bidraget med kursusmateriale.

Lær mere om IT

'Lær mere om IT' er et koncept udviklet i IT- og Telestyrelsens regi, som bibliotekerne via en samarbejdsaftale mellem IT- og Telestyrelsen og Styrelsen for Bibliotek og Medier bidrager til. Formålet med konceptet er at styrke danskernes basale it-færdigheder og at give befolkningen mulighed for og kompetencer til at begå sig i den digitale verden.

IT- og Telestyrelsen har tilbudt et kursusforløb i et særligt it-pædagogisk koncept til udvalgte formidlere i en række biblioteker. De uddannede it-formidlere har bagefter oplært kollegaer i alle biblioteker efter samme koncept. Forløbet er organiseret i centralbibliotekernes fælles kompetenceudviklingsnetværk. I løbet af 2009 er ca. 200 biblioteksansatte blevet uddannet i konceptet.

På den baggrund har bibliotekerne udbudt en lang række introduktionskurser til borgerne i grundlæggende it-færdigheder. Kurserne tilbydes i programmer åbne for alle borgere eller målrettet bestemte segmenter.

I nogle tilfælde tilbydes introduktioner og kurser efter aftale til andre ansættelsesgrupper. Det kan være andre ansættelsesgrupper i kommunen, f.eks. medarbejdere i borgerservice, og det kan være ansatte på lokale virksomheder.

Forløbet er tilrettelagt efter den samme model, som bibliotekerne i de sidste tre-fire år har praktiseret med IT- og Telestyrelsen om borger.dk. Bibliotekerne har systematisk bakket op om udbredelsen af borger.dk og ønsket om, at alle borgere skal være i stand til at søge information fra det offentlige Danmark og kunne benytte sig af de digitale selvbetjeningsløsninger, som det offentlige tilbyder.

Folkebibliotekernes kursusaktiviteter for borgerne i 2009 i relation til de fælles programmer under partnerskabet mellem Bibliotek og Medier og IT- og Telestyrelsen

Borger.dk introduktioner	
Antal biblioteker, der har udbudt kurser for borgere	74
Antal kurser i alt	489
Antal deltagere i alt	4909
Lære mere om it-introduktioner	
Antal biblioteker, der har udbudt kurser for borgere	66
Antal kurser i alt	1332
Antal deltagere i alt	8749

Kilde: Biblioteksbarometeret.

E-læringstilbud

Flere biblioteker har de sidste par år eksperimenteret med digital formidling af it-værktøjer. NetTing.dk er det nordjyske bud på en platform, der giver borgerne mulighed for at blive dus med de gratis tilbud på nettet. Her er hjælp at hente som borger på nettet, f.eks. tips til redigering og deling af sine digitale billeder og introduktion til flere af Googles mange tilbud. NetTing.dk er udviklet af Aalborg Bibliotekerne og Region Nordjylland.

Helsingør Bibliotek har med Net Timen udviklet flere e-læringsprogrammer i brug af internettet: 'Supersøgeren' hjælper med hurtig og effektiv brug af nettet. 'Forbrug' giver overblik over rettigheder, mærkning, testning og priser, og 'Daglignettet' hjælper med at bruge nettet i dagligdagen.

Alle læringstilbuddene er udviklet af lokale biblioteker, enten alene eller i samarbejde med andre biblioteker, og de er tilgængelige for alle folkebiblioteksbrugere. Programmerne kan nås på: www.netting.dk og www.nettimen.dk.

Lektiecaféer

Lektiecaféerne er udsprunget af et samarbejde mellem Kulturministeriet og Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Gennem en pulje har det været muligt at søge om tilskud til oprettelse af lektiecaféer på landets folke- og skolebiblioteker.

Målgruppen for lektiecaféerne har primært været børn og unge - sekundært voksne. Udover decideret lektiehjælp på niveauer fra folkeskole til gymnasium er der eksempelvis også givet tilbud om bistand til afledte integrationsaktiviteter, som f.eks. jobsøgning samt bistand til at forstå henvendelser, breve m.m. fra offentlige myndigheder. Hvor frivillige hjælpere i form af ressourcestærke unge og voksne har stået for selve lektiehjælpen, har bibliotekerne skabt rammerne og sørget for planlægning, markedsføring og koordinering af caféerne.

Alle lektiecaféer er unikke, men fælles for dem er, at de danner ramme for liv, hygge og læring. Kombinationen af bibliotekernes uformelle atmosfære med lektiehjælp og hygge fra imødekommende unge og voksne har vist sig at være en succes blandt brugerne. Succesen er til at måle; der er pt. etableret 130 lektiehjælpscaféer på landets biblioteker og 35 afledte integrationsaktiviteter. Flere end 30.000 har benyttet sig af tilbuddet. Det er tydeligt, at lektiecaféerne i deres form og indhold skaber en ramme for styrkelse af det danske sprog, og at de er medvirkende til at styrke den enkeltes færdigheder. På den måde understøttes en generel dannelsesproces og viden om det danske samfund.

Samarbejde mellem biblioteker og oplysningsforbund

I mange kommuner er der en lang tradition for samarbejde på forskellige niveauer mellem biblioteket og de lokale oplysningsforbund. Typisk er det samarbejde om lokaler, men det kan også være fælles udbudte kurser, samarbejde om undervisere eller andet.

I Århus er der en 15 år lang tradition for samarbejde mellem biblioteker og oplysningsforbund. Der har f.eks. løbende været møder mellem chefen for hovedbiblioteket og byens oplysningsforbund om samordning af aktiviteterne. Med tilskud fra Styrelsen for Bibliotek og Medier arbejdes der i et projekt på en modeludvikling med afprøvning af to konkrete samarbejder til inspiration for andre kommuner. Tilsvarende har Gentofte Bibliotekerne og kommunens oplysningsforbund fået tilskud til et modeludviklingsarbejde.

Inspirationsrummet

Inspirationsrummet er baseret på oplevelser. Det vil typisk indeholde adgang til materialer med litteratur, kunst, film, musik og spil, til arrangementer med kunstnere og lignende.

Krimimessen i Horsens

Den årligt tilbagevendende krimimesse i Horsens er et vellykket eksempel på, hvordan biblioteket i samarbejde med boghandlere og forlag kan give litteraturformidling en ny og attraktiv oplevelsesdimension. Krimimessen foregår i det nu nedlagte Horsens Statsfængsel, der udgør en effektiv ramme for møderne mellem forfattere og læsere. Stedet rummer i kraft af sin særlige historie en fascinationsværdi i sig selv.

Dette i samspil med den kalejdoskopiske formidling af krimigenren resulterer i, at arrangementet har et imponerende besøgstal. Bibliotekets viden og kompetencer er omdrejningspunkter i planlægning, gennemførelse og udvikling af messen. Til arrangementet er knyttet andre litterære aktiviteter, blandt andet skriveværksteder.

Fra kulturfabrik til oplevelsesrum på Lyngby-Taarbæk Bibliotekerne

Hvordan skifter biblioteket rollen som industrisamfundets formidlingsfabrik ud med en moderne rolle som byens kulturelle oplevelsesrum, der matcher fremtidens drømmesamfund? Lyngby-Taarbæk Bibliotekerne søger at besvare dette spørgsmål gennem brugerinddragelse, eksterne samarbejdspartnere og medarbejderinnovation.

Projektet resulterede bl.a. i et modeshow med fokus på genbrug i forbindelse med et tema om kultur og klima og en poetry slam-konkurrence for unge med foredrag, workshops og en fest på biblioteket for de tre vinderklasser. Projektet er et forsøg på at udvikle en metode til at ændre indgroede vaner, kultur og subkultur gennem praksis og aktiv dialog med brugerne. Biblioteket skaber således nye typer af events og oplevelser, der udspringer af nye og involverende formidlingsmetoder.

HØRbar: Podcast, musik og inspiration

HØRbar er en service på musikbibliotek.dk, der er de danske musikbibliotekers præsentation på nettet. Brugere kan gratis podcaste journalistisk prægede programmer om musikalske emner og strømninger. Udsendelserne kan spænde fra biografier om bands til historiske gennemgange af musikgenrer og præsentationer af bands fra et lokalområde. Podcast-teknologien betyder, at brugerne selv kan skræddersy deres abonnementsordninger og vælge inden for hvilke musikgenrer, de automatisk modtager musikudsendelser.

Bibliotekerne har indtil videre tilbudt podcast-udsendelser om ukendte kunstnere og musikgrupper, men med nye aftaler med ophavsorganisationerne banes vejen for, at musik med navne som Jimi Hendrix, Metallica og Oscar Peterson kan leveres kvit og frit til brugernes computere og MP3-afspillere. HØRbar er et eksempel på, hvordan musikbibliotek.dk ved hjælp af en brugervenlig teknologi tilbyder lytteoplevelser og indsigt i musikkens verden døgnet rundt.

Møderummet

Møderummet er baseret på deltagelse. Det spænder fra at deltage i arrangementer om (lokal)politiske spørgsmål eller aktuelle problemer over læse- og studiekredse til facilitering af communities og netværk.

Litteratursiden

I 2009 blev litteratursiden.dk et nyt mødested for litteraturelskere.

Litteraturen har altid været et møde mellem forfatter og læser. Litteraturen har også altid åbnet for møder mellem læserne. Folkebibliotekerne har i mange år faciliteret møder ansigt til ansigt med forfattere og læsekredse.

Da litteratursiden.dk tog de sociale teknologier i anvendelse, fik borgerne en ny ramme om mødet mellem mennesker om litteratur. På den nye generation af litteratursiden.dk kan læserne blogge, diskutere og anbefale bøgerne i digitale læseklubber. Læsere kan tildele 'bøger' på samme måde, som madanmeldere tildeler kokkehuer til restauranter.

Aktiviteterne på litteratursiden.dk, som står for bibliotekernes digitale litteraturformidling, spiller naturligt sammen med de mange litteraturformidlingsaktiviteter, som traditionelt finder sted i bibliotekets fysiske rum. Det er aktiviteter som udstillinger, forfatterarrangementer, booktalks og læseklubber.

DR og romanlæseklubber

Læseklubberne har stået for en markant udbredelse i de seneste år. Det skyldes uden tvivl partnerskabet med DR om Romanlæseklubber. I et samarbejde mellem DR og litteratursiden.dk udvælges hvert år seks romaner, som derefter diskuteres i romanlæseklubberne, der afholdes på bibliotekerne. Når året er omme, udpeges en jury blandt romanlæseklubberne.

Derefter mødes juryen en weekend i København for at udnævne årets roman. I 2009 - 2010 deltager mere end 50 biblioteker med romanlæseklubber i det fysiske rum.

Se mere på www.litteratursiden.dk www.dr.dk/Nyheder/Kultur/Laeseclubber/Romanklubben/.

Ageforce.dk

Ageforce.dk gik i luften i starten af 2009 som et virtuelt møderum for borgere i Roskilde. Udgangspunktet for ageforce.dk var, at mange borgere i alderen 50+ efterspørger viden, interessefællesskaber og sociale netværk. Gennem udvikling af såvel en fysisk som virtuel interaktion har Roskilde Bibliotekerne skabt ageforce.dk som et rum, hvor møde og netværk muliggøres mellem borgerne og mellem borgere og bibliotek.

Alle over 50 har mulighed for oprette en profil og gennem Ageforce.dk opbygge et personligt netværk. Alle med en profil har desuden mulighed for at benytte bibliotekets fysiske mødefaciliteter til afholdelse af forskellige netværksaktiviteter og arrangementer. Ageforce.dk er derfor et bindeled mellem det virtuelle og fysiske møderum.

Opfindsomheden har foreløbig været stor, og der eksisterer i dag over 30 forskellige netværk, der dækker alt lige fra litteratur til filthåndværk. Erfaringerne er derfor, at hvis biblioteket stiller faciliteter til rådighed, vil målgruppen gerne deltage og bidrage.

Projektet er blevet en stor succes og har bredt sig ud over Roskilde Kommunes grænser. I februar 2010 er der mere end 4.000 deltagere i netværket med i alt 143 forskellige grupper fordelt rundt om i landet.

Modeludvikling med nærdemokrati

Traditionelt har det været bibliotekernes opgave at stille information til rådighed og have en passiv formidlerrolle. I et nærdemokratiprojekt i Aalborg har biblioteket fået en mere aktiv rolle som demokratisk væksthuse, hvor biblioteket er med til skabe rammerne for den demokratiske dialog.

Biblioteket har ageret som offensiv og dialogorienteret facilitator med en række målrettede initiativer f.eks. lokalt samråd som forum for debat og input til lokale politikere, velkomstarrangementer for nye borgere i samarbejde med virksomheder og foreninger samt undervisning af unge i de færdigheder, der er nødvendige for at deltage i den demokratiske proces.

Projektet havde succes ved Europa-Parlamentsvalget i 2009 og siden ved kommunalvalget i 2009, hvor biblioteket, udover at skabe rammerne for bl.a. brevstemning, skabte et rum, hvor såvel borgere imellem som borgere og politikere kunne mødes i caféer om politiske emner.

Samarbejde med borgerservice

I de seneste år har mange biblioteker samarbejdet med borgerservice. Samarbejderne er specielt accelereret i kølvandet på strukturreformen 2007, hvor der mange steder er blevet længere til rådhuset. Samarbejdet om borgerservice skal også ses i lyset af den lov om borgerservice, der blev vedtaget i 2005. En måde at bevare et lokalt servicetilbud på har været at placere borgerserviceopgaver på biblioteket eller lægge de to institutioner sammen. Samarbejderne strækker sig fra lokalefællesskaber til mere vidtgående partnerskaber mellem bibliotek og borgerservice med fælles kompetenceudvikling og nye snitflader mellem opgavetyperne til følge.

Borgerservice på NæstvedBibliotekerne

I Næstved Kommune har man besluttet, at borgerservicebetjeningen varetages af bibliotekerne uden for Næstved by. Formålet er at tilgodese betjening af borgerne lokalt. På den baggrund er der iværksat et større kompetenceudviklingsprojekt mellem bibliotekspersonale og borgerservicemedarbejdere i samarbejde med Handelsskolen Sjælland Syd.

Udviklingsprojektet vægter både undervisning i konkrete, nødvendige færdigheder, og læren om hindens kulturer, brobygningen.

Implementeringen har været to år undervejs, og nu udføres borgerserviceopgaver udelukkende af biblioteksmedarbejdere, men med en faglig backup fra central borgerservice. Herfra er man fortsat faglig ansvarlig, også for løbende opdatering og kvalificering af biblioteksmedarbejdere.

Kompetenceudviklingsforløbet er en succes. Det har også medført, at borgerservicemedarbejdere med hjælp fra biblioteksmedarbejderne er gået i gang med at standardisere arbejdsgange og beskrive dem i et fælles, it-baseret arbejdsredskab (BSC), så borgerne får samme betjening, uanset hvor – og til hvem – de henvender sig.

Bibliotekers varetagelse af borgerservice og andre kommunale opgaver

Borgerserviceopgaver varetages ifølge biblioteksbarometerets dataindsamling for 2009 af 32 biblioteker.

43 biblioteker har forskellige andre opgaver for kommunen. Følgende eksempler er blandt de hyppigste: Lokalarkiver, webmaster for kommunens hjemmesider, sekretariatsopgaver for kulturforvaltningen, turistinformation, erhvervsservice og opgaver i forbindelse med EU- og kommunalvalg.

48 biblioteker opgiver til biblioteksbarometeret, at de lægger hus til andre tjenester eller funktioner. Typiske eksempler er: sundhedsplejerske, turistinformation, advokatvagt og postbutik.¹⁰

Det performative rum

Det performative rum er baseret på aktiv skabelse, men er også et kreativt og æstetisk læringsrum. Her er der tale om workshops af forskellig art: skriveværksteder, aktiviteter med huskunstnere, innovationsworkshops, filmværksteder mv.

Gaming – når biblioteket spiller med

Folkebibliotekerne har involveret sig i og udviklet formidlingen af computerspil for børn og voksne, som stadig er et relativt nyt medie. Hvad angår spil for voksne har især projektet 'Biblioteket spiller online', der nu kan ses på adressen spillogmedier.dk, i et samarbejde fortrinsvis mellem seks centralbiblioteker og branchens aktører, arbejdet med at klæde bibliotekerne på til at formidle gode spil.

På lokalt plan gives her et eksempel fra Århus, hvor der på baggrund af projektmodning netop i 2010 er igangsat et projekt, der adskiller sig fra tidligere projekter ved at inddrage gamere og centrale gamingaktører allerede i idé- og udviklingsfasen.

Projektet 'Gaming - når biblioteket spiller med' vil udforske og teste fire gamingfelter, hvor biblioteker på relevant vis kan gøre sig gældende. Projektet, der har karakter af et dynamisk gaming-univers, hvor dedikerede gamere og centrale spil-aktører er medudviklere, folder sig ikke kun ud på biblioteket med kreative workshops, senior wii, debataftener eller spillekredse, men opererer også aktivt på den digitale scene, i byrummet, på skoler og aktivitetscentre. Projektet ønsker at afklare gamingfeltets potentielle bredde og relevans i forhold til fremtidens bibliotekstilbud og computerspilsformidling.

Kolding Krøniken

Kolding Krøniken er et eksempel på, at et lokalt bibliotek skabte rum til inspiration af forfattere og brugere i samarbejde om et konkret værk.

I projektet skrev 11 forfattere et værk i samarbejde med biblioteket, biblioteksbrugerne og besøgende på projektets hjemmeside Kolding Krøniken. Biblioteket stillede et arbejdsværelse til rådighed for forfatterne i skriveperioden, udstak rammerne for krøniken og forsynede forfatterne med lokalhistorisk stof. Herefter skrev forfatterne enkeltvis i en periode på hver 14 dage. Forfatterne skrev med udgangspunkt i, hvad der skete i Kolding en bestemt dato og måned, men i intervaller på 10 år.

¹⁰ *Bibliotek & borgerservice. Du er altid velkommen* (2010). Hanne Marie Knudsen, konsulentfirmaet Knudsen Syd, for Danmarks Biblioteksforening og Bibliotekschefforeningen.

Interesserede kunne kontakte forfatterne via internettet, og for besøgende på biblioteket var der hver dag kl. 14-16 adgang til at tale med forfatterne og komme med idéer til værket. Det var således muligt for brugerne at søge at påvirke forfatterens værk, ligesom forfatteren kunne indgå i en dialog med brugerne.

Værket *Kolding Krøniken* er medio 2009 blevet udgivet på forlaget Attika.

Demoteket

Projektet Demoteket gennemføres i et samarbejde mellem fem af Københavns Kommunes biblioteker og har til formål at skabe et nyt og attraktivt bibliotekstilbud, der udvikler bibliotekets rolle som brugerinddragende kulturmødested og væksthuse for unge.

Idéen med projektet er, at unge kan indsende deres demoer - værker i form af musik, litteratur og film til Demoteket, der gør de fysiske demoer tilgængelige på Københavns Biblioteker og digitalt på bibliotekernes hjemmeside Demoteket.dk. Projektet vil desuden give de unge mulighed for at vise og udvikle deres værker ved at arrangere koncerter, udstillinger og workshops med fokus på DIY (Do IT Yourself) inden for musik, litteratur og film.

Det strømmer ind med digtsamlinger, street-art-fotobøger, vinylplader og en række andre demoer på Demoteket. Projektet giver unge kunstnere chancen for at nå ud til et større publikum og giver dem mulighed for udlån på biblioteket på linje med etablerede kunstnere. Biblioteket positionerer sig som væksthuse for kommende kunstnere og for det kreative miljø.

Projektlederen har for nylig udvekslet erfaringer med Demotekerne ved Bergen og Karlskrona og har fået håndslag på et senere nordisk samarbejde.

Mindspot

Med projekt Mindspot har Hovedbiblioteket i Århus givet et eksempel på, hvordan et ungdomsbibliotekstilbud kan se ud. Formålet har været at udskifte det traditionelle bibliotekstilbud med tilbud, der tog højde for de 14-20-åriges biblioteksbehov, og give adgang til forskellige teknologiske muligheder og rådgivning i brugen af dem på en spændende og nyskabende vis.

Bibliotekstilbud til unge kan med fordel organiseres fleksibelt, så det kan fungere i mange forskellige sammenhænge og kan tilrettes både bredt og specialiseret. På den måde har de unge mulighed for at vælge til og fra mellem tilbuddene. I løbet af projektet er det blevet klart, at et fysisk sted på biblioteket ikke er det afgørende. Det er i højere grad vigtigt, at biblioteket er til stede i de unges miljøer.

I samarbejdet mellem ungdomsinteressenter og biblioteket er der skabt forskellige platforme og forskellige muligheder, alt efter hvilke samarbejdspartnere der er indgået i samarbejdet. Der er skabt et fysisk område for unge på biblioteket som en platform. Et samarbejde med byens skoler har skabt en anden platform. Desuden har to bogprojekter udgjort andre platforme, hvor unge har mødt hinanden på tværs af klassetrin og uddannelsesinstitutioner. Ved arrangementerne har man også kunnet mødes på tværs af geografi, skoler etc.

Der er samlet et idékatalog (*How to engage youth - a best practice report from Meeting YOUTH*) til, hvordan unge, rum, bibliotek, læring, fritid og interaktion fører til fremtidens ungdomsbibliotek.

Læs mere på: www.mindspot.dk/aftryk, www.aakb.dk/mindspot og www.mindspot.dk.

Litteraturliste

Bilag

EMU. *SkrivOpgave.dk*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.skrivopgave.dk>

Helsingør Kommunes Biblioteker. *Net Timen*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.nettimen.dk>

Forskningsministeriet (1994). *Info-samfundet år 2000: Rapport fra udvalget om 'Informationssamfundet år 2000'*.

Knudsen, H. M. (2010). *Du er altid velkommen*. Konsulentfirmaet Knudsen Syd.

Litteratursiden. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.litteratursiden.dk>

Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling (2003). *Hvidbog om IT-arkitektur*. Lokaliseret den 19. marts 2010 på <http://vtu.dk/publikationer/2003/hvidbog-om-it-arkitektur/>

Roskilde Bibliotekerne. *Age Force*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://www.ageforce.dk>

Skot-Hansen, Dorte og Andersson, Marianne (1994). *Det lokale Bibliotek - udvikling eller afvikling*. København: Danmarks Biblioteksskole/Udviklingscenteret for folkeoplysning og voksenundervisning.

Aalborg Bibliotekerne. *NetTing.dk*. Lokaliseret den 3. marts 2010 på <http://netting.dk>

Århus Kommunes Biblioteker (2005). *Mit bibliotek*. Lokaliseret den 19. marts 2010 på <http://www.aakb.dk/node/380>

